

PRIRUČNIK ZA ADVOKATE

NASILJE U PORODICI
I PORODIČNOJ ZAJEDNICI

Sufinansira
Evropska unija

EVROPSKA UNIJA

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Sufinansira i sprovodi
Savjet Evrope

PRIRUČNIK ZA ADVOKATE

NASILJE U PORODICI
I PORODIČNOJ ZAJEDNICI

Podgorica, Crna Gora
decembar, 2025. godine

**Priručnik za advokate:
Nasilje u porodici i porodičnoj zajednici**

Izdavač:

Centar za obuku u sudstvu
i državnom tužilaštvu (COSDT)
Podgorica

Autori/Autorke:

Maja Raičević
Bojana Franović Kovačević
Rade Četković
Danka Živković
Tijana Živković Petraković

Stručna saradnja:

Savjet Evrope, Centar za ženska prava

Godina izdanja:

2025.

Podrška:

Ova publikacija je pripremljena uz finansijsku podršku zajedničkog programa Evropske unije i Savjeta Evrope pod nazivom "Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku". Sadržaj je isključiva odgovornost autora/autorki i ni u kom slučaju ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije i Savjeta Evrope.

Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu (COSDT) želi izraziti svoju zahvalnost za finansijsku i značajnu stručnu podršku Savjetu Evrope, Centru za ženska prava i autorima i autorkama, koji su doprinijeli realizaciji ovog priručnika kroz ekspertizu, znanje i dugogodišnje iskustvo u oblasti zaštite žrtava nasilja u porodici i porodičnoj zajednici.

Poštovani/a,

Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu jedina je institucija u Crnoj Gori koja se posvećeno bavi stručnom edukacijom u oblasti pravosuđa, i već četvrt vijeka dosledno doprinosi izgradnji profesionalnog, nezavisnog i efikasnog pravosuđa. U tom procesu posebna pažnja posvećuje se ne samo obuci sudija i državnih tužilaca, već i drugih pravnih stručnjaka koji čine temelj pravosudnog sistema. Posebno sam ponosna na dugogodišnju i snažnu saradnju sa međunarodnim organizacijama i institucijama, koje su prepoznale Centar kao pouzdanog i važnog strateškog partnera, čime je omogućena realizacija brojnih inovativnih programa i unapređenje metoda rada.

Veliko mi je zadovoljstvo da pozdravim izdavanje ovog priručnika pod nazivom „Nasilje u porodici i porodičnoj zajednici“. Ovaj priručnik predstavlja značajan doprinos unapređenju stručne prakse advokata u Crnoj Gori, sa jasnim fokusom na zaštitu prava, dostojanstva i bezbjednosti žrtava nasilja u porodici. Njegova vrijednost ogleda se u tome što objedinjuje međunarodne, evropske i nacionalne standarde, uz jasnu primjenu u svakodnevnoj advokatskoj praksi. Priručnik omogućava advokatima da razumiju nasilje u porodici ne kao izolovani incident, već kao složen i kontinuiran obrazac moći i kontrole, čime se unapređuje procjena rizika i efikasno predlaganje mjera zaštite. Poseban značaj ovog izdanja jeste njegov fokus na rodno senzibilisan, etički i traumatski informisan pristup radu sa žrtvama, čime se smanjuje sekundarna viktimizacija i jača povjerenje u pravosudni sistem.

Želim posebno istaći profesionalni angažman autora i autorki ovog priručnika, kao i podršku Savjeta Evrope i Centra za ženska prava, bez kojih realizacija

ove publikacije ne bi bila moguća. Njihova ekspertiza, znanje i dugogodišnje iskustvo u oblasti zaštite žrtava nasilja u porodici značajno su obogatili sadržaj i praktičnu primjenjivost ovog priručnika.

Vjerujem da će ovaj priručnik postati nezaobilazan alat u radu advokata, ali i širem krugu pravnih profesionalaca, doprinoseći ujednačavanju profesionalnih standarda, jačanju pristupa pravdi i unapređenju efikasnosti sistema zaštite žrtava. Nadam se da će njegova primjena u praksi doprinijeti izgradnji humanijeg, odgovornijeg i pravno osnaženog društva u Crnoj Gori.

Ljiljana Lakić

Predsjednica Upravnog odbora Centra za obuku u sudstvu
i državnom tužilaštvu

Sadržaj

UVOD	Svrha i značaj priručnika	9
	Ciljna grupa i način korišćenja	9
	Pregled kursa	10
	Očekivani ishodi kursa	11
	Stručnjaci/kinje angažovani za kurs	12
MODUL 1	Razumijevanje nasilja u porodici i porodičnoj zajednici Maja Raičević	17
MODUL 2	Međunarodni standardi u oblasti nasilja u porodici i porodičnoj zajednici Bojana Franović Kovačević	31
MODUL 3	Nacionalni pravni okvir i praksa Rade Četković i Danka Živković	41
MODUL 4	Razumijevanje dinamike rodno zasnovanog nasilja i uticaj viktimizacije Maja Raičević i Tijana Živković Petraković	69
MODUL 5	Komunikacija sa žrtvom i pružanje pomoći i podrške Maja Raičević i Tijana Živković Petraković	79
MODUL 6	Prava žrtava Tijana Živković Petraković i Maja Raičević	89
MODUL 7	Uloga advokata u pružanju pravne pomoći i zaštite žrtava Tijana Živković Petraković	101

UVOD

SVRHA I ZNAČAJ PRIRUČNIKA

Svrha ovog priručnika je da advokatima i advokaticama u Crnoj Gori obezbijedi praktičan, stručan i na standardima utemeljen vodič za postupanje u predmetima nasilja u porodici i porodičnoj zajednici, sa jasnim fokusom na zaštitu prava, bezbjednosti i dostojanstva žrtava.

Značaj priručnika ogleda se u tome što doprinosi ujednačavanju profesionalnih standarda advokatskog postupanja, jačanju rodno senzibilisanog i etičkog pristupa žrtvama, kao i prevenciji sekundarne viktimizacije tokom krivičnih i povezanih postupaka. Posebnu vrijednost priručnika čini njegovo insistiranje na razumijevanju nasilja kao kontinuiranog obrasca moći i kontrole, a ne kao izolovanog incidenta, što je ključno za pravilnu procjenu rizika, predlaganje mjera zaštite i efikasno zastupanje interesa žrtava.

Priručnik istovremeno jača ulogu advokature kao ključnog aktera u lancu zaštite žrtava, doprinoseći unapređenju pristupa pravdi, dosljednijoj primjeni Istambulske konvencije i drugih relevantnih međunarodnih instrumenata, te ukupnom jačanju povjerenja žrtava u pravosudni sistem. Kao takav, on predstavlja važan doprinos razvoju profesionalne prakse, ali i širem cilju – izgradnji efikasnijeg, odgovornijeg i humanijeg sistema zaštite od nasilja u porodici u Crnoj Gori.

CILJNA GRUPA I NAČIN KORIŠĆENJA

Priručnik je prvenstveno namijenjen advokatima i advokaticama, kao i advokatskim pripravnicima, ali može biti koristan i drugim pravnim profesionalcima i stručnjacima koji u svom radu dolaze u kontakt sa slučajevima nasilja u porodici i porodičnoj zajednici. Struktura priručnika prati tematske module obuke i omogućava njegovo korišćenje kako u okviru organizovanih edukativnih aktivnosti, tako i kao samostalni referentni materijal.

PODRŠKA DONATORA U SVIJETLU PRIMJENE RELEVANTNIH STANDARDA

Izrada ovog priručnika realizovana je uz podršku zajedničkog programa Evropske unije i Savjeta Evrope pod nazivom "Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku", u okviru aktivnosti usmjerenih na unapređenje zaštite prava žrtava u Crnoj Gori.

PREGLED KURSA

Ovaj kurs predstavlja specijalizovani program stručnog usavršavanja advokata u oblasti borbe protiv nasilja u porodici i porodičnoj zajednici, sa posebnim fokusom na zaštitu i ostvarivanje prava žrtava u krivičnim i povezanim postupcima. Kurs je koncipiran kao cjelina koja povezuje međunarodne i evropske standarde, nacionalni pravni okvir i sudsku i tužilačku praksu, uz razvoj praktičnih vještina neophodnih za profesionalno postupanje u radu sa žrtvama nasilja u porodici.

Program obuhvata tematske cjeline koje se odnose na: Razumijevanje problematike nasilja u porodici i porodičnoj zajednici i žrtava, međunarodni i evropski normativni okvir; nacionalno zakonodavstvo i praksu; komunikaciju sa žrtvama, prava žrtava i pružanje pravne pomoći i podrške.

Kurs je usmjeren na jačanje profesionalne uloge advokata kao ključnog aktera u obezbjeđivanju pristupa pravdi, zaštite dostojanstva i sprečavanja sekundarne viktimizacije žrtava nasilja u porodici

Ciljevi kursa su da:

- omogućiti da advokati bolje razumiju problem nasilja u porodici i porodičnoj zajednici i njegove žrtve
- unaprijedi znanje advokata o međunarodnim, evropskim i nacionalnim standardima u oblasti borbe protiv nasilja u porodici i porodičnoj zajednici;
- razvije praktične vještine potrebne za efikasnu komunikaciju sa žrtvama nasilja u porodici, zasnovanu na povjerenju, etičnosti i razumijevanju traume;
- unaprijedi primjenu prava i principa zaštite žrtava, uključujući i mjere za sprečavanje sekundarne viktimizacije;
- omogućiti advokatima da efikasno savjetuju i zastupaju žrtve u ostvarivanju njihovih procesnih i materijalnih prava;
- doprinese dosljednijoj i kvalitetnijoj primjeni važećeg zakonodavstva i sudske prakse u predmetima nasilja u porodici

Kurs se realizuje primjenom kombinovanih metoda učenja, koje omogućavaju povezivanje teorijskih znanja sa praktičnom primjenom, i to kroz:

- stručno vođena predavanja i tematska izlaganja;
- analizu relevantnih zakonskih rješenja i međunarodnih dokumenata;
- razmatranje primjera iz sudske i tužilačke prakse;
- interaktivne diskusije i razmjenu profesionalnih iskustava;
- rad na praktičnim primjerima i simulacijama profesionalnih situacija.

Ovakav metodološki pristup omogućava učesnicima da stečena znanja neposredno primijene u advokatskoj praksi.

OČEKIVANI ISHODI KURSA

Do kraja ovog kursa, učesnici će biti u stanju da:

1. **Razumiju** problem nasilja u porodici i porodičnoj zajednici i njegove žrtve
2. **Objasne i tumače** međunarodne, evropske i nacionalne standarde u oblasti borbe protiv nasilja u porodici i zaštite prava žrtava.
3. **Identifikuju i pravilno kvalifikuju** krivično djelo nasilja u porodici i srodna krivična djela u skladu sa važećim propisima Crne Gore.
4. **Primijene** relevantnu sudsku i tužilačku praksu u postupcima u kojima zastupaju žrtve nasilja u porodici.
5. **Razviju i koriste** odgovarajuće vještine komunikacije sa žrtvama, uvažavajući principe etičnosti, povjerljivosti i pristupa zasnovanog na traumi.
6. **Primijene** principe zaštite žrtava, uključujući i mjere za sprečavanje sekundarne viktimizacije u krivičnom postupku.
7. **Savjetuju i zastupaju** žrtve u ostvarivanju njihovih procesnih i materijalnih prava, uključujući pravo na zaštitu, informisanje i naknadu štete.

NAZIV MODULA:

RAZUMIJEVANJE NASILJA U PORODICI I PORODIČNOJ ZAJEDNICI I ŽRTAVA

RAZUMIJEVANJE DINAMIKE RODNO ZASNOVANOG NASILJA I UTICAJ VIKTIMIZACIJE

KOMUNIKACIJA SA ŽRTVOM I PRUŽANJE POMOĆI I PODRŠKE

PRAVA ŽRTAVA

Ime i prezime:	Maja Raičević
E-pošta:	majaraicevic.wrc@gmail.com
Pozicija:	izvršna direktorica
Sektor:	NVO
Organizacija:	Centar za ženska prava

Maja Raičević ima dugogodišnje iskustvo kao praktičarka i predavačica u oblasti ženskih ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Više od dvadeset godina aktivna je u crnogorskom civilnom društvu, a trenutno obavlja funkciju izvršne direktorice nevladine organizacije **Centar za ženska prava (CŽP)**. U okviru rada CŽP-a, fokusirana je na unapređenje pristupa žena pravdi, reformu pravosuđa u oblasti rodno zasnovanog nasilja i jačanje sistema zaštite žrtava. U tom kontekstu sprovodi specijalizovane obuke za policiju, tužilaštva i druge institucije sistema. Kao članica brojnih radnih grupa, učestvovala je u izradi i unapređenju nacionalnih politika i zakonodavstva u oblasti rodne ravnopravnosti, nasilja nad ženama i zaštite žrtava. Autorka je brojnih nacionalnih i međunarodnih izvještaja o ženskim ljudskim pravima, uključujući izvještaje za CEDAW, UPR i GREVIO, kao i [Priručnika Savjeta Evrope za postupanje policije i tužilaštva u slučajevima nasilja u porodici](#). Članica je Operativnog tima za borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama.

NAZIV MODULA:

MEĐUNARODNI STANDARDI U OBLASTI NASILJA U PORODICI I PORODIČNOJ ZAJEDNICI

Ime i prezime:	Bojana Franović Kovačević
E-pošta:	bojana.franovic@icloud.com
Pozicija:	Advokatica, Advokatska Komora Crne Gore

Advokatica i diplomirana pravница sa više od petnaest godina profesionalnog iskustva u pravosuđu i advokaturi, specijalizovana za krivično pravo i zaštitu ljudskih prava. Članica je Advokatske komore Crne Gore od 2010. godine i u advokatskoj praksi zastupa klijente pred svim nivoima sudova u Crnoj Gori, kao i pred Ustavnim sudom i Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu. Članica je Upravnog odbora Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu Crne Gore kao i Konsultativnog odbora Evropskog programa za edukaciju pravnih stručnjaka na temu ljudskih prava (HELP). Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore završila je 2007. godine, a pravosudni ispit položila 2010. godine. Profesionalno iskustvo sticala je kroz advokatsku praksu, rad u sudstvu kao sudijski pripravnik, kao i kroz angažman na projektima monitoringa suđenja i promocije ljudskih prava u saradnji sa domaćim i međunarodnim organizacijama.

NAZIV MODULA:

NACIONALNI PRAVNI OKVIR I PRAKSA

Ime i prezime:	Rade Četković
E-pošta:	rade.cetkovic@sudstvo.me
Pozicija:	Sudija Osnovnog suda u Podgorici i član Sudskog Savjeta Crne Gore

Rade Četković je sudija Osnovnog suda u Podgorici, sa karijerom u pravosuđu započetom 2009. godine. Nakon volontiranja i pripravničkog staža u Osnovnom sudu u Podgorici, položio je pravosudni ispit 2012. godine, a potom obavljao poslove savjetnika do izbora za sudiju 2015. godine. Posebno je angažovan u oblasti zaštite od nasilja u porodici i sajber kriminala, kao sertifikovani trener i predavač u okviru Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, kao i u saradnji sa međunarodnim partnerima. Učestvovao je u radu stručnih i normativnih tijela, uključujući radnu grupu za izmjene Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i Prvostepenu disciplinsku komisiju za notare. Od 2022. godine član je Sudskog savjeta Crne Gore, gdje obavlja funkciju predsjednika Komisije za pritužbe i člana Komisije za ocjenjivanje i napredovanje.

NAZIV MODULA:

NACIONALNI PRAVNI OKVIR I PRAKSA

Ime i prezime:	Danka Živković
E-pošta:	danka.zivkovic@tuzilastvo.me
Pozicija:	Državna tužiteljka u Vrhovnom državnom tužilaštvu Crne Gore

Danka Živković je državna tužiteljka u Vrhovnom državnom tužilaštvu Crne Gore, na koju funkciju je izabrana 20. januara 2025. godine, takođe je sertifikovani trener i predavač u Centru za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu. Prethodno je obavljala dužnost rukovoditeljke Osnovnog državnog tužilaštva u Kotoru, gdje je bila posvećena unapređenju efikasnosti postupanja i jačanju saradnje između tužilaštva i policijskih organa u krivičnim i prekršajnim pred-

metima sa bogatim iskustvom rada na predmetima nasilja u porodici. Predstavnik je Državnog tužilaštva u Moneyval-u i Eurojust-u (fokus grupa za pranje novca i oduzimanje imovine). U svom profesionalnom radu isticala je značaj kontinuirane stručne obuke tužilaca, institucionalne komunikacije i međuinstitucionalne koordinacije. Kao tužiteljka Vrhovnog državnog tužilaštva, učestvovala je u međunarodnim aktivnostima, uključujući predstavljanje Crne Gore pred Komitetom Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Ženevi, gdje je govorila o primjeni međunarodnih standarda u oblasti pravosuđa.

NAZIV MODULA:

RAZUMIJEVANJE DINAMIKE RODNO ZASNOVANOG NASILJA I UTICAJ VIKTIMIZACIJE

KOMUNIKACIJA SA ŽRTVOM I PRUŽANJE POMOĆI I PODRŠKE

PRAVA ŽRTAVA

ULOGA ADVOKATA U PRUŽANJU PRAVNE POMOĆI I ZAŠTITE ŽRTAVA

Ime i prezime:	Tijana Živković Petraković
E-pošta:	zivkovic@law-office.me
Pozicija:	Advokatica, Advokatska komora Crne Gore

Tijana je samostalna advokatica koja se bavi sveobuhvatnim pravnim zastupanjem klijenata u oblasti privrednog, parničnog, upravnog i krivičnog prava, kao i u okviru sistema besplatne pravne pomoći za marginalizovane grupe. Diplomirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore u Podgorici, članica je i Advokatske komore Crne Gore od 2012. godine. Profesionalnu karijeru započela je kao pripravnica u oblasti privrednog prava, a od 2012. godine radi kao samostalna advokatica, sa iskustvom u zastupanju u postupcima zaštite od diskriminacije, uključujući slučajeve protiv državnih institucija.

Modul 1

RAZUMIJEVANJE NASILJA U PORODICI I PORODIČNOJ ZAJEDNICI

Maja Raičević

OPIS MODULA:

Ovaj modul obuhvata teorijsko i praktično razmatranje nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja nad ženama, sa fokusom na definicije iz Istanbulske konvencije, rodnu prirodu nasilja, oblike i manifestacije nasilja, kao i koncept prinudne kontrole. Posebna pažnja posvećena je razumijevanju dinamike moći i kontrole, identifikaciji stereotipa i mitova, te primjeni pristupa usmjerenog na žrtvu u advokatskoj praksi, u cilju efikasnije pravne zaštite i sprečavanja sekundarne viktimizacije.

TEMATSKE JEDINICE:

1. Definicije nasilja u porodici i nasilja nad ženama i objašnjenje
2. Rodna dimenzija nasilja u porodici
3. Oblici i manifestacije nasilja u porodici
4. Prinudna kontrola i obrasci nasilja
5. Implikacije za advokatsku praksu

ISHODI MODULA:

Do kraja ovog modula, učesnici će biti u stanju da:

1. **objasne** ključne pojmove nasilja u porodici, nasilja nad ženama i rodno zasnovanog nasilja u skladu sa Istanbulskom konvencijom;
2. **razumiju** rodnu dimenziju nasilja
3. **opišu** oblike i manifestacije fizičkog, psihičkog, ekonomskog, seksualnog i digitalnog nasilja;
4. **prepoznaju** obrasce prinudne kontrole i njihov značaj za procjenu rizika i bezbjednost žrtava;

5. **analiziraju** dinamiku moći i kontrole u partnerskim i porodičnim odnosima;
6. **primijene** pristup usmjeren na žrtvu u advokatskoj praksi;
7. **razviju** rodno senzibilisan i profesionalno odgovoran pristup u zastupanju žrtava nasilja.

SADRŽAJ MODULA:

1.1. DEFINICIJE NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I OBJAŠNJENJE

Opšteprihvaćene definicije “nasilja u porodici” i “nasilja nad ženama” sadržane su u Konvenciji Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) koja je na snazi u Crnoj Gori od 1. avgusta 2014. godine i koja predstavlja pravno obvezujući međunarodni ugovor. Konvencija prepoznaje strukturnu prirodu nasilja nad ženama, pa iskorjenjivanje nasilja nad ženama smješta u širi kontekst borbe protiv diskriminacije žena i postizanja rodne ravnopravnosti u zakonu i praksi.

U Konvenciji su navedene sljedeće sveobuhvatne definicije nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i osoba koje se smatraju članovima porodice.

Nasilje nad ženama predstavlja kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije žena i „podrazumijeva sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do fizičke, seksualne, psihičke ili ekonomske povrede ili patnje žena, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu”. Nasilje nad ženama je rodno zasnovano nasilje tj. predstavlja nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno više utiče na žene.

Nasilje u porodici je svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika odnosno partnera, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom”, dakle bez obzira na biološke ili zakonske, porodične veze.

Porodično nasilje obuhvata¹:

- *partnersko nasilje* – nasilje između sadašnjih ili bivših bračnih ili vanbračnih partnera;

Ono predstavlja oblik nasilja koji nesrazmjerno više pogađa žene i stoga je izrazito rodno označeno. Iako se može činiti da termin “porodično” ograniča-

1 Ekspanatorni izvještaj uz Istanbulsku konvenciju, par. 41

va kontekst u kojem se takvo nasilje može pojaviti, Konvencija prepoznaje da se nasilje obično nastavlja i nakon prekida partnerskog odnosa, zbog čega se i navodi da za postojanje porodičnog nasilja zajedničko domaćinstvo žrtve i počinioca nije neophodno.

- *međugeneracijsko nasilje*, koje uključuje fizičko, seksualno, psihološko ili ekonomsko

nasilje od strane osobe nad njenim djetetom ili roditeljem (zlostavljanje starijih osoba) ili takvo nasilje između bilo koja dva ili više članova porodice različitih generacija. Ni ovdje zajedničko domaćinstvo žrtve i počinioca nije neophodno.

Žrtva - označava svako fizičko lice koje je izloženo prethodno opisanom ponašanju. Termin „žrtva” odnosi se i na žrtve nasilja nad ženama i na žrtve porodičnog nasilja. Dok samo žene, uključujući djevojčice, mogu biti žrtve nasilja nad ženama, žrtve porodičnog nasilja mogu biti i muškarci i žene, kao i djeca. U skladu s ostalim međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima, termin „dijete” označava svaku osobu mlađu od osamnaest godina. Međutim, pojam „žena” prema konvencijskoj terminologiji odnosi se i na osobe ženskog pola mlađe od 18 godina.

1.2. RODNA DIMENZIJA NASILJA U PORODICI

Rod - društveno konstruisane uloge, ponašanja, aktivnosti i atributi koje određeno društvo smatra odgovarajućim za žene i muškarce.

Konvencijom se nameće obaveza sprečavanja i borbe protiv nasilja nad ženama unutar šireg okvira postizanja ravnopravnosti između žena i muškaraca. Istraživanja pokazuju da ukorijenjene rodne uloge ili rodni stereotipi doprinose da se nasilje nad ženama smatra prihvatljivim. Kako bi se prevazišle takve interpretacije rodni uloga, Konvencija propisuje opštu obavezu država članica da iskorijene predrasude, običaje, tradiciju i druge prakse zasnovane na ideji inferiornosti žena ili na stereotipnim rodni ulogama (član 12, stav 1). Na drugim mjestima, Konvencijom se upućuje na važnost razumijevanja rodnog aspekta nasilja nad ženama i porodičnog nasilja kao osnove za sve mjere zaštite i podrške žrtvama. Prema odredbama Konvencije, takvi oblici nasilja moraju se rješavati u kontekstu očigledne neravnopravnosti žena i muškaraca, postojećih stereotipa, rodni uloga i diskriminacije žena, a u cilju adekvatnog odgovora na složenost ovog fenomena.

Rodno zasnovano nasilje nad ženama se odnosi na “nasilje usmjereno na ženu zbog toga što je žena ili koje nesrazmjerno više pogađa žene”. Najčešće

se javlja kao nasilje među intimnim partnerima, a razlikuje se od ostalih vrsta nasilja po tome što je rod žrtve primarni motiv za nasilni čin. Ono je uzrok i posljedica nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca koji dovode do podređenog statusa žene u privatnoj i javnoj sferi. Ova vrsta nasilja duboko je ukorijenjena u kulturi i vrijednostima koje vladaju društvom i uglavnom postoji zahvaljujući kulturi tolerancije, poricanja i ćutanja.

Iako advokati nastoje jednako postupati i prema ženama i muškarcima, neizbježno je da podsvjesne pretpostavke ili stereotipi o određenim društvenim grupama (rod, rasa, nacionalnost, vjeroispovijest itd.) ili rodnim ulogama igraju određenu ulogu u njihovoj praksi. Čak i rodno neutralni stavovi, koji često izjednačavaju odgovornost partnera/članova porodice za nasilje, mogu dovesti do minimiziranja nasilja ("privatna stvar", "svađa", "bračni konflikt"), ili očekivanja da "žene trpe zbog djece". Takvi stavovi u praksi obeshrabruju prijavljivanje i doprinose nekažnjivosti nasilja.

Upravo razumijevanje rodne prirode nasilja omogućava advokatima da naprave razliku između nasilja koje se dešava među intimnim partnerima od drugih vrsta nasilja u porodici, kao što je zanemarivanje ili zlostavljanje djece ili starijih osoba. **Partnersko nasilje ne podrazumijeva samo fizičko nasilje, već čitav obrazac kontrolišućeg, prisilnog, emocionalnog, psihološkog, ekonomskog ili seksualnog ponašanja kojim jedan partner ili član porodice pokušava uspostaviti moć i kontrolu nad drugim.**

1.3. OBLICI I MANIFESTACIJE NASILJA U PORODICI

Nasilje u porodici / partnersko nasilje obuhvata čitav niz međusobno povezanih prinudnih djela koja spadaju u zlostavljanje i koja su dio šireg obrasca prisile i kontrole nad žrtvom.

U nastavku slijedi opis različitih oblika nasilja koji, u međusobnoj povezanosti, čine obrazac prisile i kontrole nad žrtvom.

Fizičko nasilje

Fizičko nasilje podrazumijeva nanošenje tjelesne povrede primjenom neposredne i nezakonite fizičke sile. Obuhvata, između ostalog: udaranje, šutiranje, guranje, povlačenje, davljenje, korišćenje oružja ili drugih predmeta kao sredstva napada, svako drugo djelovanje koje može dovesti do tjelesne povrede, ozbiljnog narušavanja zdravlja ili smrti žrtve.

Fizičko nasilje se često javlja u kontinuitetu, uz eskalaciju intenziteta i učestalosti, i u pravilu je povezano sa drugim oblicima nasilja, posebno psihičkim i ekonomskim.

Psihičko (emocionalno) nasilje

Pod psihičkim nasiljem podrazumijeva se svako namjerno ponašanje koje ozbiljno narušava psihički integritet druge osobe putem prinude, prijetnje ili sistematskog omalovažavanja. Po pravilu je riječ o obrascu koji se ponavlja tokom vremena, a ne o jednom izdvojenom događaju. Psihičko nasilje može postojati samostalno ili u kombinaciji sa fizičkim i seksualnim nasiljem.

Psihičko nasilje obuhvata obrasce kontrolisanja, zastrašivanja i ponižavanja žrtve, koji imaju za cilj ili posljedicu da naruše njen psihički integritet i autonomiju.

Može se ispoljiti, između ostalog, kroz: uvrede, vrijeđanje, omalovažavanje i ismijavanje, prijetnje fizičkim nasiljem, oduzimanjem djece, samoubistvom, prijavljivanjem institucijama, ucjene, patološku ljubomoru, stalno optuživanje i okrivljavanje, izolaciju od porodice, prijatelja i drugih važnih osoba, zabranu ili ograničavanje kontakata i kretanja.

Psihičko nasilje može biti povezano i sa ekonomskim nasiljem, npr. kroz uskraćivanje ili strogo ograničavanje novčanih sredstava i drugih resursa radi kontrole ponašanja žrtve.

Ekonomsko nasilje

Ekonomsko nasilje podrazumijeva uskraćivanje pristupa osnovnim životnim resursima i kontrolu nad njima, radi sticanja ili održavanja moći nad žrtvom.

Obuhvata, između ostalog: kontrolu ili oduzimanje prihoda žrtve, uskraćivanje novca za osnovne potrebe (hrana, stanovanje, odjeća, liječenje, prevoz), zabranu ili onemogućavanje zaposlenja, obrazovanja ili stručnog usavršavanja, prisiljavanje žrtve da se odrekne svoje imovine ili prava, nedavanje izdržavanja, eksploataciju rada partnera/ke ili drugih članova porodice (npr. prisila da rade bez naknade, pod prijetnjom ili u uslovima potpune zavisnosti).

Nekad se ekonomsko nasilje ne prepozna odmah kao nasilje, ali ima direktan uticaj na mogućnost žrtve da prekine odnos, zaštiti se i ostvari svoja prava.

Seksualno nasilje

Seksualno nasilje, uključujući silovanje, obuhvata svako seksualno ponašanje prema drugoj osobi bez njenog slobodnog i informisanog pristanka.

To uključuje: neželjene radnje seksualne prirode, sa ili bez fizičkog kontakta sa žrtvom, prisiljavanje na seksualne odnose ili druge seksualne radnje, prisiljavanje žrtve na seksualne odnose s drugim osobama koje odabere učinilac, seksualno uznemiravanje, iskorišćavanje i druge oblike zadiranja u seksualni integritet.

U skladu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava² (EVLJP), u postupcima koji se odnose na seksualno nasilje neophodna je procjena dokaza koja uzima u obzir širi kontekst svakog slučaja, kako bi se utvrdilo da li je žrtva pristala na seksualni čin. Takva procjena mora obuhvatiti širok spektar reakcija žrtava na seksualno nasilje i silovanje i ne smije se zasnivati na pretpostavkama o «tipičnom» ili «očekivanom» ponašanju žrtve u takvim situacijama. Ovaj sud je stava da «svaki rigidan pristup u krivičnom gonjenju seksualnih krivičnih dela, kao što je traženje dokaza o pružanju fizičkog otpora u svim okolnostima, dovodi do opasnosti da određene vrste silovanja ostanu nekažnjene, čime se ugrožava djelotvorna zaštita seksualne autonomije pojedinca. U skladu sa savremenim standardima i trendovima u ovoj oblasti, pozitivne obaveze država članica prema članovima 3 i 8 Konvencije se moraju posmatrati kao zahtjev za kažnjavanjem i djelotvornim gonjenjem svakog seksualnog čina izvršenog bez saglasnosti žrtve, uključujući i slučajeve kada žrtva nije pružala fizički otpor.»³

Jednako je važno osigurati da tumačenje zakona i krivično gonjenje u slučajevima seksualnog nasilja ne budu pod uticajem rodni stereotipa i mitova o muškoj i ženskoj seksualnosti, niti predrasuda o „pouzdanosti“ ili „kredibilitetu“ žrtava seksualnog nasilja.

Digitalno nasilje

Ako se nasilje vrši zloupotrebom tehnologije s ciljem kontrole, ponižavanja, praćenja, zastrašivanja ili ugrožavanja žrtve u okviru porodičnih ili partnerskih odnosa — sadašnjih ili bivših, govorimo o digitalnom nasilju.

2 M. C. protiv Bugarske (Predstavka br. 39272/98) Presuda, par. 162 - 166, Strazbur, 4. decembra 2003. prevod dostupan na: <https://ceref.eakademija.com/images/presude/264-MC-PROTIV-BUGARSKJE.pdf>

3 M. C. protiv Bugarske, op. cit, par. 166

Digitalno nasilje obuhvata širok spektar radnji na internet mreži ili posredstvom tehnologije koje predstavljaju produžetak rodno zasnovanog nasilja nad ženama.⁴ To uključuje ponašanja poput online proganjanja (*cyberstalking*), online uznemiravanja, neovlaštenog dijeljenja intimnih slika, govora mržnje, prijetnji, ucjena, *deepfake* tehnologije u kojoj se vještačka inteligencija (AI) koristi za stvaranje uvjerljivih, ali lažnih slika, videozapisa ili audioklipova.⁵

Digitalno nasilje nije ograničeno samo na aktivnosti koje se odvijaju na internetu, već obuhvata i korišćenje digitalnih uređaja i tehnologija izvan mrežne povezanosti. To znači da termin "digitalno nasilje" ima šire značenje od "online nasilja", koje se odnosi isključivo na aktivnosti na internetu.

Ključne karakteristike digitalnog nasilja⁶:

- Digitalno nasilje je takodje oblik rodno zasnovanog nasilja predstavlja vid diskriminacije žena i kršenja ljudskih prava, a često se koristi za kažnjavanje, ućutkivanje, obezvrjeđivanje ili traumatizaciju žena.
- Digitalno nasilje može biti prethodnica ili produžetak fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja, proganjanja i uznemiravanja
- Digitalno nasilje se često javlja kao kontinuirano zlostavljanje povezano sa intimnim partnerskim nasiljem, a ne kao izdvojen događaj.
- Digitalno nasilje guši glas žena i sužava njihov prostor za učešće u javnoj debati.

Prinudna kontrola i obrasci nasilja

Fizički i seksualni napadi, ili prijetnje da će oni biti počinjeni su najočigledniji oblici nasilja u porodici. Međutim, drugi oblici nasilničkog ponašanja, sa ili bez fizičkog nasilja, takođe čine obrazac zlostavljanja. Bez obzira da li se fizičko nasilje desilo jednom ili se dešava povremeno, ono kod žrtve izaziva stalni strah od mogućeg napada i omogućava nasilniku da preuzme kontrolu nad njenim životom i okolnostima. O tome pišu brojne relevantne sociološke analize, istraživanja i teorije o nasilju nad ženama, među kojima je naročito značajan rad američkog sociologa, Evana Starka. On je u svojoj knjizi *Prinudna kontrola: Kako muškarci zarobljavaju žene u privatnom životu (2007)*, razvio novo razumijeva-

4 Opšta preporuka br. 1 GREVIO-a o digitalnoj dimenziji nasilja nad ženama na internetu (2021)1: <https://rm.coe.int/bih-pmm-3421-grevio-recommendation-no-1-on-the-digital-dimension-of-va/1680acf4da>

5 Savjet Evrope, 2024, Nove prakse u istrazi i sudskom gonjenju digitalnog nasilja nad ženama: <https://rm.coe.int/guidelines-on-dvaw-emerging-practices-in-the-investigati-on-and-prosecu/1680b29e65>

6 Opšta preporuka br. 1 GREVIO-a o digitalnoj dimenziji nasilja nad ženama na internetu (2021)1.

nje porodičnog zlostavljanja koje su od tada preuzele brojne vlade, pravosudni sistemi, aktivisti i aktivistkinje. Stark tvrdi da su incidenti fizičkog napada, samo najvidljiviji dio porodičnog zlostavljanja. Oslanjajući se na 30 godina istraživanja koje je sprovodio kao forenzički socijalni radnik, dokumentovao je širi i razorniji obrazac manipulativnog ponašanja i podjarmljivanja, bliži otmici ili ropstvu, koji je nazvao "prinudna kontrola" (coercive control). Stark definiše prinudnu kontrolu kao: „Obrazac ponašanja kojim jedan partner koristi prijetnje, zastrašivanje, ponižavanje, izolaciju i druge oblike psihološke, emocionalne i ekonomske kontrole da bi ograničio slobodu, autonomiju i samoodređenje drugog partnera.”⁷ Njegova knjiga je detaljno pokazala kako nasilni muškarci koriste prinudnu kontrolu da potkopaju autonomiju žena, izoluju ih od prijatelja i porodice i uskrate im pristup osnovnim resursima potrebnim većini ljudi za normalan život.

Zašto je važno razumjeti pojam kontrole?

Starkovo istraživanje je pomoglo da se pokaže da je prinudna kontrola nasilje u porodici u svom najopasnijem obliku: njeno prisustvo ili odsustvo je bolji pokazatelj mogućeg ubistva nego postojanje samo fizičkog nasilja, što je činjenica koja još uvijek nije dovoljno poznata profesionalcima koji rade sa žrtvama nasilja.

Ključne taktike nasilnika u uspostavljanju kontrole nad žrtvom :

- **Korišćenje zastrašivanja:** pogledom, postupcima, gestikulacijom, lomljenjem stvari, uništavanjem njene imovine, pokazivanjem oružja, povređivanjem kućnih ljubimaca.
- **Korišćenje emotivnog zlostavljanja:** omalovažava je, tjera je da loše misli o sebi, naziva je pogrdnim imenima, pravi je ludom, izluđuje je igrajući igre, ponižava je, čini da se osjeća krivom.
- **Korišćenje izolacije:** kontroliše šta radi, koga viđa i sa kime razgovara, što gleda/čita, kuda ide, ograničava joj da se miješa sa spoljašnjim svetom, obehtrabruje ili zabranjuje kontakt sa bliskim osobama, primarnom porodico, prijateljicama koristi ljubomorne optužbe da opravda svoje postupke.
- **Umanjivanje, poricanje i okrivljivanje:** umanjuje ozbiljnost zlostavljanja, ne uzima ozbiljno njenu zabrinutost, govori da se zlostavljanje nije ni desilo, prebacuje joj odgovornost za nasilno ponašanje, govori da ga je ona izazvala.
- **Zloupotreba djece:** čini da se osjeća krivom zbog djece, prijeti da će joj oduzeti djecu, koristi djecu za prenošenje poruka, koristi pravo na posje-

7 Evan Stark, *Coercive Control: The Entrapment of Women in Personal Life*, Oxford University Press, 2007)

ćivanje djece da je uznemirava, instruiira djecu protiv nje, urušava joj roditeljski autoritet, ponižava je pred djecom i loše im govori o njoj. Kad može, onemogućava joj kontakt sa djecom

- **Korišćenje privilegija:** ponaša se prema njoj kao prema podređenoj, sam donosi sve važne odluke, ponaša se prema njoj i djeci (ako ih imaju) kao prema svom vlasništvu, on je taj koji samostalno definiše porodične/partnerske uloge.
- **Korišćenje ekonomskog zlostavljanja:** sprečava je da pronađe ili zadrži posao, oduzima joj njen novac i resurse, ne dozvoljava joj pristup kućnom budžetu, zloupotrebljava njen rad, kontakte i imovinu.
- **Korišćenje prisile i prijetnje:** prijeti i/ili izvršava prijetnje da će je povrijediti, prijeti da će je ostaviti, da će izvršiti samoubistvo, da će je prijaviti policiji, prisiljava je da povuče tužbu, prisiljava je na seksualne radnje itd.

1.4. IMPLIKACIJE NA ADVOKATSKU PRAKSU

Razumijevanje obrazaca nasilja od posebnog je značaja za advokate, jer izolovani nasilni incident može djelovati kao relativno beznačajan ukoliko se posmatra izdvojeno. Međutim, kada se konkretni događaj analizira kao dio šireg obrasca moći i kontrole koju jedan član porodice vrši nad drugim(a), moguće je jasnije utvrditi da li je narušio "tjelesni ili duševni integritet člana svoje porodice ili porodične zajednice"⁸ Na taj način, advokati koji zastupaju žrtve mogu efikasno osporiti nastojanje odbrane da nasilje relativizuju kao „svađu“, „incident“ ili „samo jedan šamar“, kako se nekad dešava u praksi.

Takođe, u slučajevima obostranih prijava ili kontraprijava nasilja, u kojima se utvrdi da je žrtva pružila nasilni otpor prema učiniocu nasilja, advokati u svakom pojedinačnom slučaju treba da sagledaju da li postoje okolnosti koje isključuju protivpravnost ili krivicu takvog postupanja, posebno u kontekstu nužne odbrane. I ova procjena zahtijeva sagledavanje šireg konteksta nasilja, uključujući prethodne obrasce zlostavljanja i dinamiku odnosa moći između stranaka. Ukoliko se utvrdi da je riječ o sistematskom nasilju, odnosno zlostavljanju, advokati imaju čvršću osnovu da zahtijevaju primjenu odgovarajućih mjera zaštite u korist žrtve i drugih osoba koja mogu biti izložene riziku, poput mjera udaljenja iz stana, zabrane približavanja ili drugih mjera usmjerenih na sprječavanje daljeg nasilja.

Kada se nasilje posmatra kroz izolovane incidente, umjesto kao kontinuirani obrazac ponašanja, dolazi do više ozbiljnih sistemskih i profesionalnih propu-

8 Član 220 stav 1 Krivičnog zakonika Crne Gore

sta, koji direktno ugrožavaju i sigurnost žrtava i efikasnost pravosudnog sistema.

Evo detaljnijeg objašnjenja zbog čega je važno sagledati kontinuitet i porodičnog/partnerskog nasilja, na osnovu dugogodišnjeg praćenja institucionalne prakse:

⇒ Dobija se šira slika – prepoznaje se obrazac kontrole i moći

Nasilje u porodici nije niz slučajnih događaja, već proces eskalacije kontrole, koji često počinje psihološkim, ekonomskim i emocionalnim oblicima nasilja, a zatim može preći u fizičko ili seksualno. Ako se svaki slučaj posmatra odvojeno (npr. „svađa“, „lakša povreda“, „prijetnja“), gubi se svijest o kontinuitetu i trajanju nasilnog obrasca — a upravo taj tok i istorija nasilja predstavljaju ključni dokaz namjere, kontrole i rizika od ponavljanja. Posljedica neprepoznavanja obrasca je ta da se nasilnici često procesuiraju za „lakše incidente“, dok cjelokupni obrazac zlostavljanja i njegove traumatične posledice po žrtve ostaje van fokusa pravosudnog sistema.

⇒ Pravilno se procjenjuje rizik od ponavljanja i eskalacije nasilja i osigurava adekvatna zaštita žrtve

Procjena rizika (npr. mogućnost ponovnog napada, prijetnje ili femicida) zahtijeva uvid u istoriju nasilja, prijetnji, kontrolu nad žrtvom, koja često daje uvid i u rizike po djecu svjedoke, uticaj na roditeljstvo itd.

Kada se reaguje samo na izolovani ili posljednji događaj, ne prepoznaje se kumulativni rizik, pa izostaje hitnost postupka i mjere bezbjednosti (zabrana približavanja, udaljenje iz stana). Takođe, izostaje saradnja sa drugim institucijama/organizacijama (centri za socijalni rad, NVO, medicinske ustanove) a koje mogu dati dodatne informacije koje su važne za istragu, ali i za zaštitu žrtve i djece. Tada institucije rade odvojeno, pa žrtve ostaju bez adekvatne i blagovremene podrške, a u slučaju djece svjedoka izostaju mjere za njihovu zaštitu. Time se žrtva izlaže ponovnom nasilju jer sistem ne prepoznaje potrebu za hitnom zaštitom, što je u Crnoj Gori u više navrata dovelo do najtežih posledica – femicida i ubistava djece.

Primjer: Nasilni otac sa istorijom lažnog prijavljivanja podnosi prijavu protiv majke – dugogodišnje žrtve nasilja, za nasilje prema djeci. Pokretanje postupka protiv majke, bez pažljive istrage i uključivanja centra za socijalni rad koji može da obezbijedi anamnezu porodičnih odnosa, može dovesti do kršenja ljudskih prava žrtve, ali i do izostanka mjera zaštite prema djeci.

Razumijevanje nasilja kao obrasca ponašanja je posebno važno primijeniti u situacijama kada nema fizičkog nasilja, kako bi se pravilno sagledao rizik. Istraživanja i višedecenijska praksa pokazuju, da sama sklonost "prinudnoj kontroli" u porodičnim/partnerskim odnosima, predstavlja faktor visokog rizika koji često ukazuje na opasnost od teških posljedica i femicida.

Primjer: žrtva prijavljuje više manjih incidenata, ali nijedan se ne tretira kao opasan, dok nasilnik zapravo gradi obrazac koji vodi ka teškim posljedicama.

Primjer: nasilnik prijavljuje žrtvu i protiv nje se pokreće poseban postupak koji ne uzima u obzir kontekst i istoriju nasilja koji bi mogli rasvijetliti namjeru nasilnika da dodatno obeshrabri, zastraši ili kazni žrtvu (često se dešava kada žrtva planira da prijavi ili napusti nasilnika, kao i u kontekstu postupaka za vršenje roditeljskog prava). Čak iako ova prijava ne ishoduje osudom žrtve, velika je vjerovatnoća da će žrtva razviti nepovjerenje i strah od institucija, da se neće ponovo obratiti za pomoć i da će, ako i sama prijavi, biti tretirana kao osoba od koje je krenulo prvobitno nasilje.

⇒ Uzima se u obzir i psihološko i ekonomsko nasilje

Ako se reaguje samo na vidljive oblike nasilja (modrice, povrede), zanemaruju se nevidljivi, ali jednako opasni oblici: psihološko zlostavljanje, kontrola kretanja, izolacija, uskraćivanje egzistencijalnih potreba, stalne prijetnje, ponižavanje. Takav pristup predstavlja kršenje standarda Istanbulske konvencije, koja traži da se svi oblici nasilja, uključujući psihičko, tretiraju kao krivična djela.

Primjer: Supruga je više puta prijavljivala policiji da je muž godinama ponižava, nadzire, ograničava kretanje i zabranjuje kontakt s prijateljima i roditeljima. On je kontrolisao sve zajedničke prihode, dozirao novac za hranu i lijekove, budio je noću, vrijeđao i nazivao "nesposobnom", a sve pozive i poruke na njenom telefonu morao je prvo on da vidi. Njene prijave su tretirane zasebno, kao sporadični incidenti i potom odbačene. U stvarnosti, svaki incident je dio jedinstvenog lanca zlostavljanja.

⇒ Uspostavlja se efektivna i odvrćajuća kaznena politika

Bez uvida u obrazac ponašanja kvalifikacija djela može biti neadekvatna, što u konačnom za posljedicu može imati blage kazne, jer sudovi koji ih izriču nisu dovoljno upoznati sa težinom i kontinuitetom nasilja. Time se šalje poruka nekažnjivosti i obeshrabruju druge žrtve da prijave nasilje.

⇒ Uzima se u obzir perspektiva žrtve i rodne dimenzije nasilja

Nasilje u porodici se najčešće zasniva na neravnopravnim odnosima moći i rodnoj diskriminaciji, te predstavlja kršenje ljudskih prava. Rodna diskriminacija je posljedica rodnihi predrasuda, koje se mogu definisati kao "stereotipno razmišljanje o prirodi i ulogama žena i muškaraca [...], te mitovi i zablude o ekonomskoj i društvenoj stvarnosti ženskih i muških života".⁹ Iako predstavnici/e pravosuđa nastoje postupati jednako i pravično i prema ženama i muškarcima, neizbježno je da podsvjesne pretpostavke ili stereotipi o određenim društvenim grupama (rod, rasa, nacionalnost, vjeroispovijest itd.) igraju određenu ulogu u njihovoj praksi.¹⁰

Rodno neutralni stavovi ili nerazumijevanje rodne dimenzije nasilja mogu dovesti do sumnjičavosti prema izjavama žrtava, što obeshrabruje prijavljivanje i doprinosi nekažnjivosti nasilja.

PREPORUČENO DODATNO ŠTIVO

1. Eksplanatorni izvještaj uz Konvenciju Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), posebno stav 41.
2. M. C. protiv Bugarske (Predstavka br. 39272/98), Presuda Evropskog suda za ljudska prava, Strazbur, 4. decembar 2003, posebno stavovi 162 i 166. Prevod dostupan na: <https://ceref.eakademija.com/images/presude/264-MC-PROTIV-BUGARSKE.pdf>
3. Stark, Evan, Koercivna kontrola: zarobljavanje žena u privatnom životu (Coercive Control: The Entrapment of Women in Personal Life), Oxford University Press, 2007.
4. Walker, Lenore E., Zlostavljana žena (The Battered Woman), Harper & Row, Njujork, 1979.
5. Schafran, Lynn Hecht, Planiranje evaluacije: smjernice za radne grupe o rodnoj pristrasnosti u sudovima (Planning for Evaluation: Guidelines for Task Forces on Gender Bias in the Courts), Women Judges' Fund for Justice, 1989.
6. Centar za ženska prava, Istraživanje o percepciji predstavnika pravosuđa o nasilju u porodici i nasilju nad ženama, Podgorica. Dostupno na: <https://womensrightscenter.org/predstavljeno-istrazivanje-o-percepciji-predstavnika-pravosuda-o-nasilju-u-porodici-i-nasilju-nasilju-nad-zenama/>

9 Schafran, Lynn Hecht, "Planning for Evaluation: Guidelines for Task Forces on Gender Bias in the Courts", Women Judges' Fund For Justice, 1989, p.1.

10 Vidjeti rezultate istraživanja o percepciji predstavnika pravosuđa o nasilju u porodici i nasilju nad ženama, na: <https://womensrightscenter.org/predstavljeno-istrazivanje-o-percepciji-predstavnika-pravosuda-o-nasilju-u-porodici-i-nasilju-nad-zenama/>

7. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Službeni list Crne Gore, br. 35/2015.
8. Zakon o potvrđivanju Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni list Crne Gore – Međunarodni ugovori, br. 4/2008 od 1. jula 2008.
9. Pence, Ellen. Power and Control Wheel. Duluth: Duluth Domestic Abuse Intervention Project, 1984. Dostupno na: <https://www.theduluthmodel.org>.
10. Opšta preporuka br. 1 GREVIO-a o digitalnoj dimenziji nasilja nad ženama na internetu (2021)1: <https://rm.coe.int/bih-pmm-3421-grevio-recommendation-no-1-on-the-digital-dimension-of-va/1680acf4da>
11. Savjet Evrope, 2024, Nove prakse u istrazi i sudskom gonjenju digitalnog nasilja nad ženama: <https://rm.coe.int/guidelines-on-dvaw-emerging-practices-in-the-investigation-and-prosecu/1680b29e65>

Modul 2

MEĐUNARODNI STANDARDI U PRUŽANJU PRAVNE POMOĆI U SLUČAJEVIMA NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI

Bojana Franović Kovačević

OPIS MODULA:

Ovaj modul se fokusira na ključne pravne instrumente i međunarodne standarde koji regulišu prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, koji obavezuju države članice da osiguraju efikasnu zaštitu i pristup pravdi za žrtve. Na osnovu ovih instrumenata i standarda uspostavlja se pravni temelj neophodan za razumijevanje obaveza pravnih stručnjaka u zaštiti žrtava nasilja u skladu sa najvišim međunarodnim standardima.

TEMATSKE JEDINICE:

1. Istanbulska konvencija
2. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLP) i sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava (ESLP)
3. Drugi međunarodni standardi i instrumenti
4. Standardi Evropske unije

ISHODI:

Po završetku ovog modula, učesnici/ce će biti u stanju da:

1. Objasne svrhu, pravnu prirodu i obavezujući karakter Istanbulske konvencije, uključujući njenu ulogu u nacionalnom pravnom sistemu Crne Gore.
2. Identifikuju i tumače četiri ključna stuba Istanbulske konvencije (4P: prevencija, zaštita i podrška, krivično gonjenje, integrisane politike) i povežu ih

sa konkretnim obavezama državnih organa.

3. Prepoznaju oblike rodno zasnovanog nasilja koji su inkriminirani Istanbulskom konvencijom i objasne njihove ključne elemente, uključujući koncept pristanka kod seksualnog nasilja.
4. Analiziraju pozitivne obaveze države u zaštiti žena od nasilja kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava, posebno u odnosu na članove 2, 3, 8, 13 i 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima.
5. Primijene standarde razvijene u relevantnoj sudskoj praksi ESLJP-a
6. Razlikuju globalne (UN), regionalne (Savjet Evrope) i evropske (EU) standarde u oblasti zaštite od nasilja nad ženama i nasilja u porodici, te objasne njihovu međusobnu povezanost.
7. Primijene ključne principe EU Direktive o pravima žrtava (2012/29/EU) u cilju osiguranja prava na informisanje, podršku, individualnu procjenu i zaštitu od sekundarne viktimizacije.

SADRŽAJ MODULA:

2.1. ISTANBULSKA KONVENCIJA

Najsveobuhvatniji pravno obavezujući međunarodni dokument koji je relevantan za ovu temu je **Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)**. Ona je ujedno i najvažniji pravni dokument na evropskom kontinentu u oblasti borbe protiv nasilja nad ženama. Radi se o međunarodnom ugovoru (konvenciji) koji je usvojen od strane Savjeta Evrope 2011. godine u Istanbulu (tako je i dobila kolokvijalni naziv Istanbulska konvencija), a u Crnoj Gori je stupio na snagu 1. avgusta 2014. godine. Države koje su je ratifikovale preuzele su obavezu da njene odredbe prenesu u svoje nacionalno zakonodavstvo i iste sprovedu u praksi. Drugim riječima, od dana stupanja na snagu, Crna Gora je u obavezi da spreči nasilje, istraži ga, kazni počinioce i obezbijedi naknadu žrtvama ovih krivičnih djela. Konvencija predstavlja pravni okvir koji utvrđuje minimum standarda za zaštitu žrtava od svih oblika nasilja, zahtijevajući od država ne samo da kažnjavaju nasilnike, već i da aktivno rade na prevenciji nasilja i osnaživanju prava žrtava.

Sadržaj Konvencije je baziran na sveobuhvatnom pristupu, koji se često sumira u četiri ključna stuba (4P):

1 Prevencija (Prevention)

Cilj je spriječiti nasilje prije nego što se dogodi. Obaveze uključuju:

- **Suzbijanje stereotipa:** Uklanjanje običaja, tradicija i praksi zasnovanih na ideji podređenosti žene.
- **Edukacija:** Uvođenje edukativnih materijala o jednakosti polova i nenasilnom rješavanju sukoba na svim nivoima obrazovanja.
- **Podizanje svijesti:** Pokretanje kampanja za podizanje svijesti javnosti.
- **Rad sa počiniocima:** Uvođenje programa liječenja/rehabilitacije za počinioce.

II. Zaštita i podrška žrtvama (Protection and Support)

Države moraju osigurati da žrtve budu zaštićene i da dobiju adekvatnu podršku:

- **Uspostavljanje servisa:** Pružanje besplatnih i lako dostupnih usluga, uključujući **SOS telefone** (24/7), **skloništa** (sigurne kuće) i krizne centre.
- **Pravna i psihološka pomoć:** Obezbjedivanje besplatne pravne pomoći i psihološkog savjetovanja.
- **Mjere zaštite:** Uvođenje hitnih naloga za zaštitu i udaljenje počinioca iz domaćinstva i zabranu prilaska žrtvi.
- **Zaštita u postupcima:** Zaštita žrtava od sekundarne viktimizacije (ponovnog traumatizovanja) u policijskim i sudskim postupcima.

III. Krivično gonjenje (Prosecution)

Konvencija obavezuje države da adekvatno inkriminišu različite oblike nasilja i osiguraju efikasno gonjenje počilaca. Kriminalizuju se (propisuju kao krivična djela):

- **Psihološko nasilje** (Član 33)
- **Proganjanje (Stalking)** (Član 34)
- **Fizičko nasilje** (Član 35)
- **Seksualno nasilje i silovanje** (Član 36) – ključno je da zahtijeva da se silovanje definiše na osnovu **odsustva pristanka žrtve**.
- **Prisilni brak, prinudni abortus i sterilizacija, i sakaćenje ženskih genitalija** (Članovi 37-39).

IV. Integrisane politike (Policies)

Države potpisnice moraju usvojiti sveobuhvatne, koordinisane i integrisane politike u borbi protiv nasilja, uključujući:

- **Koordinaciju:** Uspostavljanje koordinacionih tijela i mehanizama za sarad-

nju svih relevantnih aktera (policija, tužilaštvo, sudstvo, socijalne službe, zdravstvo).

- **Prikupljanje podataka:** Obaveza prikupljanja relevantnih statističkih podataka.

Važno je napomenuti da implementaciju Istanbulske konvencije prati nezavisno tijelo **GREVIO** (Grupa eksperata za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici), koje redovno ocjenjuje zakonodavne i druge mjere koje države potpisnice preduzimaju kako bi je sprovele.

2.2. EVROPSKA KONVENCIJA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA I OSNOVNIH SLOBODA (EKLJP) I SUDSKA PRAKSA EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA (ESLJP)

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, usvojena mnogo prije Istanbulske, ne reguliše izričito nasilje nad ženama, ali je njena primjena kroz sudsku praksu Evropskog suda razvila koncept pozitivnih obaveza država da aktivno štite žene žrtve nasilja i žrtve nasilja u porodici. U kontekstu primjene EKLJP, ključni su sljedeći članovi:

Član 2 (Pravo na život) i Član 3 (Zabrana mučenja):

- Pozitivne obaveze države da preduzme operativne mjere za zaštitu života i fizičkog/psihičkog integriteta žrtve kada je život u opasnosti¹¹

Član 8 (Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života):

- Obaveza države da zaštiti žrtvu od nasilja unutar porodice i doma.
- Obaveza uspostavljanja efikasnog pravnog okvira za obezbjeđivanje zaštite.

Član 13 (Pravo na djelotvoran pravni lijek) :

- Pravo žrtve na djelotvoran pravni lijek i adekvatnu istragu/gonjenje.

Član 14 (Zabrana diskriminacije):

- Neuspjeh države da zaštiti žene od nasilja može predstavljati rodnu diskriminaciju.

¹¹ Vidi presude *Osman v. Ujedinjeno Kraljevstvo*, ESLJP, 28.10.1998. i *Opuz v. Turska*, ESLJP, 9.6.2009.

Presuda ESLJP-a Opuz protiv Turske (9.6.2009.) postavila je ključne standarde: nasilje nad ženama je oblik rodne diskriminacije, a države imaju pozitivnu obavezu ne samo da donesu zakone, već i da ih efikasno sprovedu i da zaštite žrtve. Upravo je ova presuda bila uvod za usvajanje Istanbulske konvencije.

Ukratko, EKLJP predstavlja osnovni stub koji omogućava pojedincima da tuže državu zbog neuspjeha u zaštiti od nasilja, dok Istanbulska konvencija taj princip usmjerava, definiše i pretvara u konkretne obaveze za sve evropske države. Ova dva međunarodna dokumenta predstavljaju snažan pravni okvir za zaštitu svih žrtava nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

2.3. DRUGI MEĐUNARODNI STANDARDI I INSTRUMENTI

Kada su u pitanju drugi međunarodni standardi i instrumenti koji su od značaja prilikom pružanja pravne pomoći žrtvama u slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici, važno je izdvojiti i sledeće:

Ujedinjene nacije (UN):

Sprovođenje Istanbulske konvencije i borba protiv nasilja nad ženama su usko povezani sa radom Ujedinjenih nacija (UN), posebno preko **Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)**, koja predstavlja globalni pravni standard.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) usvojena je 1979. godine i često se naziva "Međunarodna povelja o pravima žena". To je najvažniji globalni sporazum koji se bavi pravima žena.

a) Osnovni cilji i princip

- **Cilj:** Eliminacija svih oblika diskriminacije žena i postizanje de jure (pravne) i de facto (suštinske) ravnopravnosti muškaraca i žena.
- **Definicija diskriminacije (Član 1):** Za svrhe ove konvencije, izraz "diskriminacija žena" označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje u pogledu pola, što ima za posledicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje od strane žena, ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena¹².

¹² Zakon o ratifikaciji konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena ("Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 11/81)

b) Najvažnije odredbe (u kontekstu nasilja)

Iako CEDAW Konvencija ne sadrži eksplicitnu referencu na nasilje, tumačenje njenih članova od strane CEDAW Komiteta, uz Opštu preporuku br.19, uspostavlja jasne obaveze država članica :

- **Član 2 (Obaveze države):** Obavezuje države da preduzmu sve odgovarajuće mjere za eliminaciju diskriminacije od strane **bilo kog lica, organizacije ili preduzeća**. Ovo je izuzetno važno, jer prisiljava države da se bave kršenjima koja se dešavaju u **privatnoj sferi**, uključujući porodično nasilje.
- **Član 5 (Uklanjanje stereotipa):** Obavezuje države da preduzmu mjere za **ukidanje predrasuda, običaja i svih drugih praksi** koje su zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti jednog pola, ili na stereotipnim ulogama muškaraca i žena. Ovo je direktno povezano sa prevencijom nasilja.
- **Član 6** obavezuje države na suzbijanje seksualne eksploatacije žena, poput trgovine ljudima, prostitucije itd.
- **Član 16** štiti žene od diskriminacije u porodičnim odnosima, pa time i od porodičnog nasilja, prisilnih brakova i svih drugih oblika vezanih za brak, odgoj djece i porodično pravo.

c) Ključni doprinos: Opšta preporuka br. 19

Najvažniji doprinos CEDAW-a u borbi protiv nasilja je Opšta preporuka br. 19 (1992)¹³, u kojoj je CEDAW Komitet jasno utvrdio:

Nasilje nad ženama je oblik diskriminacije i predstavlja kršenje ljudskih prava, a države su dužne da preduzmu aktivne mjere da ga spriječe, istraže, kazne i obezbijede zaštitu žrtvama (princip **dužne pažnje - due diligence**).

d) Opšta preporuka br. 35

Opšta preporuka br. 35 (2017.)¹⁴ nadograđuje preporuku br. 19, dodajući digitalno nasilje, ekonomsko nasilje, nasilje u ratovima, zaštitu interseksionalnih grupa (LGBTQI+, migrantkinja, žena sa invaliditetom itd.)

Veza sa Istanbulskom konvencijom

Istanbulska konvencija je u velikoj mjeri inspirisana CEDAW-om i Opštom preporukom br. 19, ali se razlikuje po svojoj specifičnosti i pravno obavezujućem karakteru. Slijede ključne razlike:

¹³ CEDAW Komitet, Opšta preporuka br. 19: Nasilje nad ženama, 11. sjednica, 30. januar 1992., doc. A/47/38 (CEDAW/C/GC/19).

¹⁴ CEDAW Komitet, Opšta preporuka br. 35: Rodno zasnovano nasilje nad ženama, ažuriranje Opšte preporuke br. 19, 38. sjednica, 26. jul 2017., doc. CEDAW/C/GC/35.

- **Globalni vs. Regionalni opseg:** CEDAW je globalni instrument (UN), dok je Istanbulska konvencija regionalni instrument (Savjet Evrope).
- **Opšti vs. Specifični fokus:** CEDAW je opšta konvencija o diskriminaciji, dok je Istanbulska konvencija prvi pravno obavezujući instrument u Evropi koji se specifično fokusira na nasilje nad ženama kao oblik rodno zasnovanog nasilja.
- **Nadogradnja:** Istanbulska konvencija preuzima princip dužne pažnje iz Opšte preporuke br. 19 (Opšta preporuka 19) i konkretizuje ga u detaljne, obavezujuće mjere koje čine sistem 4P - prevencija, zaštita, gonjenje, integrisane politike.

U okviru sistema UN, borbu protiv nasilja nad ženama i diskriminacije prvenstveno sprovode slijedeća tijela:

CEDAW Komitet koji predstavlja tijelo za praćenje primjene CEDAW Konvencije. Ovaj Komitet se sastoji od 23 nezavisna eksperta i njegova uloga je da preispituje periodične izvještaje država potpisnica o tome kako sprovode CEDAW Konvenciju. Takođe donosi i Opšte preporuke koje objašnjavaju primjenu konvencije.

Specijalni izvijestilac UN za nasilje nad ženama koji je ustvari nezavisni ekspert kojeg imenuje Savjet UN za ljudska prava, a čija je uloga da istražuje slučajeve nasilja, ide u studijske posjete državama i podnosi izvještaje sa preporukama Generalnoj skupštini UN-a i Savjetu za ljudska prava.

UN Women (Udruženje UN za rodnu ravnopravnost) koje predstavlja operativno tijelo UN-a za promociju rodne ravnopravnosti i osnaživanje žena, i koje pruža tehničku podršku državama u implemetnaciji međunarodnih standarda, uključujući i implementaciju CEDAW Konvencije.

Savjet UN-a za ljudska prava koje predstavlja međunarodno tijelo koje je odgovorno za promovisanje i zaštitu ljudskih prava širom svijeta, a koje prima izvještaje Specijalnog izvijestitelja i donosi relevantne rezolucije.

2.4. STANDARDI EVROPSKE UNIJE

Kada su u pitanju standardi Evropske unije treba posebno istaći 2 direktive:

1. **EU Direktivu o pravima žrtava (Direktiva 2012/29/EU)** koja jača položaj žrtava krivičnih djela i koja je izuzetno relevantna u kontekstu Evropske i Istanbulske konvencije, jer predstavlja **konkretan, pravno obavezujući instrument Evropske unije** koji operativno sprovodi zaštitu prava žrtava, uključujući i žrtve rodno zasnovanog nasilja.

Ova Direktiva radikalno mijenja ulogu žrtve, pretvarajući je iz pasivnog svjedoka u aktivnog učesnika u krivičnom postupku. Njome se garantuju sledeća prava:

- **Pravo na informisanje:** Žrtva mora dobiti jasne informacije o svojim pravima, uslugama podrške, toku postupka, ishodu i puštanju počinioca na slobodu.
- **Pravo na podršku:** Države su obavezne da obezbijede opšte i specijalizovane službe za podršku žrtvama (pravna, psihološka, praktična pomoć).
- **Individualna procjena:** Uvodi se obaveza procjene potreba svake žrtve kako bi se utvrdilo da li joj je potrebna posebna zaštita zbog ličnih karakteristika (npr. starosti, invaliditeta, težine krivičnog djela) – što je ključno za žrtve nasilja u porodici.

Ovom Direktivom se takođe sprečava sekundarna viktimizacija (ponovna trauma žrtve usljed kontakta sa sistemom) a što predstavlja glavni problem u slučajevima rodno zasnovanog nasilja. Direktiva uvodi slijedeće mjere za sprječavanje sekundarne viktimizacije:

- **Zaštita tokom ispitivanja:** Omogućavanje ispitivanja žrtava od strane obučених stručnjaka, sprječavanje nepotrebnog ponavljanja iskaza i, gdje je to moguće, korišćenje audio-video snimanja (posebno kod djece).
- **Pravo na tumača i prevodioca:** Obezbjedjivanje besplatnih usluga za žrtve u postupku.
- **Pravo na zaštitu od počinioca:** Obezbjedjivanje odgovarajućih zaštitnih mjera, uključujući mjere zabrane prilaska.

U konačnom, EU Direktiva o pravima žrtava predstavlja efikasan **minimalni pravni standard** koji osigurava da žrtve, uključujući i žrtve rodno zasnovanog nasilja, dobiju uniformnu i pojačanu zaštitu i podršku u cijeloj Evropskoj uniji. Ona operativno sprovodi principe **zaštite i podrške** utvrđene Istanbulsom konvencijom i pozitivnim obavezama iz Evropske konvencije o ljudskim pravima.

2. EU Direktiva o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2024.)

Direktiva (EU) 2024/1385 predstavlja prvi obavezujući instrument Evropske unije za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, usklađen s Istanbulsom konvencijom. Ona kriminalizuje silovanje bez pristanka, nasilje u porodici, genitalno sakaćenje, digitalno nasilje i trgovinu ljudima, uvodeći minimalne kazne i obaveznu obuku za policiju i pravosudje. Direktiva obavezuje države na uspostavljanje nacionalnih akcionih planova, 24/7 SOS linija, speci-

jalizovanih skloništa te kampanja za prevenciju i edukaciju o pojmu “pristanka” u kontekstu seksualnog nasilja. Usvojena je u maju 2024. godine označavajući značajan korak EU u materijalizaciji pozitivnih obaveza država prema žrtvama rodno zasnovanog nasilja¹⁵.

PREPORUČENO DODATNO ŠTIVO

1. Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija), 2011.
2. Eksplanatorni izvještaj uz Istanbulsku konvenciju, Savjet Evrope.
3. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Savjet Evrope.
4. Direktiva 2012/29/EU o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava krivičnih djela.
5. Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), 1979.
6. CEDAW Komitet, Opšta preporuka br. 19 (1992) i Opšta preporuka br. 35 (2017).
7. EU Direktiva o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2024.)

Sudska praksa ELJSP

8. M.C. protiv Bugarske (Predstavka br. 39272/98), Presuda ESLJP, 4. decembar 2003.
9. Opuz protiv Turske (Predstavka br. 33401/02), Presuda ESLJP.
10. Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva (Predstavka br. 23452/94), Presuda ESLJP.

¹⁵ Direktiva (EU) 2024/1385 Evropskog parlamenta i Savjeta od 15. svibnja 2024. o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Modul 3

NACIONALNI PRAVNI OKVIR I PRAKSA

Rade Četković i Danka Živković

OPIS MODULA:

Ovaj modul pruža praktično i normativno utemeljeno razumijevanje položaja žrtve u krivičnom postupku u Crnoj Gori nakon izmjena procesnog i materijalnog zakonodavstva, sa posebnim fokusom na predmete nasilja u porodici/porodičnoj zajednici. Modul obuhvata participativna prava žrtve kroz sve faze postupka, mehanizme zaštite od zastrašivanja i sekundarne viktimizacije, te mogućnosti ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku. Poseban segment posvećen je kvalifikaciji nasilja (krivično djelo ili prekršaj) nakon izmjena člana 220 KZCG, razumijevanju elemenata bića djela i kruga zaštićenih lica, kao i ulozi punomoćnika u dokazivanju obrasca nasilja. Modul obrađuje odmjeraivanje kazne kroz olakšavajuće i otežavajuće okolnosti (uključujući obavezne otežavajuće okolnosti prema Istanbulskoj konvenciji), praksu i izazove primjene sporazuma o priznanju krivice, te ulogu obavezujućeg Uputstva VDT-a i Protokola o postupanju u slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici, uz naglasak na hitnost, koordinaciju i multidisciplinarni pristup.

TEMATSKJE JEDINICE:

- 3.1. Pojam žrtve shodno izmjenama ZKPa
- 3.2. Elementi bića krivičnog djela nasilja u porodici
- 3.4. Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti
- 3.5. Zaključenje sporazuma o priznanju krivice za djela nasilja u porodici
- 3.6. Pravo na naknadu u krivičnom postupku
- 3.7. Krivična djela povezana sa nasiljem u porodici u crnogorskom zakonodavstvu
- 3.8. Sudska praksa u predmetima nasilja u porodici
- 3.9. Obavezujuće uputstvo VDTa
- 3.10. Protokol o o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Crnoj Gori

ISHODI MODULA:

Do kraja ovog modula, učesnici će biti u stanju da:

- bolje razumiju nacionalni pravni okvir koji uređuje zaštitu od nasilja u porodici i porodičnoj zajednici;
- prepoznaju obaveze države i ulogu različitih aktera u sistemu zaštite, uključujući sudove, tužilaštva, centre za socijalni rad;
- tumače i primjenjuju relevantne materijalne i procesne propise u postupcima koji se odnose na nasilje u porodici;
- identifikuju izazove u praksi i ulogu advokata u zaštiti prava i interesa žrtava nasilja u porodici;
- koriste pravne mehanizme i mjere zaštite radi sprječavanja daljeg nasilja i obezbjeđivanja sigurnosti žrtava i djece.

SADRŽAJ MODULA:

3.1. PROCESNI POLOŽAJ ŽRTVE – OŠTEĆENOG U KRIVIČNOM POSTUPKU

Crna Gora, kao potpisnica prethodno navedenih međunarodnih dokumenata, ima obavezu da u svoje zakonodavstvo ugradi odredbe koje se odnose na ostvarivanje i zaštitu svih prava žrtava. Pojedine zakonske norme prevazilaze minimalne standarde propisane Direktivom o pravima žrtava (2012/29/EU), omogućavajući aktivniju ulogu žrtava u postupku. S druge strane, određena prava žrtava koja predviđa Istanbulska konvencija, kao i pojam žrtve shodno Direktivi 2012/29/EU (koji se odnosi na *člana porodice osobe čija je smrt direktno prouzrokovana krivičnim djelom*, a koji je pretrpio štetu zbog te smrti) nisu propisana našim zakonodavstvom. Na neka od njih su ukazale smjernice iz Uputstva Vrhovnog državnog tužilaštva¹⁶, koje će biti obrađene u posebnom dijelu ovog priručnika.

Pored navedenog, prava žrtava u procesnom zakonodavstvu Crne Gore nijesu objedinjena u jedinstvenu, taksativnu listu, već su raspoređena kroz odredbe koje se odnose na pojedine faze postupka i procesne radnje nadležnih organa. Nacrtom Zakona o izmjenama i dopunama ZKP¹⁷ predviđeno je taksativno navođenje prava žrtava i jasno razgraničenje pojma žrtve od pojma oštećenog.

¹⁶ Obavezujuće Uputstvo VDT o postupanju tužilaca u predmetima nasilja u porodici Tu br. 473/24 od 11.10.2024. godine

¹⁷ Nacrt Zakona o izmjenama i dopunama ZKP dostupan je na web stranici Vlade Crne Gore: <https://wapi.gov.me/download/d088b281-048d-475c-aa55-ad955064f375?version=1.0>

Pojmovi „oštećeni“ i „žrtva“ u crnogorskom krivičnom zakonodavstvu

Zakonik o krivičnom postupku Crne Gore (ZKP)¹⁸ definiše oštećenog u čl.22 st.1.tač.5 kao lice čije je lično ili imovinsko pravo povređeno ili ugroženo krivičnim djelom.

Krivični zakonik (KZ)¹⁹ uvodi i pojam **žrtve**, koji je definisan kao lice kojem je protivpravnim djelom koje je u zakonu propisano kao krivično djelo prouzrokovao fizički ili duševni bol ili patnja, imovinska šteta ili povreda ljudskih prava i sloboda.

Na taj način, u crnogorskom pravnom sistemu pojam „žrtva“ je definisan kroz pozitivan opis pretrpljene štete, što je u skladu sa savremenim evropskim standardima.

Iako ZKP formalno zadržava termin „oštećeni“, on u suštini obezbjeđuje širok spektar participativnih prava žrtava, uključujući pravo na informisanje, zaštitu od zastrašivanja i aktivno učešće u postupku.

Aktivno učešće oštećenog u krivičnom postupku

Pored prava da u krivičnom postupku učestvuje u svojstvu privatnog ili supsidijarnog tužioca, oštećenom je, u skladu sa članom 58 ZKP-a, omogućeno i aktivno učešće u postupku.

U tom smislu, oštećeni ima sljedeća prava:

1. Oštećeni ima pravo da u toku istrage ukaže na sve činjenice i da predlaže dokaze koji su od važnosti za krivičnu stvar i njegov imovinskopравни zahtjev.
2. Na glavnom pretresu oštećeni i privatni tužilac imaju pravo da predlažu dokaze, postavljaju pitanja optuženom, svjedocima i vještacima, da iznose primjedbe i objašnjenja u pogledu njihovih iskaza i da daju druge izjave i predloge (Ovo pravo je posebno propisano i **čl.358 i 359 ZKP**)
3. Oštećeni, oštećeni kao tužilac i privatni tužilac imaju pravo da razmatraju spise i razgledaju predmete koji služe kao dokaz. Oštećenom se može uskratiti razmatranje spisa do donošenja naredbe o sprovođenju istrage ili dok ne bude saslušan kao svjedok.

¹⁸ Zakonik o krivičnom postupku Crne Gore, *Sl. list Crne Gore* br. 70/2003 sa izmjenama i dopunama (do 2021).

¹⁹ Krivični zakonik Crne Gore, *Službeni list Crne Gore* br. 70/2003, sa izmjenama i dopunama do 2023.

4. Oštećeni koji je žrtva krivičnog djela protiv polne slobode ima pravo da ga sasluša i postupak vodi sudija istog pola, ako to omogućava kadrovski sastav suda.
5. Državni tužilac i predsjednik vijeća **upoznaće oštećenog** i privatnog tužioca sa pravima iz st. 1 do 4 ovog člana.
6. Kad se krivični postupak vodi za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora preko tri godine, a oštećeni prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove zastupanja, na njegov zahtjev može mu se postaviti punomoćnik ako je zastupanje oštećenog od strane punomoćnika u interesu pravičnosti. Ako je oštećeni maloljetno lice, sud će u toku cijelog krivičnog postupka po službenoj dužnosti cijeniti da li je potrebno da mu se postavi punomoćnik.
7. Pravo na pravnu pomoć oštećeni ostvaruje u skladu sa posebnim zakonom.

Pravo oštećenog i njegovog punomoćnika na uvid u spise predmeta propisano je posebno **članom 203a** ZKP.

Pravo učešća u postupku oštećeni ima i tokom istrage i izviđaja koje vodi državni tužilac, a što je propisano **članom 281 i 282** ZKP.

Odredbama **člana 63** Zakonika o krivičnom postupku propisano je da oštećeni (oštećeni kao supsidijarni tužilac i privatni tužilac), kao i njegov zakonski zastupnik mogu svoja prava u postupku vršiti i preko punomoćnika, a sud je dužan da ga ih pouči o pravu na punomoćnika.

Prava oštećenog prilikom saslušanja

Prava oštećenog, odnosno žrtve, prilikom saslušanja uređena su članom 113 ZKP-a. Stavom 5 ovog člana posebno je propisano pravo žrtve krivičnog djela protiv polne slobode, kao i djeteta koje se sasluša u svojstvu svjedoka, da bude saslušano u odvojenoj prostoriji, u prisustvu sudije i zapisničara. Tužilac, okrivljeni i branilac u tom slučaju prate saslušanje putem audio-vizuelnog prenosa iz druge prostorije, uz mogućnost postavljanja pitanja svjedoku. Sud je dužan da o ovom pravu pouči oštećenog, odnosno svjedoka, i da navedeno unese u zapisnik.

Zaštita žrtve od zastrašivanja i status zaštićenog svjedoka

Pravo žrtve na zaštitu od zastrašivanja, kao jedan od međunarodnih standarda u oblasti zaštite prava žrtava, uređeno je članom 120 ZKP-a, koji se odnosi na sve svjedoke, uključujući i oštećene u svojstvu žrtava, a dodatno je potvrđeno članom 124 ZKP-a.

Članom 120 ZKP-a propisan je niz prava svjedoka:

1. Ako postoji osnovana bojazan da bi svjedok davanjem iskaza ili odgovorom na pojedina pitanja sebe, svog bračnog druga, bliskog srodnika ili njemu blisko lice izložio ozbiljnoj opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu većeg obima, svjedok može uskratiti iznošenje podataka iz člana 113 stav 3 ovog zakonika, davanje odgovora na pojedina pitanja ili davanje iskaza u cjelini, dok se ne obezbijedi njegova zaštita. Ako uskraćivanje davanja iskaza smatra očigledno neosnovanim, organ koji vodi postupak će upozoriti svjedoka na mogućnost izricanja kazni iz člana 119 ovog zakonika.
2. Zaštita svjedoka sastoji se u posebnom načinu učestvovanja i saslušanja svjedoka u krivičnom postupku.
3. Na način iz stava 2 ovog člana zaštita se može obezbijediti i zviždaču kad se sasluša kao svjedok, na njegov zahtjev.
4. Zaštita svjedoka i drugih lica iz stava 1 ovog člana može se obezbijediti i van krivičnog postupka, u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita svjedoka.
5. Sud je dužan da upozna svjedoka sa pravima iz st. 1 do 4 ovog člana.

Član 121 ZKP-a dalje konkretizuje mjere zaštite, uključujući saslušanje pod pseudonimom, saslušanje uz pomoć tehničkih uređaja (zaštitni zid, uređaji za promjenu glasa, uređaji za prenos slike i zvuka) i slično.

Imovinskopravni zahtjev

U skladu sa članovima 234–244 ZKP, oštećeni može u okviru krivičnog postupka podnijeti imovinskopravni zahtjev radi naknade štete, povraćaja imovine ili poništaja pravnog posla. Tendencija zakonodavca i sudske prakse je da se o ovim zahtjevima odlučuje u samom krivičnom postupku, čime se žrtvi obezbjeđuje brži i efikasniji pristup pravdi.

Pravo oštećenog na žalbu

Članom 297 ZKP-a propisano je pravo oštećenog na žalbu protiv odluke suda o obustavi postupka donijete u postupku kontrole optužnice, u skladu sa članom 294 ZKP.

Pravo oštećenog na izjavljivanje žalbe protiv presude uređeno je članom 382 stav 4 ZKP.

Posebna zaštita maloljetnih žrtava i svjedoka

Imajući u vidu da su maloljetna lica često žrtve i svjedoci nasilja u porodici, advokati, kao njihovi punomoćnici ili pružaoci besplatne pravne pomoći, moraju biti upoznati i sa odredbama **Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku**. Ovaj zakon sadrži posebne odredbe o zaštiti maloljetnih lica kao učesnika u krivičnom postupku i u članovima 90–97 propisuje posebne obaveze organa koji postupaju. Te obaveze naročito obuhvataju: staranje o zaštiti privatnosti maloljetnog lica; obavezu da lica koja preduzimaju procesne radnje posjeduju posebna znanja iz oblasti prava djeteta i postupanja prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela i maloljetnim učesnicima u postupku, uz uvažavanje njihovog uzrasta, ličnih svojstava, obrazovanja i životnih prilika; sprovođenje radnji saslušanja u posebno opremljenim prostorijama sa tehničkim uređajima za audio-vizuelno snimanje, u prisustvu zakonskog zastupnika i, po pravilu, uz pomoć stručnih lica iz stručne službe; ograničenje ponovnog saslušanja na izuzetne slučajeve; zabranu suočavanja maloljetnog lica sa okrivljenim; izbjegavanje susreta maloljetnog lica sa okrivljenim; mogućnost postavljanja punomoćnika maloljetnom licu u zakonom predviđenim slučajevima; kao i posebne uslove za sprovođenje radnje prepoznavanja.

3.2 ELEMENTI BIĆA KRIVIČNOG DJELA NASILJA U PORODICI

Nasilje u porodici uređeno je i Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, kojim su određena ponašanja, odnosno radnje nasilja, kvalifikovana kao prekršaji, dok je Krivičnim zakonikom Crne Gore, u članu 220, nasilje u porodici inkriminisano kao krivično djelo. Izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika iz decembra 2023. godine značajno je izmijenjen sadržaj člana 220, na način što je proširen obuhvat radnji koje predstavljaju krivično djelo nasilja u porodici, kao i krug lica koja se smatraju članovima porodice, odnosno porodične zajednice. Time je omogućeno jasnije razgraničenje između nasilja u porodici kao prekršaja i nasilja u porodici kao krivičnog djela, što ima poseban značaj za pravilnu pravnu kvalifikaciju i postupanje u praksi.

3.3 RAZLIKA IZMEĐU KRIVIČNOG I PREKRŠAJNOG DJELA

Naime, iako su definicija nasilja prema **Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici** (ZZNP) kao i kaznene odredbe koje se tiču prekršajne odgovornosti člana porodice i dalje na snazi, evidentno je da su određeni oblici nasilja sada propisani odredbama člana 220 Krivičnog zakonika, što podrazumjeva krivičnu a ne prekršajnu odgovornost učinioca.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici nasilje u porodici definiše kao činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno (član 2).

ZZNP (član 36) propisuje prekršajnu odgovornost člana porodice ako:

1. upotrijebi fizičku silu, bez obzira da li je nastupila tjelesna povreda drugog člana porodice;
2. prijeti napadom ili izaziva opasnost koja može prouzrokovati osjećaj lične nesigurnosti ili psihički bol drugog člana porodice;
3. verbalno napada, psuje, naziva pogrdnim imenom i na drugi način vrijeđa drugog člana porodice;
4. ograničava drugom članu porodice slobodu komuniciranja sa trećim licima;
5. iscrpljuje radom, uskraćuje san i drugu vrstu odmora, prijeti izbacivanjem iz stana i oduzimanjem djece;
6. seksualno uznemirava drugog člana porodice;
7. uhodi i na drugi način grubo uznemirava drugog člana porodice;
8. oštećuje ili uništava zajedničku imovinu ili imovinu drugog člana porodice ili pokušava da to učini;
9. uskraćuje osnovna sredstva za egzistenciju drugom članu porodice;
10. drskim ponašanjem ugrožava porodični mir člana porodice sa kojim ne živi u porodičnoj zajednici.

Članom 37 predviđena je prekršajna odgovornost i člana porodice ako ne vodi dovoljnu brigu o:

1. ishrani, higijeni, odijevanju, medicinskoj zaštiti ili redovnom pohađanju škole ili ne sprečava dijete u štetnom druženju, skitnji, prosjačenju ili krađi ili na drugi način u većoj mjeri zanemaruje podizanje i vaspitanje djeteta;
2. ishrani, higijeni, odijevanju ili medicinskoj zaštiti drugog člana porodice o kome je dužan da se stara, a kome je potrebna posebna pomoć zbog bolesti, invaliditeta, starosti ili drugih ličnih svojstava zbog kojih nije sposoban da se stara o sebi.

Težim oblikom nasilja u porodici smatra se prikrivanje člana porodice sa posebnim potrebama.

S druge strane, izmijenjenim i dopunjenim **Krivičnim zakonikom** u članu 220 propisano je:

1. Ko lako tjelesno povrijedi člana porodice ili porodične zajednice ili mu

- ugrozi sigurnost prijetnjom da će napasti na život ili tijelo tog ili njemu bliskog lica, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
2. Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i lice koje zlostavlja člana svoje porodice ili porodične zajednice ili prema njemu postupa na način koji vrijeđa ljudsko dostojanstvo.
 3. Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se i lice koje na drugi način više puta primijeni nasilje, uputi prijetnju ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrozi ili naruši tjelesni ili duševni integritet člana svoje porodice ili porodične zajednice.
 4. Ako je pri izvršenju djela iz st. 1, 2 i 3 ovog člana korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da tijelo teško povrijedi ili zdravlje teško naruši ili je djelo učinjeno u prisustvu djeteta, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do pet godina.
 5. Ako je usljed djela iz st. 1 do 4 ovog člana nastupila teška tjelesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili je djelo učinjeno prema djetetu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.
 6. Ako je usljed djela iz st. 1 do 5 ovog člana nastupila smrt člana porodice ili porodične zajednice, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina.
 7. Ko prekrši mjere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud ili drugi državni organ odredio na osnovu zakona, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.
 8. Članovima porodice ili porodične zajednice, u smislu ovog člana, smatraju se bračni ili vanbračni supružnik, njihova zajednička djeca i djeca svakog od njih, partner u zajednici života lica istog pola i djeca svakog od partnera, krvni srodnik i srodnik iz usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom, tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom, partner u intimnoj vezi, lica koja žive u istom porodičnom domaćinstvu i lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete na putu da bude rođeno iako nikad nijesu živjela u istom porodičnom domaćinstvu. Članovima porodice ili porodične zajednice smatraju se i bivši bračni ili vanbračni supružnik, bivši partner u zajednici života lica istog pola, bivši tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom i bivši partner u intimnoj vezi.

Dakle sada je jasno definisano da fizičko nasilje koje za posljedicu ima laku tjelesnu povredu predstavlja krivično djelo, te se upotreba sile prema članu porodice inkriminše ovisno o posledici koje je fizičko nasilje prouzrokovalo. Međutim, ukoliko kao posljedica preduzete radnje nasilja nije nastupila laka tjelesna povreda, to samo po sebi ne znači da se radi o prekršaju. U takvim slučajevima neophodno je cijiniti **intenzitet, trajanje i učestalost nasilnog ponašanja**, kako bi se moglo valjano procijeniti da li je riječ o zlostavljanju

člana porodice ili o višestrukoj primjeni nasilja, što takođe može predstavljati izvršenje krivičnog djela, a ne prekršaja.

Stoga pružaoci pravne pomoći žrtvama, zajedno sa nadležnim organima koji postupaju u predmetu, a naročito prilikom sprovođenja radnje saslušanja, treba da ohrabre žrtvu da se izjasni o što širem spektru relevantnih okolnosti, kako u vezi sa konkretnim događajem, tako i u pogledu ranijih odnosa u porodici ili porodičnoj zajednici. Na taj način se omogućava sagledavanje ukupnog konteksta nasilja, formiranje jasne slike o položaju žrtve i, u konačnom, pravilna pravna kvalifikacija nasilnog ponašanja.

Iste okolnosti mogu biti relevantne i u situaciji kad je predmet procjene ponašanje nasilnika, odnosno da li se isto može kvalifikovati kao drsko i bezobzirno, ili ponašanje kojim se vrijeđa ljudsko dostojanstvo, a u cilju utvrđivanja okolnosti koje razdvajaju prekršaj iz čl.36 stav 3 i 5 od krivičnog djela.

Osim navedenog, krug lica koja se smatraju članovima porodice, odnosno porodične zajednice, različito je definisan Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici i Krivičnim zakonikom. Tako je nasilje kao krivično djelo inkriminisano prema širem krugu lica koja se smatraju članovima porodice ili porodične zajednice, a koja nijesu obuhvaćena zaštitom predviđenom odredbama ZZNP-a, i to:

- partner u zajednici života lica istog pola i djeca svakog od partnera,
- partner u intimnoj vezi,
- bivši partner u zajednici života lica istog pola,
- bivši tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom,
- bivši partner u intimnoj vezi.

Navedene izmjene Krivičnog zakonika rezultirale su znatnim povećanjem broja predmeta formiranih zbog krivičnog djela iz čl.220 KZ u 2024. godini u odnosu na ranije godine, što zahtjeva poznavanje postupanja odnosno procesnih ovlašćenja policije, državnog tužioca i konačno suda.

3.4. OLAKŠAVAJUĆE I OTEŽAVAJUĆE OKOLNOSTI U PREDMETIMA PORODIČNOG I RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Izricanje krivičnih sankcija za krivična djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici predstavlja najznačajniju fazu krivičnog postupka, kako zbog značaja za zaštitu žrtve, tako i zbog same svrhe izricanja krivičnih sankcija. Jedino odvratajućom, proporcionalnom i dosljedno primjenjivanom kaznenom politikom može doći do suzbijanja ovih krivičnih djela i zaštite svih društvenih

vrijednosti koje ugrožava porodično nasilje kao izuzetno rasprostranjen oblik kršenja ljudskih prava. Takva kaznena politika će imati preventivni, ali i edukativni i simbolički efekat, jer će obezbijediti istinsku ravnopravnost polova, kao i zaštitu integriteta, dostojanstva i sigurnosti svake osobe.

Da bi krivična sankcija ostvarila svoju svrhu, neophodno je brižljivo i savjesno uzeti u obzir svaku posebnost konkretnog slučaja i, u skladu s tim, izabrati krivičnu sankciju koja će poslati jasan društveni odgovor da ne postoji tolerantnost prema nasilju u porodici. U tom smislu, uloga punomoćnika žrtve je od suštinske važnosti. Na njemu je i posebna odgovornost, jer od njegove sposobnosti da prepozna okolnosti koje mogu uticati na vrstu i visinu krivične sankcije i umješnosti da to na adekvatan način prezentuje u sudnici, zavisi i da li će sud cijeniti svaku od tih okolnosti prilikom donošenja odluke.

Dakle, od esencijalne je važnosti prepoznati i ukazati na sve otežavajuće i olakšavajuće okolnosti. Prvo iz razloga što to doprinese pravičnosti i proporcionalnosti kazne, a drugo što doprinosi postupanju u skladu sa međunarodnim standardima, čime se onemogućava da dođe do primjene olakšavajućih okolnosti koje su protivne prirodi krivičnog djela, poput negativne prakse da se pri odmjeravanju kazne za krivično djelo nasilje u porodici i porodičnoj zajednici kao olakšavajuća okolnost cijeni to što je okrivljeni porodičan čovjek.

Punomoćnici žrtava nasilja moraju uzeti u obzir da okolnosti od kojih zavisi krivična sankcija nisu propisani samo domaćim zakonodavstvom. Iako sud, shodno članu 42 Krivičnog zakonika Crne Gore, odmjerava kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti koje utiču na to da kazna bude manja ili veća (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), a naročito: stepen krivice, pobude iz kojih je djelo učinjeno, jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, raniji život učinioca, njegove lične prilike, njegovo držanje poslije učinjenog krivičnog djela, a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca, mora se imati u vidu da shodno ratifikovanim međunarodnim ugovorima postoje još neke obavezne otežavajuće okolnosti koje moraju biti uzete u obzir.

Otežavajuće okolnosti prema Istanbulskoj konvenciji

Kada su u pitanju žene kao žrtve porodičnog nasilja, od posebnog je značaja **Istanbulska konvencija**, koja propisuje obavezne otežavajuće okolnosti koje države ugovornice treba da uzimaju u obzir prilikom odmjeravanja krivičnih sankcija.

Te okolnosti naročito obuhvataju:

a. Krivično djelo počinjeno u kontekstu porodičnog ili odnosa povjerenja

Krivično djelo počinjeno nad bivšim ili sadašnjim supružnikom ili partnerom, od strane člana porodice, lica koje živi sa žrtvom ili lica koje je zlopotrijebilo svoj autoritet. Ova okolnost obuhvata različite situacije u kojima je krivično djelo počinjeno od strane bivšeg ili sadašnjeg bračnog ili vanbračnog partnera, u skladu sa domaćim pravom, kao i od strane članova porodice žrtve, uključujući roditelje, babe i dedove, djecu ili lica koja se nalaze u porodično povezanoj zavisnoj vezi sa žrtvom. Pored toga, obuhvata i lica koja žive sa žrtvom u istom domaćinstvu, iako nijesu članovi porodice, kao i lica koja se nalaze u položaju autoriteta ili nadmoći nad žrtvom, poput učitelja ili poslodavca. Zajednički imenitelj ovih odnosa jeste postojanje povjerenja ili zavisnosti, čija zloupotreba prilikom izvršenja krivičnog djela proizvodi posebno teške emocionalne posljedice po žrtvu.

b. ponovljeno krivično djelo, odnosno srodna djela

Ovo se odnosi na djela koja su počinjena više puta, kao i na svako povezano djelo koje je isti počinilac izvršio više puta u određenom vremenskom periodu. Ovom odredbom želi se naglasiti posebno težak položaj u kojem se nalazi žrtva koja je izložena višestrukom izvršenju krivičnog djela. To je često slučaj u situacijama porodičnog nasilja, što mora uticati i na punomoćnike žrtava da zahtjevaju izricanja strožih sudskih sankcija. Važno je napomenuti da činjenice djela slične prirode koje su prethodno dovele do osude istog počinioaca ne mogu se smatrati ponovljenim djelom u smislu tačke b, već predstavljaju vlastitu otežavajuću okolnost prema tački i);

c. krivično djelo počinjeno nad licem koje je postalo ugroženo usljed određenih okolnosti

Ovo se odnosi na djela počinjena protiv osobe koja je postala ranjiva zbog posebnih okolnosti, kao na primjer trudnice i žene sa malom djecom, osobe sa invaliditetom, uključujući one sa mentalnim ili kognitivnim oštećenjima, osobe koje žive u seoskim ili udaljenim područjima, zavisnici od psihoaktivnih supstanci, prostitutke, pripadnici nacionalnih ili etničkih manjina, migranti – uključujući i one bez dokumenata i izbjeglice, LGBT osobe, kao i HIV-pozitivne osobe, beskućnike i starija lica;

d. krivično djelo počinjeno nad djetetom odnosno u prisustvu djeteta

Ova okolnost obuhvata krivična djela izvršena neposredno nad djetetom, kao i djela izvršena u prisustvu djeteta, što samo po sebi predstavlja poseban oblik

viktimizacije djeteta, imajući u vidu negativan i dugotrajan uticaj koji takvo iskustvo može imati na njegov psihički i emocionalni razvoj.

Kada su u pitanju djeca kao žrtve nasilja u porodici, važno je imati u vidu da i *Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe* (tzv. *Lanzarote konvencija*)²⁰ predviđa primjenu otežavajućih okolnosti na odgovarajući način. Naime, član 28 Konvencije propisuje obavezu da se prilikom odmjeraivanja sankcija uzme u obzir posebna težina krivičnih djela učinjenih prema djeci, pri čemu ovi standardi u značajnoj mjeri korespondiraju sa zahtjevima i principima utvrđenim Istanbulsom konvencijom. Od izuzetne važnosti je da punomoćnici žrtava u završnoj riječi ukažu na rodnu perspektivu ovih krivičnih djela, kao i specifičnost odnosa između žrtve i učinioca krivičnog djela.

e. krivično djelo počinjeno od strane dvoje ili više ljudi u saradnji

Ova okolnost uključuje kolektivno djelo koje je izvršeno od strane dvije ili više osoba;

f. krivično djelo kojem je prethodilo odnosno koje je pratilo ekstremno nasilje

Odnosi se na djela fizičkog nasilja koja su posebno intenzivna i predstavljaju ozbiljan rizik po život žrtve;

g. krivično djelo počinjeno uz upotrebu oružja odnosno uz prijetnju oružjem

Uključivanjem ove tačke, autori Konvencije naglašavaju posebno opasno ponašanje učinioca koji koristi oružje, jer to može prouzrokovati tešku povredu, uključujući smrt žrtve;

h. krivično djelo sa ozbiljnim fizičkim odnosno psihičkim posljedicama za žrtvu

Ovo se odnosi na djela koja izazivaju posebno ozbiljno fizičko ili psihičko stradanje, naročito dugoročne zdravstvene posljedice za žrtvu;

i. učinilac prethodno osuđivan za krivična djela slične prirode

Uključivanjem ove tačke, autori Konvencije skreću pažnju na poseban rizik od recidiva kod mnogih djela obuhvaćenih Konvencijom, posebno porodičnog nasilja.

²⁰ Council of Europe. *Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention)*, CETS No. 201, Article 28. Lanzarote, 2007.

Okolnost koja je obilježje krivičnog djela ne može se uzeti u obzir i kao otežavajuća, odnosno olakšavajuća okolnost, izuzev ako prelazi mjeru koja je potrebna za postojanje krivičnog djela ili određenog oblika krivičnog djela ili ako postoje dvije ili više ovakvih okolnosti, pa je samo jedna dovoljna za postojanje težeg, odnosno lakšeg krivičnog djela. Zato je u ovakvom slučaju izuzetno važno da punomoćnik ukaže na primjenu člana 42 stav 3 Krivičnog zakonika Crne Gore.

Otežavajuće i olakšavajuće u skladu sa Smjernicama Vrhovnog suda Crne Gore

U nastavku slijede primjeri okolnosti koje treba uvijek istaći kao otežavajuće okolnosti ukoliko se mogu primijeniti na konkretan slučaj, a koje su detaljno obrađene i u *Smjernicama izricanje krivičnih sankcija u predmetima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja Vrhovnog suda Crne Gore*²¹ za izricanje krivičnih sankcija u slučajevima seksualnog i rodno-zasnovanog nasilja.

- Zloupotreba odnosa povjerenja i moći (krug povjerenja)

Uvijek ukazati na zloupotrebu autoriteta u kontekstu otežavajućih okolnosti, u situaciji kada je okrivljeni iskoristio odnos povjerenja ili moći prema žrtvi.

- Djelo učinjeno iz mržnje (shodno članu 42 a stav 1 Krivičnog zakonika Crne Gore)

Ako je krivično djelo učinjeno iz mržnje prema drugom licu zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovijesti ili zbog odsustva te pripadnosti, državljanstva ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubjeđenja, pola, jezika, boje kože, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili invaliditeta, tu okolnost uvijek predstaviti kao otežavajuću i zahtjevati od suda da je tako tretira, osim ako to nije propisano kao obilježje osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela.

- Posebna ranjivost žrtve

Svaka žrtva kod ovih krivičnih djela se smatra ranjivom, imajući u vidu prirodu krivičnih djela kojima se na najgrublji način krše osnovna ljudska prava i slobode. Međutim, treba prepoznati i dodatnu ranjivost pojedinih žrtava, koja može biti posljedica njihove starosne dobi, zdravstvenog ili psihičkog stanja

²¹ *Smjernice za izricanje krivičnih sankcija u predmetima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja*, Vrhovni sud Crne Gore, decembar 2025: [https://sudovi.me/static/vrhs/doc/Smjernice_za_izricanje_krivicnih_sankcija_u_predmetima_seksualnog_i_rodno_zasnovanog_nasilja_finalne_\(2\).pdf](https://sudovi.me/static/vrhs/doc/Smjernice_za_izricanje_krivicnih_sankcija_u_predmetima_seksualnog_i_rodno_zasnovanog_nasilja_finalne_(2).pdf)

ili trajanja nasilja. Ova procjena mora biti pažljivo cijenjena u svakom konkretnom slučaju i zasnovana na svim dostupnim dokazima, jer nisu sve ranjivosti odmah vidljive. Ako je krivično djelo učinjeno iz mržnje prema licu koje pripada posebno ranjivoj kategoriji lica (djeca, lica sa invaliditetom, trudna žena, starija lica, izbjeglice), sud će tu okolnost uzeti kao otežavajuću (član 42 a stav 2 Krivičnog zakonika Crne Gore).

- Radnje okrivljenog usmjerene na sprečavanje prijave i traženja pomoći

Posebno se cijene sve radnje koje je okrivljeni preduzeo kako bi spriječio žrtvu da prijavi krivično djelo ili da potraži pomoć. Svaki takav pokušaj otežava rad pravosuđa i ugrožava sigurnost žrtve, stoga se broj i ozbiljnost tih radnji trebaju uvijek procjenjivati prilikom odmjeraivanja kazne.

- Kada je žrtva prisiljena da napusti dom

Kad je žrtva primorana da napusti dom ili okrivljeni preduzima mjere u cilju isključenja žrtve iz zajedničkog prebivališta, to se smatra ozbiljnom otežavajućom okolnošću, jer ukazuje na težinu i učestalost nasilja.

- Uticaj na djecu

Treba posebno cijeniti slučajeve u kojima su djeca izložena direktnom ili indirektnom nasilju, kao svjedoci nasilja, uključujući zloupotrebu dogovora o kontaktu s djetetom radi izvršenja krivičnog djela. Termin "djeca svjedoci" ne odnosi se samo na djecu koja su prisutna tokom nasilja i koja su aktivni svjedoci, već i onu koja su izložena atmosferi nasilja ili su izložena dugotrajnim posljedicama takvog nasilja. Ove okolnosti dodatno pogoršavaju štetne posljedice djela i zahtijevaju strožiji pristup suda.

- Ranija osuđivanost i istorija nepoštovanja ranije izrečenih mjera bezbjednosti

Ranije osude za ista ili istovrsna krivična djela, kao i istorija nepoštovanja mjera bezbjednosti (zabrana približavanja i udaljenje iz stana), jer to ukazuje na upornost okrivljenog koju je iskazao prilikom izvršenja krivičnog djela i na postojanje povećanog rizika od ponavljanja nasilja.

- Cjelokupna istorija nasilja

Različiti krivični i prekršajni postupci vezano za niz nasilnih radnji koje je ista osoba počinila nad istom žrtvom, ukazuju na istoriju nasilja koja se mora cijeniti u cjelini. Ranije izrečene prekršajne sankcije, iako nisu krivične, mogu imati

značaj prilikom odmjeravanja kazne jer ukazuju na obrazac kontinuiranog nasilja i punomoćnik to treba jasno istaći.

- Krivično djelo učinjeno od strane dvije ili više osoba koje zajedno djeluju

Kada je krivično djelo počinjeno u saučesništvu, to ukazuje na veći stepen organizovanosti i planiranja, pa sami tim i na veći stepen društvene opasnosti. Takvi slučajevi često dovode do intenzivnijeg osjećaja bespomoćnosti i straha kod žrtve, posebno u situacijama kada više počinitelaca vrši pritisak, prijetnje ili fizičko nasilje prema žrtvi.

- Krivična djela koja su bila praćena ekstremnim stepenima nasilja

Surovo ili brutalno nasilje ukazuje na visok stepen agresivnosti, nehuman odnos prema žrtvi i potpunu odsutnost empatije. Ove okolnosti ukazuju na izrazito povećan rizik od ponavljanja nasilja i zahtijevaju strožu kaznenu reakciju radi zaštite žrtve i društva u cjelini.

Nasuprot otežavajućim, nalaze se olakšavajuće okolnosti. Međutim, nerijetko se dešava da sudovi prenaplaćeno vrednuju te okolnosti ili da ih primjenjuju neadekvatno pod uticajem stručne odbrane, koja te okolnosti pokušava idealizovati i na taj način pravno profitirati za račun okrivljenog. Stoga je angažovanje punomoćnika u dijelu da otkloni takvu moguću neobjektivnost, izuzetno važna i zahtjeva dodatnu pozornost. Slijedi pregled najčešće mogućih olakšavajućih okolnosti.

- Posebna pažnja pri ocjeni olakšavajućih okolnosti

Prilikom ocjene olakšavajućih okolnosti mora se voditi računa o prirodi djela i položaju žrtve. Lične prilike okrivljenog, poput porodičnog stanja, zaposlenja, imovnog stanja i slično, ne smiju se automatski uzimati kao olakšavajuće okolnosti. Krivični zakonik Crne Gore propisuje da pri odmjeravanju novčane kazne, sud posebno uzima u obzir i imovno stanje učinioca, i jedino u tom slučaju je suštinski opravdano cijenjeniti ovu okolnost kao olakšavajuću. U svim drugim slučajevima je to u najmanju ruku upitno. Poseban oprez se preporučuje prilikom ocjene olakšavajućih okolnosti u predmetima u kojima se u ulozi žrtava nalaze djeca i maloljetna lica.

- Priznanje krivice i iskreno kajanje

Iskreno priznanje krivice i izražavanje kajanja mogu biti olakšavajuće okolnosti samo ako su potkrijepljeni konkretnim dokazima o prihvatanju odgovornosti

i svijesti o ozbiljnosti krivičnog djela i stvarne želje za promjenom kod okrivljenog. Sudske odluke treba da sadrže i pojašnjenje zbog čega navedene okolnosti imaju karakter olakšavajućih okolnosti. Formalno priznanje krivice u cilju izbjegavanja teže kazne ne bi trebalo da ima težinu olakšavajuće okolnosti. Zato je posebno bitno procijeniti i da li postoji iskreno nastojanje da se nadoknadi šteta žrtvi ili da se podvrgne nekoj vrsti psihosocijalnog tretmana.

- Ponašanje okrivljenog nakon izvršenja krivičnog djela i njegovo zdravstveno stanje

Korektno držanje okrivljenog pred sudom ne može se smatrati olakšavajućom okolnošću. Takođe, zdravstveno stanje okrivljenog i njegovo ponašanje nakon izvršenja krivičnog djela, mogu se uzeti u obzir samo ako su relevantni za konkretni slučaj. Sud treba da cijeni ukoliko postoje dokazi o istinskom prepoznavanju potrebe za promjenom i dokazi o pohađanju tretmana koji su potrebni da bi se ta promjena postigla.

- Stav žrtve

Stav žrtve o tome kako treba kazniti okrivljenog ne može se cijeliti kao olakšavajuća okolnost, jer sud donosi presudu u ime Crne Gore i time izražava društvenu osudu za krivično djelo. Takav stav nije u skladu sa standardima Istanbulske konvencije, koja izričito zahtijeva da odluke nadležnih državnih organa ne zavise od toga da li će žrtve povući svoje izjave i prijave. Izjave žrtve mogu biti uzete u obzir, ali ne smiju biti presudne prilikom odlučivanja o vrsti krivične sankcije ili o visini kazne. Krivična sankcija treba biti proporcionalna težini djela i uticaju na žrtvu, a ne izraženim željama žrtve. Sud je dužan da utvrdi da li je okrivljeni kriv i da odredi odgovarajuću krivičnu sankciju na osnovu zakona i okolnosti u predmetu. Ovo je naročito važno u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, gdje se žrtva može nalaziti pod emocionalnim, ekonomskim ili društvenim pritiscima da minimizira učinjeno krivično djelo ili oprosti učinocu. Sud treba prepoznati te okolnosti i postupati u skladu sa načelom zaštite žrtve i interesa pravde.

- Starost okrivljenog

Prilikom ocjene starosti okrivljenog treba posebno procijeniti starosnu kategoriju od 18 do 21 godine (mlađa punoljetna lica), jer je ovaj period ključan za razvoj ličnosti i društvenu reintegraciju.

- Raniji život

Kao i kod svakog drugog krivičnog djela, raniji neporočan život svakako mora imati uticaja na blaže sankcionisanje. Međutim, mora se biti obazriv prema

ovoj okolnosti, budući da su brojna istraživanja pokazala da žrtva proživi prosječno čak osam slučajeva nasilja prije nego se odluči nasilnika.

3.5 ZAKLJUČENJE SPORAZUMA O PRIZNANJU KRIVICE ZA DJELA NASILJA U PORODICI

Zaključenje sporazuma o priznanju krivice nije isključeno za djela nasilja u porodici, ali prilikom pregovaranja, zaključenja i prihvatanja ovakvih sporazuma mora se sa posebnom pažnjom voditi računa o prirodi ovih krivičnih djela i značaju krivične sankcije koja mora nositi jasnu društvenu poruku da će u borbi protiv nasilja biti iskorišćeni svi raspoloživi resursi i da neće biti tolerisano.

Stručna (nacionalna i međunarodna) javnost, kao i laička javnost, nerijetko prigovaraju sudskom odmjeravanju kazne u Crnoj Gori, sa centralnim argumentom da su kazne preblage, te da se tom problematikom sudovi uopšte ne bave. Iz tog razloga su donijete *Smjernice za primjenu sporazuma o priznanju krivice*,²² koje su izradili Vrhovni sud Crne Gore i Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore.

Svrha ovih Smjernica je da sva tužilaštva i sudovi osiguraju da primjena ovog instituta ne bude u suprotnosti sa svojom svrhom, a to je da obezbijedi efikasan i učinkovit društveni odgovor na najteža krivična djela, među koja se nasilje u porodici svakako ubraja. Sudovi treba da zauzmu aktivniji pristup prema predloženom sporazumu o priznanju krivice. Afirmiše se pristup da sud ne administrira podnijeti sporazum o priznanju krivice, već odmjerava kaznu. Dakle, sud mora sa pojačanom pažnjom cijeniti postojanje svih uslova u postupku usvajanja sporazuma o priznanju krivice, a posebno u dijelu ocjene ugovorene sankcije, kako bi se postigla svrha izricanja krivičnih sankcija.

Na osnovu Smjernica, sudovi su pozvani da posvete više pažnje obrazloženju sudskih odluka u dijelu odmjeravanja kazne primjenom opštih pravila o odmjeravanju kazne shodno čl 42 Krivičnog zakonika Crne Gore, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve okolnosti da kazna bude manja ili veća, sa posebnim osvrtom na konkretne i valjane razloge u pogledu ocjene olakšavajućih i otežavajućih okolnosti. Punomoćnici žrtava upravo tu aktivnost suda moraju iskoristiti kako bi na ročištu za kontrolu sporazuma ukazali na sve relevantne okolnosti koje se moraju cijeniti, kao i na one koje eventualno u konkretnom sporazumu imaju prenatržen karakter ili ne odgovaraju prirodi krivičnog djela. Posebno je bitno ukazati na prirodu, zaštitni objekat i težinu krivičnog djela, kao i obim kriminalne aktivnosti u svakom konkretnom slučaju.

22 Vrhovni sud Crne Gore i Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore, *Smjernice za primjenu sporazuma o priznanju krivice* (2024): https://sudovi.me/static/vrhs/doc/SMJERNICE_ZA_PRIMJENU_SPK.pdf

Punomoćnici žrtava moraju iskoristiti postupak pregovaranja da državnom tužiocu stave jasno do znanja koji je to nivo zaštite žrtve ispod kojeg se ne može smatrati da će zaključeni sporazum zaštititi prava oštećenog i da će biti u skladu sa interesima pravičnosti, a sankcija odgovarati svrsi izricanja krivičnih sankcija. Ukoliko to ne urodi plodom, iste zahtjeve moraju iznijeti pred sudom, a u slučaju da ni tada ne naiđu na prihvatanje argumentacije, potrebno je da svim raspoloživim pravnim lijekovima preispitaju donijete odluke.

Posebno bitan segment Sporazuma o priznanju krivice je i mogućnost da punomoćnici brzo i u pojednostavljenoj proceduri zaštite i imovinska prava žrtve i ostvare imovinskopravni zahtjev.

3.6 PRAVO NA NAKNADU ŠTETE U KRIVIČNOM POSTUPKU

U Crnoj Gori je od 15. 7. 2015. godine stupio na snagu **Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja**²³, ali će se isti primjenivati danom stupanja Crne Gore Evropskoj uniji. **Time je domaći pravni okvir formalno usklađen sa pravnom tekovinom Evropske unije**, ali u suštinskom smislu ovaj zakon već gotovo deset godina nema nikakav praktični efekat za žrtve krivičnih djela nasilja. Čak i po otpočinjanju njegove primjene, žrtve će se i dalje nalaziti u izuzetno zahtjevnom položaju kada je riječ o ostvarivanju materijalne satisfakcije za povrede tjelesnog i duševnog integriteta.

Članom 234 Zakonika o krivičnom postupku propisano je da se imovinsko-pravni zahtjev nastao usljed izvršenja krivičnog djela raspravlja na predlog lica ovlaštenog da takav zahtjev ostvaruje u parničnom postupku, ukoliko se time ne bi znatno odugovlačio krivični postupak. Upravo se razlozi koji se odnose na trajanje postupka u praksi najčešće navode kao osnov zbog kojeg sudovi ne raspravljaju ni onaj relativno mali broj imovinskopravnih zahtjeva koji se postavljaju u krivičnim postupcima. Time se nastoji izbjeći, s jedne strane, dugotrajan postupak vještačenja nematerijalne štete, a s druge strane i rizik da presuda bude ukinuta isključivo zbog odluke o imovinskopravnom zahtjevu, što bi neminovno dovelo do dodatnog odugovlačenja postupka.

Međutim, očekuje se da će ovo pitanje u skorijem periodu biti sistemski i dosljednije uređeno donošenjem smjernica za unapređenje sudske prakse u postupcima naknade štete žrtvama krivičnih djela nasilja, čime bi se stvorili uslovi za djelotvornije ostvarivanje imovinskih prava žrtava.

23 Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja, *Službeni list Crne Gore* br. 35/2015.

Usljed ovakve sudske prakse, punomoćnici žrtava u praksi najčešće ne postavljaju imovinskopravni zahtjev u okviru krivičnog postupka, već se odlučuju da, nakon pravosnažnog okončanja krivičnog postupka, pokrenu parnični postupak. Ovakav pristup nesumnjivo utiče na blagovremenost otklanjanja štetnih posljedica koje žrtva trpi.

Iako postavljanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku može imati određeni uticaj na trajanje postupka, punomoćnici žrtava bi, kada god je to moguće, trebalo da koriste ovu procesnu mogućnost. Predlaganjem konkretnih, jasnih i nepobitnih dokaza može se postići da se makar nesporni dio potraživanja riješi u okviru krivičnog postupka, dok bi za preostali dio oštećeni bio upućen na parnični postupak.

Pribavljanje i obezbjeđivanje relevantnih dokaza o nastaloj šteti najčešće je olakšano u kratkom periodu nakon pretrpljenog nasilja. Stoga, čak i u situacijama kada ne dođe do pokretanja krivičnog postupka ili kada se on ne vodi efikasno, tako prikupljeni dokazi mogu predstavljati osnov za kasnije pokretanje građanskog postupka.

Odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu u krivičnom postupku treba da predstavlja **pravilo, a ne izuzetak**, ukoliko su za to ispunjeni zakonski uslovi. Pri tome, kriterijum koji se odnosi na „znatno odugovlačenje krivičnog postupka“ mora se tumačiti restriktivno, u skladu sa načelom efikasnosti postupka i pravom žrtve da ne bude dodatno viktimizirana.

Uloga punomoćnika žrtve u ovom segmentu je od ključnog značaja. On mora obezbijediti da imovinskopravni zahtjev bude precizno određen i potkrijepljen odgovarajućim dokazima, kao i da žrtva bude ispitana o svim okolnostima koje su od značaja za njegovu osnovanost. Imovinskopravni zahtjev mora biti jasno opredijeljen prema **vrsti štete** (materijalna i nematerijalna), **vidovima štete** (materijalna šteta: obična šteta, izmakla dobit, izgubljeno izdržavanje; nematerijalna šteta: umanjena životna aktivnost, pretrpljeni fizički bolovi, strah, naruženost, povreda ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrt ili naročito težak invaliditet bliskog lica) i **visini štete**.

Pored toga, punomoćnik treba da predloži **privremene mjere za obezbjeđenje imovinskopravnog zahtjeva**, radi osiguranja njegove buduće naplate, kao i da prilikom ispitivanja okrivljenog insistira na izjašnjenju o njegovom imovinskom stanju, imovini koju posjeduje i radnjama koje je preduzimao u vezi sa tom imovinom. Ove okolnosti je, po potrebi, neophodno provjeriti i kroz saslušanje svjedoka.

3.7. KRIVIČNA DJELA POVEZANA SA NASILJEM U PORODICI U CRNOGORSKOM ZAKONODAVSTVU

Krivična djela protiv braka i porodice su definisana članovima od 213 do 223, u glavi devetnaest Krivičnog zakonika Crne Gore. Upravo su to krivična djela koja su usko povezana sa nasiljem u porodici u našem zakonodavstvu, ali ne i jedina.

U zavisnosti od konkretnog oblika nasilja, može se u praksi javiti i sticaj krivičnih djela sa krivičnim djelom nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici iz člana 220 Krivičnog zakonika Crne Gore.

Ukoliko govorimo o *fizičkom nasilju*, odnosno o onim radnjama kojima se nanosi fizička bol ili povreda žrtvi, u praksi se najčešće sriječemo sa udaranjem, guranjem, šamaranjem, gaženjem, davljenjem, povlačenjem za kosu, bacanjem predmeta na žrtvu, nanošenjem lakših ili težih tjelesnih povreda opasnim sredstvima, uskraćivanjem sna i drugim oblicima zlostavljanja. Sve ove radnje predstavljaju bitno obilježje bića krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici iz člana 220 Krivičnog zakonika Crne Gore.

Gotovo ista situacija je i sa raznim oblicima *psihičkog nasilja*, odnosno onim radnjama koje izazivaju strah, poniženje, stres, emocionalnu nestabilnost ili osjećaj bezvrijednosti. Najčešći primjeri u praksi su vrijeđanje, ponižavanje, ismijavanje, uporna kritika, prijetnje fizičkim napadom, oduzimanjem djece, samoubistvom, zastrašivanje, ucjenjivanje, izolacija od prijatelja i porodice, kontrolisanje svakog koraka. Ova vrsta nasilja ostavlja mogućnost da dođe do sticaja sa krivičnim djelom *Proganjanje* iz člana 168a Krivičnog zakonika Crne Gore.

Seksualno nasilje se znatno češće dešava u okviru porodičnih i partnerskih odnosa nego što se to u javnosti pretpostavlja. U praksi su česti slučajevi prisiljavanja na seksualni odnos, odnosno silovanja unutar braka ili vanbračne zajednice, prisiljavanja na seksualne radnje koje žrtva ne želi, seksualnih ucjena (npr. „ako nećeš, izbacicu te iz kuće“), dodirivanja bez pristanka, kao i zahtijevanja ili iznuđivanja seksualno eksplicitnih fotografija. Ovakva ponašanja predstavljaju *krivična djela protiv polne slobode*, a u praksi se najčešće kvalifikuju kao *silovanje* (član 204), *nedozvoljene polne radnje* (član 208) i *seksualno uznemiravanje* (član 211c).

Jedan od najzastupljenijih, a ujedno i najmanje prijavljivanih oblika nasilja, jeste *ekonomsko nasilje*, koje se ispoljava kroz kontrolu nad finansijama sa ciljem da se žrtva učini zavisnom, obespravljenom i ranjivom. U praksi se susriječü primjeri oduzimanja plate ili bankovnih kartica, zabrane rada ili zapošljavanja, davanja simboličnih iznosa novca za osnovne potrebe, kontrole svake kupovine, zaduživanja žrtve bez njenog znanja ili pristanka, kao i uskraćivanja osnov-

nih sredstava za život. U zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja, ovakva ponašanja mogu dovesti i do sticaja sa drugim krivičnim djelima, poput *pri-nude* (član 165 – krivična djela protiv sloboda i prava čovjeka i građanina) ili *iznude* (član 250 – krivična djela protiv imovine).

Imajući u vidu savremeni društveni kontekst i digitalizaciju svakodnevnog života, sve učestaliji je i *digitalni* (virtuelni) oblik nasilja, koji, iako ne uključuje neposredni fizički kontakt, može imati izrazito teške i dugotrajne posljedice po psihički i emocionalni integritet žrtve. Najčešće se ispoljava kroz praćenje kretanja žrtve putem aplikacija, neovlašćeni pristup porukama i nalogima na društvenim mrežama, upućivanje prijetnji putem interneta, objavljivanje ili prijetnju objavljivanjem intimnih sadržaja („osvetnička pornografija“), kao i kontinuirano uznemiravanje neželjenim porukama. Ovakva ponašanja mogu predstavljati obilježja krivičnih djela *proganjanje* (član 168a) ili *zloupotreba tuđeg snimka, fotografije, portreta, audio-zapisa ili spisa sa seksualno eksplicitnim sadržajem* (član 175a).

3.8. SUDSKA PRAKSA U PREDMETIMA NASILJA U PORODICI

Posljednja obimnija analiza sudske prakse u predmetima nasilja u porodici u Crnoj Gori, koju je sproveo Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG)²⁴, ukazala je na ozbiljne sistemske probleme u kaznenoj politici sudova. Analiza je pokazala da sudovi često izriču **neadekvatne i blage kazne**, kao i da postoji **zabrinjavajuće visok procenat povratnika** među učiniocima ovog krivičnog djela.

Naime, više stotina presuda osnovnih sudova u Crnoj Gori za krivično djelo nasilja u porodici i porodičnoj zajednici, donesenih u periodu od 2021. do 2023. godine, izrečeno je **ispod zakonskog minimuma**, dok više od polovine izrečenih sankcija nijesu bile kazne zatvora. Posebno zabrinjava podatak da su **povratnici činili više od polovine osuđenih**, što dodatno ukazuje na to da ovakva kaznena praksa ne ostvaruje preventivnu svrhu i može doprinositi nastavku i eskalaciji nasilja.

Više od polovine osuđujućih presuda odnosilo se na **uslovne osude, novčane kazne, kazne rada u javnom interesu ili kućni zatvor**. U velikom broju slučajeva, ove sankcije su izricane i povratnicima za teške oblike zlostavljanja. Čak i kada su izricane kazne zatvora, one su se u najvećem broju slučajeva kretale u rasponu od **jednog do nekoliko mjeseci**, iako je zakonom bila propisana kazna zatvora i do pet godina. Prema nalazima analize, **samo oko 10% presuda** je uključivalo kazne zatvora duže od pet mjeseci.

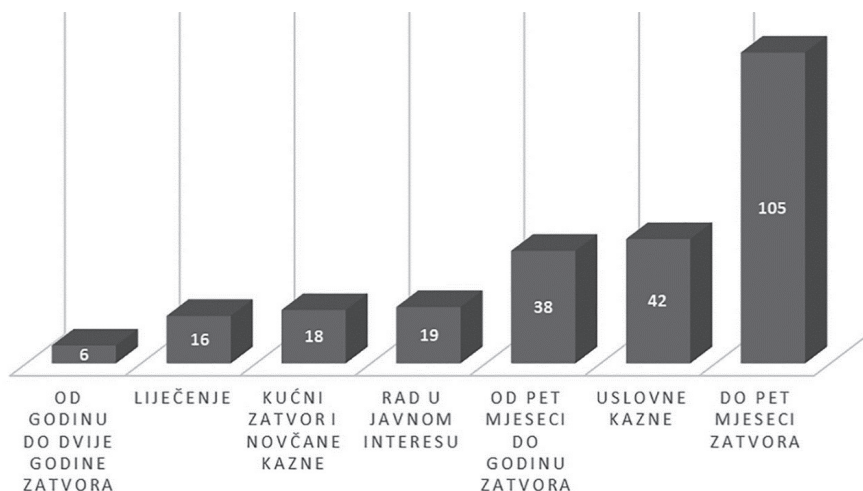
²⁴ Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore. *Praksa crnogorskih sudova u krivičnim predmetima nasilja u porodici i porodičnoj zajednici (2021–2023): Blage kazne vrijeđaju žrtve*. Podgorica: CIN-CG, 2024. <https://www.cin-cg.me>

Ovi podaci jasno ukazuju na potrebu za **dosljednijom i strožijom kaznenom politikom**, kao i na važnu ulogu punomoćnika žrtava u isticanju svih relevantnih otežavajućih okolnosti i zahtijevanju sankcija koje su proporcionalne težini djela i njegovim posljedicama po žrtvu.

	Broj presuda	Broj povratnika	Nezatzvorske kazne	Do pet mjeseci zatvora	Od pet mjeseci do godinu dana zatvora	Od godinu do dvije godine zatvora
Podgorica	157	80	68	56	27	6
Kotor	58	35	39	16	2	1
Berane	49	28	15	30	3	1
Nikšić	32	20	21	10	1	0
Bar	28	13	11	15	1	1
Pljevlja	28	13	10	15	3	0
Bijelo Polje	26	10	16	5	5	0
Kolašin	23	13	18	2	3	0
Rožaje	14	5	12	2	0	0
Cetinje	13	8	6	7	0	0
Herceg Novi	12	7	9	3	0	0
Plav	12	5	10	2	0	0
Danilovgrad	9	6	1	2	4	2
Ulcinj	6	1	3	2	1	0
Ukupno	467	244	239	167	50	11

Tabela 1: Podaci o kaznenoj politici crnogorskih sudova

Povratnici su, u osnovnim sudovima u periodu od početka 2021 do kraja 2023. godine, dobili 42 uslovne osude, 19 kazni rada u javnom interesu, 18 kućnih zatvora i novčanih kazni, 16 liječenja, 105 kazni do pet mjeseci zatvora, 38 kazni od pet mjeseci zatvora do godinu i samo šest kazni od godinu do dvije zatvora.

Grafik 1: Podaci o kaznenoj politici crnogorskih sudova

3.9 OBAVEZUJUĆE UPUTSTVO VDTA

Prepoznajući značaj pravovremenog i hitnog reagovanja, kao i potrebu obezbjeđivanja zakonitosti, djelotvornosti i jednobraznosti u postupanju državnih tužilaštava u predmetima formiranim povodom krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici iz člana 220 Krivičnog zakonika Crne Gore, odnosno povodom svih događaja koji ukazuju na ovu vrstu nasilja, Vrhovni državni tužilac Crne Gore je 11. oktobra 2024. godine donio Uputstvo za postupanje viših i osnovnih državnih tužilaštava.

Uputstvo, pored smjernica koje se odnose na ulogu rukovodilaca državnih tužilaštava u cilju unapređenja ažurnosti i praćenja postupanja u ovim predmetima, sadrži i posebne smjernice za postupanje državnih tužilaca, usmjerene na to da se prilikom preduzimanja radnji iz njihove nadležnosti naročita pažnja posveti oštećenima – žrtvama krivičnih djela, kroz omogućavanje ostvarivanja njihovih prava i obezbjeđivanje pune i djelotvorne zaštite.

U tom smislu, pružaoci pravne pomoći žrtvama treba da budu upoznati sa tim da će državni tužilac saslušanje žrtve sprovesti **hitno** i, kada god je to moguće, bez njenog prethodnog saslušanja od strane policijskog službenika. Ovo se, međutim, ne odnosi na podnošenje krivične prijave niti na pribavljanje osnovnih informacija od žrtve od strane ovlašćenih policijskih službenika, koje su neophodne radi formiranja činjenične osnove za pravnu kvalifikaciju prijavljenog događaja od strane nadležnog državnog tužioca.

Državni tužilac je, takođe, dužan da pribavi podatke o tome da li je dijete bilo prisutno prilikom izvršenja nasilja. Ukoliko ta okolnost nije utvrđena, pružaoci pravne pomoći treba da na nju posebno ukažu, naročito prilikom odlučivanja državnog tužioca o utvrđivanju statusa djeteta kao žrtve – svjedoka nasilja.

U slučajevima u kojima se prijavljuje fizičko nasilje, odnosno tjelesno povređivanje, a kada je za odluku da li se radi o prekršaju ili krivičnom djelu relevantna težina povrede, po potrebi će se sprovesti neposredni tjelesni pregled žrtve i/ili sudsko-medicinsko vještačenje eventualnih povreda.

Državni tužilac koji postupi u predmetu dužan je da upozna žrtvu sa pravom na besplatnu pravnu pomoć i pravom na povjerljivo lice.

Rad na predmetu državni tužilac organizuje i kroz koordinaciju i saradnju sa drugim institucijama i organizacijama, u okviru multidisciplinarnog tima koji se formira za konkretan slučaj, u skladu sa Protokolom o postupanju u slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Posebno je naglašena potreba procjene postojanja važnih razloga da se saslušanje žrtve u svojstvu svjedoka, u fazi izviđaja, sprovede bez prisustva osumnjičenog, shodno članu 262 stav 2 ZKP-a. Važni razlozi mogu se odnositi na prirodu krivičnog djela, uzrast i ranjivost žrtve, kratak protok vremena od izvršenja nasilja, kao i rizik od dodatne viktimizacije. Istovremeno, ukazano je na obavezu obazrivog postupanja i izbjegavanja susreta žrtve i osumnjičenog u prostorijama državnog tužilaštva.

Značaj razdvajanja žrtve i osumnjičenog, odnosno stvaranja osjećaja sigurnosti za žrtvu, dodatno je prepoznat kroz obavezu da se **saslušanje žrtve sprovodi u odvojenoj prostoriji**, kada god za to postoje uslovi. U težim slučajevima, ukoliko nadležno državno tužilaštvo nema tehničke kapacitete za takvo saslušanje, koriste se kapaciteti drugih državnih tužilaštava koja su za to opremljena.

Posebno je istaknuta obaveza **naročito obazrivog saslušanja djece žrtava i djece svjedoka nasilja**, u skladu sa Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku. Saslušanje je dužan da sprovede državni tužilac za maloljetnike, u odvojenoj prostoriji opremljenoj audiovizuelnom tehnikom, uz pomoć stručnog lica iz Stručne službe i u prisustvu zakonskog zastupnika, ukoliko to nije protivno interesima postupka ili djeteta. Saslušanju prethodi pribavljanje nalaza i mišljenja Stručne službe, a u slučaju saslušanja djeteta mlađeg od 14 godina prisustvo stručnog lica je obavezno. Samo izuzetno, državni tužilac može naložiti policijskom službeniku da prikupi osnovne informacije od djeteta, isključivo kada je to nužno radi odluke o pravnoj kvalifikaciji i kada se te informacije ne mogu pribaviti od drugih lica.

Uputstvom je ukazano i na potrebu da državni tužilac **predloži postavljanje punomoćnika djetetu – žrtvi**, shodno članu 95 Zakona o postupanju prema maloljetnicima, kao i da sudu predloži da se na glavnom pretresu izvrši uvid u audiovizuelni snimak saslušanja djeteta ili pročita zapisnik o njegovoj izjavi, uz protivljenje ponovnom saslušanju djeteta.

Takođe, propisana je obaveza državnog tužioca da na primjeren način **informiše žrtvu ili** njenog zakonskog zastupnika o preduzetim radnjama povodom prijave, zadržavanju osumnjičenog, određivanju, trajanju i ukidanju pritvora ili mjera nadzora, bijegu osumnjičenog, kao i o svim drugim mjerama preduzetim radi zaštite žrtve, uključujući i odluke kojima se krivični postupak pravosnažno okončava.

Posebno je apostrofirana potreba sprovođenja izviđaja i istraga **bez nepotrebnog odlaganja**, uz djelotvorno i sveobuhvatno prikupljanje dokaza, naročito u situacijama kada žrtva iskoristi svoje pravo iz člana 109 ZKP-a.

Za žrtvu je od posebnog značaja i pravo na **naknadu štete**, zbog čega je ukazano na obavezu državnog tužioca da prilikom saslušanja žrtve pribavi njeno izjašnjenje u pogledu imovinskopravnog zahtjeva i da predloži njegovo rješavanje u krivičnom postupku.

Prilikom saslušanja žrtve, pružalac pravne pomoći treba da je ohrabri da iznese sve relevantne okolnosti, kako bi državni tužilac raspolagao dovoljnim brojem činjenica koje mu omogućavaju da procijeni da li se radi o **rodno zasnovanom nasilju**, odnosno o krivičnom djelu učinjenom iz mržnje, u smislu člana 42a Krivičnog zakonika Crne Gore.

Primjena instituta **odloženog gonjenja i sporazuma o priznanju krivice** predviđena je isključivo u slučajevima koji opravdavaju takvo postupanje, uz obavezno uvažavanje zabrane propisane članom 48 Istanbulske konvencije.

U pogledu postupka pred sudom, posebno je naglašena obaveza državnog tužioca da ukaže sudu na sve okolnosti koje utiču na odmjeravanje kazne, naročito otežavajuće okolnosti, uključujući i one iz člana 42a KZ CG, te da predloži adekvatnu krivičnu sankciju i, po potrebi, mjere bezbjednosti.

3.10. PROTOKOL O O POSTUPANJU, PREVENCIJI I ZAŠTITI OD NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI U CRNOJ GORI

Protokolom iz septembra 2018.godine²⁵ usaglašava se multidisciplinarni rad sa preuzetim obavezama iz Istanbulske konvencije i unapređuje se među-institucionalno postupanje na osnovu dosadašnjeg iskustva, a sa ciljem da se osigura:

1. Primjena Istanbulske konvencije u svakodnevnoj praksi institucija i organizacija kako bi pružili efikasnu i brzu zaštitu žrtvama nasilja;
2. Razmjena podataka i informacija kroz informacione sisteme između relevantnih institucija i organizacija;
3. Usklađuje metodologija prikupljanja podataka kod relevantnih institucija i organizacija, u cilju formiranja jedinstvene baze podataka.

Protokolom se predviđa koordinirajuća uloga centara za socijalni rad, među svim relevantnim akterima i profesionalcima iz drugih sistema za vođenje slučaja u predmetima zaštite od nasilja u porodici i nasilja nad ženama.

²⁵ Protokol je dostupan na linku:

<https://wapi.gov.me/download/79717111-a1b3-45e8-993b-ae34ade4f861?version=1.0>

Protokolom su naznačeni *principi* u zaštiti od nasilja prema ženama i nasilja u porodici, pa stručnjaci koji su angažovani u organizovanju zaštite i podrške žrtvama porodičnog nasilja i nasilja prema ženama, treba da se pridržavaju sljedećeg:

1. Bezbjednost (sigurnost) žrtve je prioritet u radu stručnih službi
2. Bezbjednost i dobrobit djeteta kroz osiguranje bezbjednosti i podršku autonomiji nenasilnog roditelja
3. Za nasilno ponašanje odgovoran je isključivo učinilac
4. Sve intervencije treba da uzmu u obzir nejednakost moći između žrtve nasilja u porodici i nasilnika
5. Poštovanje prava, potreba i dostojanstva žrtve
6. Hitnost postupanja se usaglašava sa procjenom opasnosti situacije i ugroženosti žrtve
7. Institucije su, u okviru svojih uloga, nadležnosti i misija, odgovorne da zauzmu stajalište nasilje i preduzmu mjere zaštite, rukovodeći se principom dužne pažnje
8. Podizanje stručnih kompetencija kroz planske, rodno senzitivne edukacije i afirmaciju primjera dobre prakse

Protokol predviđa formiranje multidisciplinarnih timova (MDT) – policija, tužilaštvo, centar za socijalni rad, zdravstvo i relevantne službe/organizacije – kako bi u konkretnim slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici reagovali brzo, koordinisano i uz stalnu razmjenu informacija, s ciljem da se žrtvi odmah obezbijedi sigurnost, podrška i zaštita, te da se gradi povjerenje u institucije. U fokusu postupanja policije je obavezno evidentiranje svake prijave (i anonimne), hitan izlazak na lice mjesta, razdvajanje žrtve i učinioca i procjena rizika (uz upitnik), prikupljanje ključnih podataka i dokaza (identitet, foto-dokumentacija, eventualno oružje), informisanje žrtve o pravima i servisima podrške, uz strogu povjerljivost podataka o prijavitelju; policija obezbjeđuje hitne mjere zaštite (npr. udaljenje iz stana, dovođenje/lišavanje slobode kada je potrebno) i usmjerava postupanje uz konsultaciju državnog tužioca. Tužilaštvo, na osnovu dokaznih radnji (posebno hitnog saslušanja), odlučuje o pravnoj kvalifikaciji (krivično djelo ili prekršaj), predlaže pritvor/mjere nadzora i druge mjere zaštite, vodi računa o statusu i pravima žrtve (uključujući djecu-svjedoke), te insistira na efikasnoj istrazi i informisanju žrtve o toku postupka, uz koordinaciju kroz MDT.

PREPORUČENO DODATNO ŠTIVO

1. Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Crnoj Gori (septembar 2018) – ključni okvir za MDT, razmjenu informacija, uloge institucija i principe postupanja.

2. Uputstvo Vrhovnog državnog tužilaštva Tu br. 473/24 od 11.10.2024.
3. Direktiva 2012/29/EU (minimalni standardi o pravima, podršci i zaštiti žrtava krivičnih djela)
4. Direktiva (EU) 2024/1385 o suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici
5. Istanbulska konvencija (CETS 210)
6. Lanzarote konvencija (zaštita djece od seksualne eksploatacije i zlostavljanja) – posebno relevantna za djecu-žrtve i djecu-svjedoke.
7. CIN-CG analiza sudske prakse 2021–2023 (“Blage kazne vrijeđaju žrtve”) – empirijska podloga za dio o kaznenoj politici i recidivu.
8. Vrhovno državno tužilaštvo, Uputstvo za postupanje viših i osnovnih državnih tužilaštava u predmetima nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici, Tu br. 473/24, 11. oktobar 2024.
9. Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore. Praksa crnogorskih sudova u krivičnim predmetima nasilja u porodici i porodičnoj zajednici (2021–2023): Blage kazne vrijeđaju žrtve. Podgorica: CIN-CG, 2024. <https://www.cin-cg.me>
10. Vrhovni sud Crne Gore, decembar 2025, Smjernice za izricanje krivičnih sankcija u predmetima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja,: [https://sudovi.me/static/vrhs/doc/Smjernice_za_izricanje_krivicnih_sankcija_u_predmetima_seksualnog_i_rodno_zasnovanog_nasilja_finalne_\(2\).pdf](https://sudovi.me/static/vrhs/doc/Smjernice_za_izricanje_krivicnih_sankcija_u_predmetima_seksualnog_i_rodno_zasnovanog_nasilja_finalne_(2).pdf)
11. Vrhovni sud Crne Gore i Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore, Smjernice za primjenu sporazuma o priznanju krivice(2024): https://sudovi.me/static/vrhs/doc/SMJERNICE_ZA_PRIMJENU_SPK.pdf

Modul 4

RAZUMIJEVANJE DINAMIKE RODNO ZASNOVANOG NASILJA I UTICAJ VIKTIMIZACIJE

Maja Raičević i Tijana Živković Petraković

OPIS MODULA:

Ovaj modul uvodi učesnike u ključne koncepte potrebne za stručno, empatično i dokazno utemeljeno zastupanje žrtava nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Polazi se od razumijevanja ciklusa nasilja (kruga nasilja) i njegovih faza (rast tenzije – akutno nasilje – “medeni mjesec”), kao obrasca prisile, kontrole i manipulacije koji utiče na ponašanje žrtve, spremnost da prijavi nasilje i stabilnost iskaza tokom postupka. Modul zatim objašnjava psihološki uticaj traume i tipične reakcije žrtava (pasivnost, konfuzija, poricanje, ljutnja, smijeh, odsustvo emocija, strah), kao i razloge zbog kojih žrtve ponekad odustaju od prijave ili se vraćaju nasilniku (ekonomska zavisnost, prijetnje, djeca, izolacija, sram, nepovjerenje u sistem, kulturne i religijske norme, prethodna loša institucionalna iskustva). Poseban segment posvećen je mitovima i stereotipima koji dovode do sekundarne viktimizacije i pogrešnih profesionalnih reakcija, te načinima kako advokati treba da ih aktivno odbacuju u komunikaciji i zastupanju. Modul završava pregledom prevalencije i trendova nasilja u Crnoj Gori.

TEMATSKJE JEDINICE:

- 4.1. Krug nasilja u porodici
- 4.2. Kako pravilno razumjeti žrtve i uzeti u obzir psihološki uticaj i posljedice nasilja?
- 4.3. Uobičajeni mitovi i stereotipi o nasilju nad ženama i nasilju u porodici
- 4.4. Stope prevalencije i trendovi nasilja nad ženama u Crnoj Gori

ISHODI MODULA:

Do kraja modula, učesnici će biti u stanju da:

1. Razumiju dinamiku nasilja u porodici.
2. Razlikuju mitove od činjenica i analiziraju stereotipe u praksi.
3. Primijene pristup usmjeren na žrtvu u zastupanju i komunikaciji.
4. Koriste podatke o prevalenciji nasilja kao osnov za argumentaciju u postupku.

SADRŽAJ MODULA:

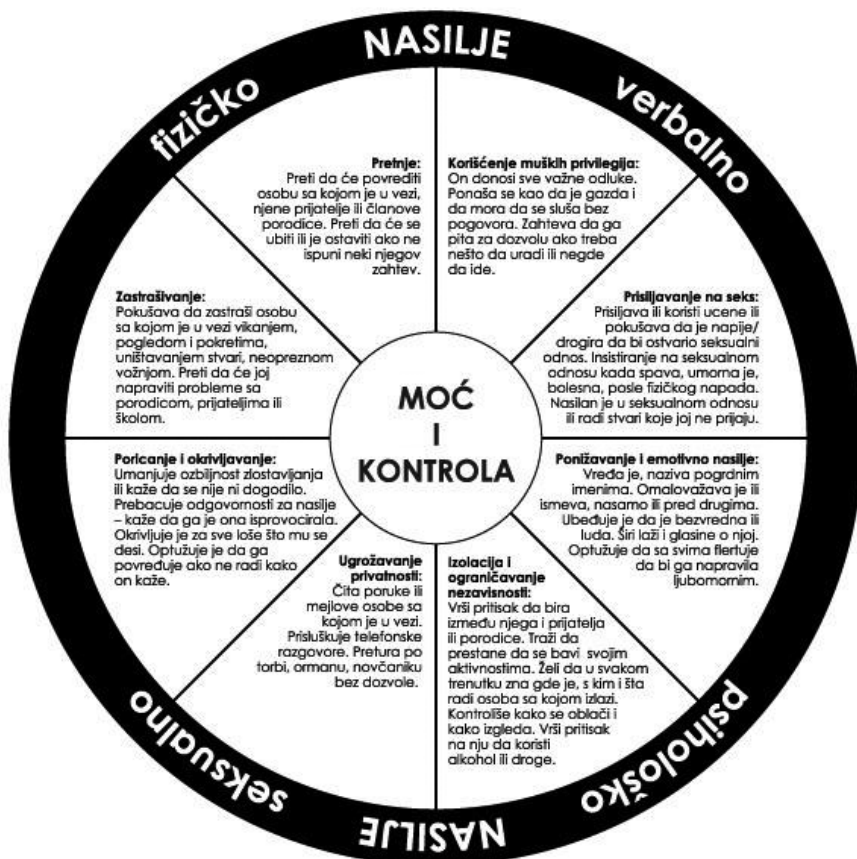
4.1. KRUG NASILJA U PORODICI

Nasilje u porodici se dešava kroz ponavljajući ciklus napetosti, nasilja i privremenog mira. Taj proces, poznat kao krug nasilja²⁶, objašnjava zašto mnoge žrtve ostaju u nasilnom odnosu i zašto se njihovo povlačenje iz postupka ponekad pogrešno tumači. Ovaj ponavljajući ciklus se obično odvija u 3 faze:

- **Faza zaoštavanja odnosa i podizanja tenzije:** Ova faza započinje ispoljavanjem bijesa, optuživanjem i postepenim povećavanjem napetosti u odnosu. Nasilnik postaje razdražljiv, sklon kontroli, prijetnjama i stalnim kritikama. Mnoge žene vremenom nauče da prepoznaju ovu fazu i ulažu napore da „smire situaciju“, prilagođavajući svoje ponašanje kako bi očuvale privid mira. Zbog toga se neželjeni i nasilni događaji u ovoj fazi često ne prijavljuju policiji, ili se – ukoliko do prijave dođe – ne doživljavaju kao dovoljno ozbiljni. Takvo umanjivanje problema može dodatno ohrabriti nasilnika da nastavi sa ponašanjem i pređe u narednu, težu fazu nasilja.
- **Faza akutnog nasilja:** U ovoj fazi tenzija dostiže vrhunac i dolazi do otvorene eksplozije nasilja – fizičkog, psihičkog, ekonomskog ili seksualnog. Kod žena koje su već ranije preživjele nasilje, čak i sama prijetnja može izazvati paralizu strahom. Nakon prestanka nasilja, žrtve često osjećaju olakšanje i zahvalnost što je „gotovo“, te sebe mogu smatrati srećnima što posljedice nisu bile još teže, bez obzira na ozbiljnost povreda koje su pretrpjele.
- **Faza „medenog mjeseca“ (faza privremenog mira):** Ovu fazu karakterišu izvinjenja nasilnika, iskazivanje privrženosti i obećanja o promjeni ponašanja. Žrtva tada često povjeruje da se nasilje neće ponoviti, što može otežati

26 Pence, Ellen. *Power and Control Wheel*. Duluth: Duluth Domestic Abuse Intervention Project, 1984. Dostupno na: <https://www.theduluthmodel.org>

pokretanje ili nastavak pravnog postupka. Za advokate je od ključne važnosti da prepoznaju ovaj obrazac, naročito ako se javlja u vrijeme saslušanja ili suđenja. U tom periodu žrtva može djelovati smireno, bez vidljivog straha, može negirati nasilje ili čak tražiti povlačenje prijave. Ipak, ni ova faza nije bez rizika – kontrola i manipulacija učinioca najčešće se nastavlja, samo u suptilnijem obliku.

Slika 1: Točak nasilja

Zato je od izuzetne važnosti da advokat:

- prepozna fazu ciklusa nasilja u kojoj se žrtva nalazi,
- gradi predmet ne oslanjajući se isključivo na iskaz žrtve, već da sistematski i pažljivo prikuplja sve raspoložive dokaze – medicinsku dokumentaciju, iskaze svjedoka, policijske zapisnike, fotografije, elektronsku prepisku, poruke i druge relevantne materijale.

Intervencija krivičnog pravnog sistema, naročito kroz izricanje zaštitnih mjera poput zabrane približavanja, udaljenja učinioca iz stana i obaveznog psihosocijalnog tretmana, predstavlja jedan od ključnih mehanizama za prekid kruga nasilja i zaštitu žrtve.

4.2. KAKO PRAVILNO RAZUMJETI ŽRTVE I UZETI U OBZIR PSIHOLOŠKI UTICAJ I POSLJEDICE NASILJA?

Zbog složene prirode porodičnog nasilja i njegovih dubokih, često dugotrajnih posljedica, od presudne je važnosti da pristup advokata bude usmjeren prije svega na bezbjednost i dobrobit žrtve, uz jasno razumijevanje dinamike nasilja i posljedica traume. Ljudi na traumu reaguju različito, pa se i žrtve nasilja mogu ponašati na načine koji nisu uvijek očekivani ili intuitivni.

Ponašanje žrtve ne mora nužno odražavati ono što joj se dogodilo. Zbog toga advokat ne bi trebalo da donosi ishitrene zaključke o vjerodostojnosti njenog iskaza. Žrtve ponekad umanjuju ili poriču nasilje iz različitih razloga: mogu biti pod uticajem suptilnih psiholoških manipulacija učinioca; mogu biti izložene nasilju od djetinjstva, pa ga doživljavaju kao „normalan“ obrazac ponašanja; mogu vjerovati da su same krive za nasilje koje trpe; često strahuju od prijetnji nasilnika – oduzimanja djece, izbacivanja iz stana ili eskalacije nasilja nakon odlaska policije ili puštanja nasilnika iz pritvora.

Žrtve mogu ispoljavati različite emocije i oblike ponašanja, među kojima su:

- **pasivnost** – mogu biti tihe, povučene ili nerado odgovarati na pitanja o nasilju, kako o konkretnom incidentu, tako i o ranijim događajima;
- **konfuzija** – iskazi mogu biti nepovezani, bez jasnih vremenskih odrednica i hronološkog slijeda;
- **poricanje** – mogu negirati da se nasilje dogodilo, umanjivati njegovu ozbiljnost ili braniti nasilnog člana porodice;
- **ljutnja** – mogu djelovati uznemireno ili razdražljivo, naročito ako ranije prijave nijesu rezultirale adekvatnom zaštitom, ako nasilnik nije priveden ili osuđen;
- **smijeh ili šala** – ponekad se žrtve smiju ili šale, što može biti mehanizam odbrane od stresa;
- **odsustvo emocija** – emocionalna „otupjelost“ je čest i normalan odgovor na traumu i ne smije se tumačiti kao znak da trauma nije doživljena;
- **strah** – strah od odmazde, nepovjerenje u institucije, bojazan da će nasilnik ostvariti prijetnje ili da će joj biti oduzeta djeca. Ovaj strah je često realan i zasnovan na prethodnim negativnim iskustvima.

Pored emocionalnih reakcija, advokate može obeshrabriti i činjenica da žrtve ponekad odustaju od prijave i vraćaju se nasilnom partneru ili članu porodice. Razlozi za to mogu biti brojni, između ostalog:

- emocionalna vezanost za nasilnika i vjerovanje da će se on promijeniti;
- snažno uvjerenje da porodicu ili vezu treba održati po svaku cijenu;
- strah od osвете ili povređivanja bliskih osoba;
- strah od gubitka djece ili starateljstva;
- ekonomska zavisnost, nezaposlenost, nedostatak prihoda ili smještaja;
- život u izolovanim ili ruralnim područjima;
- strah od osude i odbacivanja okoline;
- jezičke, komunikacijske ili kulturne prepreke;
- osjećaj stida, krivice i nemoći;
- nedostatak informacija, resursa i podrške;
- nepovjerenje u sistem i uvjerenje da institucije neće zaustaviti nasilje;
- strah da odlazak neće značiti prestanak kontrole nasilnika;
- strah od pojačanog uhođenja;
- prijetnje ubistvom ili samoubistvom od strane nasilnika;
- ranija negativna iskustva s institucijama;
- strah od samoće i gubitka porodice i prijatelja;
- strah da joj se neće vjerovati ili da će biti osuđena;
- religijska ili kulturna uvjerenja.

Iz svega navedenog proizlazi da žrtve nasilja često koriste složene i pažljivo od-mjerene strategije kako bi pokušale da smanje rizik i zaštite sebe i druge. One istovremeno moraju razmatrati brojne moguće posljedice svojih odluka – od eskalacije nasilja, preko prijetnji oduzimanjem djece, do prijetnji povređivanjem ili ubistvom. Ni pod kojim okolnostima lična uvjerenja ili frustracije koje ponašanje žrtve može izazvati ne smiju uticati na profesionalno i posvećeno zastupanje od strane advokata.

Važno je imati u vidu i da se žene žrtve porodičnog nasilja često suočavaju sa višestrukim oblicima diskriminacije. Diskriminacija po osnovu pola nerijetko se ukršta sa diskriminacijom po drugim osnovama, poput rase, etničke pripadnosti, ekonomskog statusa, invaliditeta, mentalnog stanja, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Istanbulska konvencija obavezuje države da sprovedu mjere koje odgovaraju na specifične potrebe ugroženih osoba, uključujući i djecu – žrtve nasilja, te da im te mjere budu stvarno dostupne. Takođe, propisana je obavezna primjena mjera zaštite prava žrtava bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

Kao posebno ranjive grupe, Konvencija prepoznaje trudnice i žene s malom djecom, osobe s invaliditetom (uključujući mentalna i kognitivna oštećenja), osobe koje žive u ruralnim ili udaljenim područjima, korisnice psihoaktivnih supstanci, žene u prostituciji, osobe iz nacionalnih ili etničkih manjina, migrante (uključujući neregistrovane migrante i izbjeglice), homoseksualne, biseksualne i transrodne osobe, HIV pozitivne osobe, beskućnike, djecu i starije osobe.

4.3. UOBIČAJENI MITOVI I STEREOTIPI O NASILJU NAD ŽENAMA I NASILJU U PORODICI

Mitovi i stereotipi, poput 'nasilje je privatna stvar' ili 'žrtva provocira nasilje', doprinose sekundarnoj viktimizaciji i umanjuju odgovornost učinioca. Advokati moraju aktivno odbacivati predrasude u komunikaciji i zastupanju žrtava.

Mitovi i realnosti u vezi sa nasiljem od strane intimnog partnera

Mit	Istina	Objašnjenje
Nasilje u porodici se dešava samo „slabim“ ženama.	Nasilje nije pitanje fizičke snage ili slabosti, već moći i kontrole.	Žene u nasilnim vezama često pokazuju izuzetnu snagu, prilagođavaju se nepredvidivom ponašanju nasilnika i razvijaju strategije zaštite sebe i djece.
Uzrok nasilja u porodici su alkohol, droga ili lijekovi.	Alkohol i droge mogu biti faktori rizika, ali nijesu uzrok nasilja.	Nasilje je svjesno i namjerno ponašanje. Zloupotrebu supstanci i nasilje treba tretirati kao odvojene probleme.
Da joj je zaista loše, napustila bi nasilnika.	Postoje brojni razlozi zbog kojih žene ostaju u nasilnim odnosima.	Strah od siromaštva, gubitka djece, osvete nasilnika i dugotrajna psihološka kontrola često sprečavaju odlazak.
Nasilje u vezi su izolovani incidenti.	Nasilje je kontinuiran obrazac kontrole i prisile.	Obuhvata fizičko, psihičko, seksualno i ekonomsko nasilje koje se ponavlja i eskalira tokom vremena.

Muškarci zlostavljaju jer ne mogu da kontrolišu bijes.	Zlostavljači se vrlo dobro kontrolišu i nasilje koriste namjerno.	Počinioci biraju vrijeme, mjesto i žrtvu i koriste nasilje kao sredstvo kontrole.
Muževi ne mogu silovati svoje žene.	Muževi mogu silovati svoje žene.	Silovanje postoji kada nema slobodnog i obostranog pristanka, bez obzira na bračni status.
Nema svrhe pomagati žrtvama jer se one vraćaju nasilniku.	Sve žrtve imaju pravo na zaštitu, podršku i pravdu.	Povratak nasilniku često ukazuje na nedostatak adekvatne institucionalne podrške.
Žrtva je bezbjedna čim napusti nasilnika.	Period odlaska je često najopasniji.	U ovom periodu može doći do eskalacije nasilja jer nasilnik pokušava da povрати kontrolu.
Nasilnik može biti dobar otac.	Nasilne osobe nanose ozbiljnu štetu djeci.	Atmosfera nasilja izlaže djecu traumi i dugoročnim posljedicama.
Djeca koja svjedoče nasilju nijesu u riziku.	Djeca svjedoci nasilja smatraju se direktnim žrtvama.	Djeca koja svjedoče nasilju trpe ozbiljne psihološke i razvojne posljedice.

Izvor: Prilagođeno iz *Zbornika za predavače o djelotvornim odgovorima tužilaštva na nasilje nad ženama*, UNODC. 2017 uz dopune iz Baldray, A. i Duban, E. 2016. *Poboljšanje djelotvornosti službenika policije i pravosuđa u borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici: Priručnik za obuku predavača*, Savjet Evrope

4.4. STOPE PREVALENCIJE I TRENDOW NASILJA NAD ŽENAMA U CRNOJ GORI

Dostupni podaci pokazuju da su žene najčešće žrtve nasilja i da ono ima jasno izraženu rodnu komponentu. Podaci koji slijede mogu biti korisni za argumentovano zastupanje žrtava.

Prema izvještaju Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS) iz 2019. godine, skoro svaka peta žena (19%) u Crnoj Gori iskusiła je fizičko i/ili seksualno nasilje od strane partnera ili druge muške osobe nakon navršenih 15 godina života; šest od deset žena u Crnoj Gori smatra da je nasilje nad

ženama uobičajena pojava (62%), uključujući skoro četvrtinu koja smatra da je ono veoma uobičajeno (23%). Malo više od četvrtine žena (26%) lično poznaje nekoga iz svoje porodice, među prijateljicama (26%) ili u komšiluku (24%) ko je bio izložen nasilju. Oko šest od deset žena je vidjelo reklame o nasilju nad ženama (61%), a 71% smatra da bi znale šta da rade ukoliko bi one same doživjele nasilje. Skoro svaka peta žena (19%) kaže da je nakon 15. godine iskusila fizičko i/ili seksualno nasilje od strane partnera ili druge muške osobe. Petnaest odsto žena, koje su imale prethodnog partnera, doživjele su jedan ili više oblika takvog nasilja od strane bivšeg partnera, u poređenju sa 12% žena koje su trenutno u vezi, koje su doživjele nasilje od strane sadašnjeg partnera, i 9% onih koje su nasilje doživjele od druge muške osobe (nakon navršenih 15 godina)²⁷.

Ovi podaci se u velikoj mjeri poklapaju sa rezultatima prvog istraživanja MONSTAT o uslovima života i bezbjednosti žena u Crnoj Gori, sprovedenog 2021. godine²⁸, u kojem se koristi koncept rodno zasnovanog nasilja nad ženama i koncept nasilja u porodici, te su obuhvaćene različite vrste nasilja kao i odnos između žrtve i počinioca. Ovo istraživanje je pokazalo da je nasilje od strane partnera tokom života doživjelo je 20,2% žena, pri čemu je 19,7% bilo izloženo psihološkom nasilju, 6,1% fizičkom nasilju uključujući prijetnje, a 7,3% fizičkom i/ili seksualnom nasilju. Po starosnim grupama, nasilje je doživjelo 17,8% žena uzrasta 18–29 godina, 18,8% žena uzrasta 30–44 godine, 21,9% žena uzrasta 45–64 godine i 21,3% žena uzrasta 65–74 godine. Nasilje od strane lica koja nijesu partneri u odraslom dobu prijavilo je 6,2% žena, dok je porodično nasilje u odraslom dobu doživjelo 7,5% žena. Ukupno, nasilju od bilo kog počinioca u odraslom dobu bilo je izloženo 11,7% žena, dok je seksualno uznemiravanje na radnom mjestu tokom života prijavilo 17,5% žena²⁹.

Posljednjih godina je učestalo rodno zasnovano digitalno nasilje i nasilje putem interneta, koje će vjerovatno nastaviti da raste, posebno među adolescentima.³⁰

27 Istraživanje OEBS o nasilju nad ženama – Dobrobit i sigurnost žena, Crna Gora: Izvještaj o rezultatima iz 2019, dostupan na linku: https://www.osce.org/files/f/documents/8/7/424985_1.pdf

28 Uprava za statistiku Crne Gore – MONSTAT, Istraživanje o uslovima života i bezbjednosti žena (EU-GBV), Podgorica, 25. novembar 2022 (terensko istraživanje sprovedeno od oktobra do decembra 2021): https://www.monstat.org/uploads/files/demografija/gbv/Saopštenje%20gbv%2025%2011%202022.pdf?utm_source=chatgpt.com

29 Uprava za statistiku, Istraživanje o uslovima života i bezbjednosti žena (EU - GBV) u Crnoj Gori, 2021: <https://www.monstat.org/uploads/files/demografija/gbv/Saopštenje%20gbv%2025%2011%202022.pdf>

30 BRIEFING, EU zakonodavstvo u toku: Borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Evropski parlament, 2023.

Međutim, kako GREVIO napominje, kaznena politika je još uvijek blaga i uglavnom nije odvraćajuće prirode, pa je potrebno pooštriti kazne. Posebno treba imati u vidu da se novčane kazne izrečene učinocima nasilja često negativno odražavaju na materijalni položaj i egzistenciju žrtava i zavisnih članova porodice. Time se žrtve dodatno dovode u stanje ekonomske nesigurnosti, naročito imajući u vidu da je kontinuirano ekonomsko nasilje često sastavni dio nasilničkog obrasca ponašanja.

PREPORUČENO DODATNO ŠTIVO

1. Istanbulska konvencija (Savjet Evrope, 2011)
2. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Sl. list CG 46/2010, 40/2011, 27/2013, 42/2015, 33/2023)
3. Krivični zakonik Crne Gore
4. OSCE (2019). Well-being and Safety of Women in Montenegro
5. MONSTAT (2022). Saopštenje o rodno zasnovanom nasilju
6. Council of Europe (2024). GREVIO First Thematic Report for Montenegro
7. Herman, J. (2015). Trauma and Recovery
8. Analiza kaznene politike u slučajevima nasilja u porodici za 2024. Godinu, Centar za ženska prava (2025)
9. Pence, Ellen. Točak moći i kontrole. Duluth: Duluth Domestic Abuse Intervention Project, 1984. Dostupno na: <https://www.theduluthmodel.org/>

Modul 5

KOMUNIKACIJA SA ŽRTVOM I PRUŽANJE POMOĆI I PODRŠKE

Maja Raičević i Tijana Živković Petraković

OPIS MODULA

Fokus ovog modula je na primjeni principa advokatske etike u zastupanju žrtava, prvim kontaktima sa žrtvama nasilja, izgradnji povjerenja, trauma-informisanom pristupu komunikaciji sa žrtvom, kao i na pružanju pomoći i podrške kroz multidisciplinarnu saradnju, zaštitne mjere i ostvarivanje procesnih i materijalnih prava žrtava. Modul sistematizuje preporuke u skladu sa Istanbulskom konvencijom, Zakonikom o krivičnom postupku, Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici i Krivičnim zakonikom Crne Gore.

TEMATSKJE CJELINE

- 5.1 Etika i principi pristupa žrtvi
- 5.2 Prvi kontakt i građenje povjerenja između advokata i žrtve
- 5.3 Informisanje žrtve o toku postupka i prevencija opasnosti od retraumatizacije
- 5.4 Multidisciplinarni pristup u pružanju podrške žrtvama

ISHODI MODULA

Do kraja modula, učesnici će biti u stanju da:

1. Objasne koncept pristupa usmjerenog na žrtvu i ugrade ga u sve procesne i komunikacione radnje (sigurnost, dostojanstvo, povjerljivost, prevencija sekundarne viktimizacije i poštovanje prava žrtve na izbor).
2. Prepoznaju i spriječe retraumatizaciju i sekundarnu viktimizaciju kroz iniciranje procesnih mjera (izbjegavanje kontakta sa okrivljenim, zaštita od ponovljenih saslušanja i neprimjerenih pitanja, minimizacija invazivnih pregleda).

3. Primijene praksu trauma-informisane komunikacije: koriste ohrabrujuće formulacije, aktivno slušanje i jasne informacije, te identifikuju i izbjegnu štetne/optužujuće izjave.
4. Informisati i pripremiti žrtvu za tok krivičnog postupka
5. Primijeniti multidisciplinarni i koordinisani pristup zaštiti žrtava, u saradnji sa institucijama i specijalizovanim službama, uz prioritet sigurnosti, dostojanstva i autonomije žrtve.

SADRŽAJ MODULA

5.1 ETIKA I PRINCIPI PRISTUPA ŽRTVI

Advokat kao poseban činilac pravosuđa, zastupnik i savjetodavac u pravnim stvarima, dužan je da stranci savjesno pruža pravnu pomoć, te da se pridržava opštih načela i etičkih principa, koji su prepoznati Zakonom o advokaturi³¹, Statutom Advokatske komore Crne Gore³², kao i Kodeksom profesionalne etike advokata.

Advokat je dužan da svoju profesiju obavlja savjesno, brižljivo, odlučno, blagovremeno, sa iskrenošću prema klijentu, uz punu posvećenost slučaju koji mu je povjeren i uz upotrebu svih svojih znanja i sposobnosti i svih pravno dopuštenih i opravdanih sredstava (član 17 Kodeksa profesionalne etike advokata (u daljem tekstu Kodeks). Osnovna pretpostavka za prihvatanje, trajanje i za uspješnu pripremu i organizaciju zastupanja jeste međusobno povjerenje između advokata i klijenta (član 53 Kodeksa).

Pružanje pravne pomoći žrtvama nasilja u porodici je po mnogo čemu izazovno i specifično, pa primjena prednje pobrojanih principa posebno dolazi do izražaja u postupcima u kojima se advokat pojavljuje kao punomoćnik oštećene, odnosno, žrtve.

Advokat je dužan da primjenjuje **pristup usmjeren na žrtvu** - znači da sve procesne radnje moraju osigurati sigurnost, dostojanstvo i povjerljivost žrtve, spriječiti sekundarnu viktimizaciju i poštovati pravo žrtve na izbor. Pristup usmjeren na žrtvu definiše se kao 'sistematsko usmjeravanje na potrebe i interese žrtve radi obezbjeđivanja usluga koje se pružaju sa saosjećanjem i odgovornošću, na način koji nije osuđujući niti kritičan.

Želje, bezbjednost i stanje žrtve imaju prioritet u svim pitanjima i procedurama. Drugim riječima, bezbjednost i dobrobit žrtve su vrhovni ciljevi postupanja pravosudnih organa.

31 ("Službeni list RCG", br. 79/2006 i "Službeni list CG", br. 22/2017)

32 ("Sl.list RCG" br.34/05, "Sl.list RCG" br.50/07, "Sl.list CG" br.60/13, "Sl.list CG" br.70/15)

Pristup usmjeren na žrtvu, za razliku od pristupa koji je usmjeren na sistem, stavlja potrebe žrtava u središte svake intervencije krivičnog pravosuđa i prepoznaje njihovo pravo na postupanje koje je blagovremeno, saosjećajno, puno poštovanja i primjereno njihovoj situaciji.

Važan je i **rodno odgovoran pristup**, koji podrazumijeva uvažavanje rodne perspektive prilikom tumačenja i primjene prava.

Osnovna pretpostavka za prihvatanje, trajanje i za uspješnu pripremu i organizaciju zastupanja jeste međusobno povjerenje između advokata i klijenta (član 53 Kodeksa).

Uspostavljanje odnosa povjerenja između advokata i žrtve i njegovo održavanje tokom trajanja postupka, u velikoj mjeri zavisi od komunikacionih vještina advokata, koje bi trebalo da se zasnivaju na principima empatije i senzibiliteta prema žrtvi s jedne strane, ali i odlučnosti, proaktivnosti i efikasnosti, s druge strane.

U samom Kodeksu profesionalne etike, definisano je da na donošenje odluke o zastupanju ne smiju uticati razlike između stanaka, s obzirom na pol, rasu, nacionalnost, jezik, vjeru, politička i druga ubjeđenja, poreklo, društveni položaj, političku i ekonomsku moć, imovno stanje i stranačku pripadnost (član 57 Kodeksa). Dakle, diskriminatorski odnos prema strankama nije dozvoljen, bez obzira na njihova lična svojstva. Tako i kada su u pitanju žrtve nasilja u porodici, advokat ne bi trebalo da svoju odluku o zastupanju bazira na okolnostima koje se tiču na primjer, ranijeg privatnog života žrtve, njenom fizičkom izgledu, načinu odijevanja i sl.

Posebno je bitno da advokati, kao profesionalci u pružanju pravne pomoći, imaju svijest o činjenici da su u datom momentu upravo oni centralna figura u pravosudnom lancu, u koju bi žrtve trebalo da imaju najviše povjerenja, te da od njih u velikoj mjeri zavisi i kvalitet iskaza žrtve, a u krajnjem i konačan ishod postupka.

Stoga, bitno je da advokati imaju u vidu da, pored pravne pomoći koju pružaju, neminovno pružaju i moralnu podršku žrtvama, koja je nerijetko iz perspektive žrtava i važnija, posebno pri činjenici da nadležni organi po službenoj dužnosti preduzimaju brojne radnje u interesu žrtve, a da u svijetlu te okolnosti punomoćnici figuriraju kao značajna podrška.

5.2 PRVI KONTAKT I USPOSTAVLJANJE POVJERENJA IZMEĐU ADVOKATA I ŽRTVE

Član 61 Kodeksa profesionalne etike obavezuje advokate da odbiju zastupanje u slučaju kada nemaju dovoljno znanja i iskustva u pravnoj oblasti u kojoj bi trebalo da postupaju. Ukoliko advokat procijeni da nije kompetentan za zastupanje žrtve nasilja u porodici, dužan je da takvo zastupanje odbije i, po mogućnosti, žrtvu uputi kolegi za kojeg smatra da posjeduje adekvatno znanje i iskustvo za rad u ovoj osjetljivoj oblasti.

Fenomen nasilja u porodici je složen i višedimenzionalan, zbog čega advokat, prilikom davanja pravnih savjeta i osmišljavanja strategije zastupanja, mora na sveobuhvatan način sagledati konkretnu situaciju. Primarni cilj takvog pristupa treba da bude zaštita fizičkog i psihičkog integriteta žrtve, imajući u vidu da sama prijava nasilja u pojedinim slučajevima može dovesti do nove ili pojačane eskalacije nasilja.

U tom kontekstu, advokat je dužan da sa strankom, naročito prilikom prvog kontakta, vodi otvoren, pažljiv i dobronamjeran razgovor, da joj jasno predoči dinamiku predstojećeg postupka, dostupne pravne mogućnosti, kao i potencijalne pravne i faktičke posljedice. Poseban oprez zahtijeva zastupanje žrtava nasilja u porodici kada su uključena djeca, kao i situacije u kojima je prijavljeno lice poznato ili se sumnja da posjeduje oružje. Ovakvi slučajevi zahtijevaju taktičan pristup i blisku koordinaciju sa nadležnim državnim organima, u čemu advokati imaju značajnu i odgovornu ulogu.

Već prilikom prvog susreta, advokat treba da ukaže žrtvi na oblike nasilja u porodici koje, na osnovu činjenica koje mu ona saopšti, prepoznaje kao relevantne ili potencijalne. Takođe, potrebno je da joj objasni zakonske mogućnosti za proce-suiranje učinioaca, moguće pravne posljedice, kao i oblike zaštite koje joj sistem može obezbijediti tokom trajanja postupka, ali i nakon njegovog okončanja.

Radi uspostavljanja odnosa povjerenja, od posebnog je značaja da advokat naglasi da su svi podaci koje mu žrtva saopšti zaštićeni obavezom čuvanja advokatske tajne, te da je odluka o tome da li će nasilje prijaviti isključivo na žrtvi. Prijavljivanje nasilja nikako ne bi smjelo biti iznuđeno rješenje, već rezultat slobodne i informisane odluke žrtve. Ukoliko žrtva odluči da nasilje ne prijavi, advokat ne bi smio da ispoljava osuđujuće ili negativne stavove povodom takve odluke.

Dodatno, advokat u komunikaciji sa žrtvom ne smije pristupati sa predrasudama, niti nasilje u porodici opravdavati ili objašnjavati kulturološkim, religijskim, tradicionalnim ili drugim specifičnostima sredine iz koje žrtva ili učinilac

potiču. Ovakav pristup je u skladu sa članom 42 stav 1 Istanbulske konvencije, kojim se izričito propisuje da kultura, običaji, religija, tradicija ili tzv. „čast“ ne mogu predstavljati opravdanje za krivična djela nasilja, uključujući i tvrdnje da je žrtva navodno prekršila norme „prihvatljivog ponašanja“.

Posebno je važno istaći da advokati ne smiju žrtvama nasilja u porodici koje su im se obratile za pravni savjet sugerisati da nasilje ne prijave, niti iznositi lične stavove o tome da li nasilje „treba“ ili „ne treba“ prijaviti.

Na kraju, advokat bi trebalo da žrtvi pruži realnu i profesionalnu procjenu činjeničnog i pravnog stanja predmeta, bez davanja obećanja u pogledu ishoda postupka.

5.3 INFORMISANJE ŽRTVE O TOKU POSTUPKA I PREVENCIJA OPASNOSTI OD RETRAUMATIZACIJE

Odluka žrtve da prijavi nasilje u porodici nije jednostavna i najčešće dolazi nakon dugotrajnog, često višegodišnjeg iskustva nasilja, praćenog stalnim strahom od odmazde prema njoj, njenoj djeci ili drugim bliskim osobama. Poseban teret za žrtvu predstavlja konfrontacija sa okrivljenim tokom postupka, kao i ponovno proživljavanje traumatičnih događaja kroz davanje iskaza pred nadležnim organima.

Radi prevencije sekundarne viktimizacije i retraumatizacije, advokat bi trebalo da žrtvi nasilja u porodici pruži informacije o fazama i toku postupka, da pripremi žrtvu za potencijalna pitanja koja može da očekuje od postupajućeg državnog tužioca, sudije ili odbrane, da joj objasni šta znači pridruživanje krivičnom gonjenju i da joj objasni institut imovinsko – pravnog zahtjeva.

Posebno je bitno naglasiti da advokat treba da objasni žrtvi nasilja u porodici da ima status privilegovanog svjedoka, odnosno da je oslobođena od dužnosti svjedočenja, te da će je organ koji vodi postupak o tome po službenoj dužnosti poučiti, u slučaju da je:

1. bračni drug okrivljenog i lice sa kojim okrivljeni živi u vanbračnoj zajednici;
2. srodnik okrivljenog po krvi u pravoj liniji, srodnik u pobočnoj liniji zaključno do trećeg stepena, kao i srodnik po tazbini zaključno do drugog stepena;
3. usvojenik i usvojilac okrivljenog, odnosno hranilac i hranjenik okrivljenog (član 109 stav 1 ZKP-a).

Oslobađanje od dužnosti svjedočenja ne odnosi se na lica koja su pozvana da svjedoče u postupku za krivično djelo zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog

lica, nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i rodoskrvnjenje, kad je oštećeno maloljetno lice.

Izuzetno je bitno objasniti žrtvi da se njen iskaz, ako odluči da svjedoči, bez obzira na kasniju odluku, može koristiti kao dokaz u postupku i da tužilaštvo po službenoj dužnosti goni učinioca krivičnog djela, te da ne postoji mogućnost da kasnije tokom postupka „odustane od prijave“.

U cilju izbjegavanja retraumatizacije, uloga advokata jeste da tokom postupka inicira određene procesne mjere u cilju izbjegavanja vizuelnog kontakta žrtve sa okrivljenim ili članovima njegove porodice, da zaštiti žrtvu od prekomjernog iscrpljivanja ponovljenim saslušanjima, kao i od pitanja koja se ne tiču samog djela.

Takođe, žrtvi je potrebno jasno objasniti način na koji se sprovodi postupak vještačenja, naročito kada ga obavljaju sudski vještaci medicinske struke. Advokat bi tokom postupka trebao aktivno da doprinese tome da se ova dokazna radnja sprovede uz što manje dodatnog opterećenja za žrtvu, odnosno uz minimalno i opravdano izlaganje medicinskim pregledima. Istovremeno, neophodno je uputiti žrtvu da blagovremeno zatraži medicinsku pomoć i ukazati joj na značaj i dokaznu vrijednost medicinske dokumentacije u postupku.

Žrtvu bi takođe trebalo upoznati sa pravom da može izabrati „povjerljivo lice“ t.j. osobu od povjerenja koja će prisustvovati svim postupcima i radnjama u vezi zaštite od nasilja i objasniti da to može biti član porodice, lice iz organa, ustanove, nevladine organizacije i drugog pravnog lica ili drugo lice u koje žrtva ima povjerenje.

Komunikacija sa žrtvom

U komunikaciji sa žrtvom nasilja važno je obezbijediti sigurno, podržavajuće i nenametljivo okruženje koje podstiče povjerenje i omogućava žrtvi da slobodno iznese svoja iskustva. Razgovor treba započeti otvorenim pitanjima, uz poziv žrtvi da sopstvenim riječima ispriča šta je doživjela, vidjela i čula, na primjer: „Molim vas da mi ispričate sve čega se sjećate u vezi sa onim što se dogodilo, počevši od početka.“

Ukoliko žrtva zastane ili prekine izlaganje, preporučljivo je koristiti neutralna, podsticajna pitanja poput: „Šta se dalje dogodilo?“ ili „Pomenuli ste da...“ (uz kratko ponavljanje posljednjeg navoda žrtve). Tokom razgovora treba koristiti kratke verbalne potvrde („da“, „razumijem“, „aha“) kako bi se pokazalo aktivno slušanje, bez prekidanja ili usmjeravanja iskaza.

Neophodno je jasno naglasiti da žrtva može ispraviti eventualne nesporazume („Ako sam nešto pogrešno razumio/la, molim vas da me ispravite“) i da ima pravo da zatraži dodatno pojašnjenje ukoliko joj nešto nije jasno. Takođe, važno je ohrabriti žrtvu da kaže ukoliko se u bilo kom trenutku osjeti nelagodno ili preopterećeno, te joj omogućiti pauzu ili prekid razgovora.

Žrtvi treba staviti do znanja da nije obavezna da daje precizne odgovore ukoliko nije sigurna, kao i da je u redu reći da se nečega ne sjeća ili da u tom trenutku ne može da odgovori. Pri opisivanju događaja, korisno je podsjetiti da sagovornik nije bio prisutan prilikom događaja, kako bi se podstaklo detaljnije i jasnije izlaganje, bez sugestije ili pritiska.

Na kraju razgovora, nakon što su prikupljene sve relevantne informacije, potrebno je postaviti završna otvorena pitanja, poput: „Da li postoji još nešto što smatrate važnim, a nismo pomenuli?“ ili „Postoji li nešto o čemu vas nisam pitao/la, a mislite da je bitno?“

Takođe, žrtvu treba pitati da li ima dodatna pitanja i, ukoliko ih ima, odgovoriti na njih u mjeri u kojoj je to moguće. Važno je naglasiti da se može ponovo obratiti za razgovor ili pojašnjenje kada god osjeti potrebu.

Na kraju, neophodno je objasniti žrtvi koji su naredni koraci u postupanju, da li i kada može biti ponovo pozvana, kao i tok postupka i njena prava, sa posebnim osvrtom na pravo na besplatnu pravnu pomoć. Imajući u vidu da žrtve, bez obzira na nivo obrazovanja, često nijesu upoznate sa procedurama, informacije treba pružiti jasno, jednostavno i razumljivim jezikom.

Razgovor treba zaključiti zahvaljivanjem žrtvi na povjerenju, saradnji i spremnosti da govori o teškim iskustvima, uz ostavljanje kontakt podataka i naglašavanje dostupnosti za dalju podršku.

Izjave koje treba izbjegavati u razgovoru sa žrtvama:

Zašto ste to sebi dozvolili?
Šta ste uradili da ga toliko naljutite?
Zašto mi to ranije niste rekli?
Zašto niste pozvali policiju?
Zašto tek sada prijavljujete nasilje?
Pomirićete se vi.
Zašto ste i dalje sa njim kada znate da je nasilan?
Zašto ga niste ostavili kada vas je prvi put udario?
Ma nije to ništa, nema razloga da se osjećate loše.
Ma, nije to ništa – ne treba da se plašite.

Primjeri podržavajućih i odgovarajućih izjava u razgovoru sa žrtvama:

Žao mi je što vam se ovo dogodilo.

Vjerujem vam.

Niste krivi za nasilje koje ste pretrpjeli.

Dobro je što ste odlučili da potražite pomoć.

Nasilje nikada nije opravdano.

Vaša bezbjednost i bezbjednost vaše djece su najvažnije.

Razumijem da je odluka o prijavi teška i da vam je trebalo vremena.

Imate pravo na zaštitu i podršku.

Ovdje sam da vam objasnim vaše pravne mogućnosti.

Zajedno možemo razmotriti koje su opcije za vas najbezbjednije.

5.4 MULTIDISCIPLINARNI PRISTUP U PRUŽANJU PODRŠKE ŽRTVAMA

Istanbulska konvencija, u poglavlju koje se odnosi na zaštitu i podršku žrtvama (članovi 18–22), obavezuje države članice da preduzmu sve neophodne zakonodavne i druge mjere radi zaštite svih žrtava od daljeg nasilja.

U skladu sa članom 18 Konvencije, države članice dužne su da obezbijede odgovarajuće mehanizme za djelotvornu saradnju između svih nadležnih organa i institucija, uključujući sudove, državna tužilaštva, organe unutrašnjih poslova, organe lokalne i regionalne samouprave, kao i nevladine organizacije i druga relevantna tijela i pojedince. Cilj ovakve saradnje jeste pružanje sveobuhvatne zaštite i podrške žrtvama i svjedocima svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom, uključujući njihovo blagovremeno upućivanje na opšte i specijalizovane službe podrške.

Dalje, član 18 stav 3 Konvencije propisuje da mjere zaštite i podrške moraju ispunjavati sljedeće kriterijume:

- da budu zasnovane na razumijevanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive i da budu usmjerene na ljudska prava i sigurnost žrtve;
- da se temelje na integrisanom pristupu koji uzima u obzir odnos između žrtava, učinilaca, djece i njihovog šireg društvenog okruženja;
- da imaju za cilj sprečavanje sekundarne viktimizacije;
- da budu usmjerene na osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja;
- da, gdje je to primjereno, omoguće pružanje različitih usluga zaštite i podrške na jednom mjestu;

- da odgovaraju na specifične potrebe posebno ugroženih lica, uključujući djecu – žrtve nasilja, i da im budu stvarno dostupne.

Članovi 20–22 Konvencije dodatno obavezuju države da obezbijede dostupnost opštih i specijalizovanih službi podrške žrtvama, uključujući pravno savjetovanje, psihološku podršku, zdravstvenu zaštitu, siguran smještaj i ekonomsko osnaživanje.

Konačno, Konvencija izričito propisuje da pružanje usluga zaštite i podrške ne smije biti uslovljeno spremnošću žrtve da podnese krivičnu prijavu ili da svjedoči protiv učinioca nasilja (član 18 stav 4).

Primjer dobre međuinstitucionalne saradnje

Primjer djelotvorne saradnje institucija u skladu sa standardima Istanbulske konvencija ogleda se u situaciji kada, nakon prijave nasilja u porodici, nadležni organi postupaju koordinisano i bez odlaganja. Tako, po zaprimljenoj prijavi, Uprava policije Crne Gore preduzima hitne mjere zaštite žrtve, procjenjuje rizik i bez odlaganja obavještava državno tužilaštvo, koje pokreće krivični postupak i predlaže odgovarajuće mjere, poput zabrane prilaska i komunikacije sa žrtvom.

Istovremeno, policija ili tužilaštvo obavještavaju Centar za socijalni rad, koji procjenjuje potrebe žrtve i djece, preduzima mjere socijalne i porodičnopravne zaštite i obezbjeđuje psihosocijalnu podršku. Po potrebi, žrtva se upućuje i na specijalizovane servise podrške koje pružaju nevladine organizacije, uključujući savjetovališta, skloništa i besplatnu pravnu pomoć.

Tokom sudskog postupka, sud odlučuje o predloženim zaštitnim mjerama, vodi računa o izbjegavanju sekundarne viktimizacije i zaštiti djece svjedoka i kada je to moguće, primjenjuje procesna rješenja koja umanjuju potrebu za direktnom konfrontacijom žrtve i učinioca. Paralelno, advokat žrtve održava komunikaciju sa svim uključenim institucijama, prati sprovođenje mjera i blagovremeno reaguje u slučaju njihovog kršenja.

Ovakav koordinisan i integrisan pristup omogućava kontinuitet zaštite, smanjuje rizik od ponovnog nasilja i obezbjeđuje da žrtva dobije sveobuhvatnu podršku, nezavisno od toga da li je postupak u početnoj fazi ili u toku sudskog odlučivanja.

PREPORUČENO DODATNO ŠTIVO

1. Zakon o advokaturi Crne Gore
2. Statut Advokatske komore Crne Gore
3. Kodeks profesionalne etike advokata

Modul 6

PRAVA ŽRTAVA

Tijana Živković Petraković i Maja Raičević

OPIS MODULA

Ovaj modul se fokusira na prava žrtava nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kako su definisana Istanbulsom konvencijom, domaćim zakonodavstvom Crne Gore i relevantnim međunarodnim standardima ljudskih prava. Posebna pažnja posvećena je ulozi advokata u obezbjeđivanju djelotvorne zaštite žrtava kroz informisanje, pravno savjetovanje, zastupanje i sprečavanje sekundarne viktimizacije.

Modul razmatra prava žrtava na podršku i pomoć, pristup pravdi, informisanje, prevod i tumačenje, naknadu štete, nekažnjavanje za radnje učinjene pod prisilom, besplatnu pravnu pomoć, kao i poseban tretman ranjivih grupa, uključujući djecu – žrtve i svjedoke nasilja. Poseban segment posvećen je porodičnopravnim pitanjima starateljstva i prava na kontakt u kontekstu nasilja u porodici.

Cilj modula je da unaprijedi znanja i vještine advokata za primjenu rodno osjetljivog, trauma-informisanog i multidisciplinarnog pristupa, u skladu sa međunarodnim obavezama države i profesionalnim standardima advokature.

TEMATSKE JEDINICE

- 6.1 Pravo na podršku i pomoć
- 6.2 Pravo na informisanje i pristup pravdi
- 6.3 Pravo na naknadu štete
- 6.4 Pravo na nekažnjavanje
- 6.5 Pravo na besplatnu pravnu pomoć
- 6.6 Poseban tretman ranjivih grupa
- 6.7 Zaštita i podrška djeci – žrtvama i svjedocima nasilja

ISHODI MODULA

Po završetku modula, učesnici će biti u stanju da:

- objasne osnovna prava žrtava nasilja prema Istanbulskoj konvenciji i domaćem zakonodavstvu;
- identifikuju oblike podrške i pomoći dostupne žrtvama;
- analiziraju i tumače odredbe o pravu na informisanje, pravnu pomoć, naknadu štete i nekažnjavanje;
- prepoznaju rizike sekundarne viktimizacije i predlože mjere za njeno sprečavanje;
- pruže pravne savjete žrtvama na rodno osjetljiv i empatičan način.
- prepoznaju situacije u kojima se primjenjuje princip nekažnjavanja žrtava i zastupaju ga pred nadležnim organima;
- prepoznaju potrebe ranjivih grupa i prilagode komunikaciju i strategiju zastupanja;
- postupaju u predmetima koji uključuju djecu – žrtve ili svjedoke nasilja, u skladu sa principom najboljeg interesa djeteta;
- aktivno doprinose međuinstitucionalnoj saradnji i zagovaraju primjenu mjera zaštite u skladu sa međunarodnim standardima.

SADRŽAJ MODULA

6.1 PRAVO NA PODRŠKU I POMOĆ

Shodno Istanbulskoj konvenciji, države su obavezne da preduzmu zakonodavne i druge mjere kako bi osigurale žrtvama pristup uslugama koje omogućavaju oporavak od nasilja.

Konvencija razlikuje **opšte** i **specijalizovane** usluge podrške.

- **Opšte usluge podrške** pružaju javne institucije – socijalne službe, zdravstvene ustanove, službe za zapošljavanje – i namijenjene su široj populaciji.
- **Specijalizovane usluge podrške** fokusirane su na neposredne potrebe žrtava nasilja, obično ih vode nevladine organizacije, a mogu biti i javno finansirane.

Specijalizovane službe moraju biti **dostupne, rasprostranjene i pristupačne** svim žrtvama, uključujući one iz marginalizovanih grupa (žene sa invaliditetom, žene iz ruralnih područja, Romkinje, migrantkinje). One obuhvataju:

- sigurne kuće i skloništa,
- hitnu medicinsku pomoć,

- forenzičko medicinsko dokumentovanje,
- psihološko savjetovanje,
- pravnu pomoć i zastupanje,
- SOS telefone,
- posebne servise za djecu svjedoke.

6.2 PRAVO NA INFORMISANJE, PRISTUP PRAVDI, PREVOD, ZAŠTITU KAO SVJEDOKA OD SEKUNDARNE VIKTIMIZACIJE

Pravo na informisanje žrtve je ustanovljeno u članu 19 Istanbulske konvencije, prema kojem su članice dužne da obezbijede zakonodavne odnosno druge mjere kako bi osigurale da žrtve dobiju odgovarajuće i blagovremene informacije o raspoloživim uslugama podrške i zakonskim mjerama na jeziku koji razumiju.

Žrtva, uostalom kao i sva lica koja učestvuju u postupku, ima pravo da u postupku upotrebljava svoj jezik ili jezik koji razumije, pa se u tu svrhu obezbjeđuje prevod i pouka o tom pravu. Ovo pravo podrazumijeva i pravo na besplatno prevođenje iskaza, isprava i drugog pisanog dokaznog materijala, ako se postupak ne vodi na jeziku koji žrtva razumije.

Jedan od segmenata pristupa pravdi i prava na informisanje, jeste pravo žrtve da razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz, pri čemu se ovo pravo žrtvi može uskratiti do donošenja naredbe o sprovođenju istrage ili dok ne bude saslušana kao svjedok (čl. 58 st. 3 ZKP-a). Žrtva svoja prava u postupku može vršiti i preko punomoćnika, a sud je dužan je o tom pravu pouči (član 64 stav 1 ZKP-a).

Žrtva, kao oštećena strana, ima pravo da ukaže na sve činjenice i da predlaže dokaze koji su od važnosti za krivičnu stvar i njen imovinskopравни zahtjev, odnosno, da iznosi predloge za preduzimanje dokaznih radnji tokom istrage, a takođe mogu prisustvovati određenim procesnim radnjama, pri čemu je državni tužilac dužan ih na pogodan način obavijesti o vremenu i mjestu sprovođenja takvih radnji, osim kada postoji opasnost od odlaganja.

Na glavnom pretresu žrtva takođe ima mogućnost da iznosi dokazne predloge, postavlja pitanja optuženom, svjedocima i vještacima, iznosi primjedbe i objašnjenja u pogledu njihovih iskaza.

Na kraju, u završnoj riječi žrtva ili njen punomoćnik mogu obrazložiti imovinskopравни zahtjev i ukazati na dokaze o krivici optuženog.

Ovjereni prepis presude sud dostavlja žrtvi, samo u slučaju kada ima pravo na žalbu, a u slučaju osuđujuće presude, žrtva može presudu može pobijati samo zbog odluke suda o troškovima krivičnog postupka, osim kad je državni tužilac preuzeo gonjenje od oštećenog kao tužioca ili je donesena oslobađajuća presuda, kad žrtva može izjaviti žalbu zbog svih zakonskih osnova.

6.3 PRAVO NA NAKNADU ŠTETE

Član 30 Istanbulske konvencije obavezuje članice da preduzmu neophodne zakonodavne odnosno druge mjere kako bi omogućile žrtvama pravo na naknadu od učinilaca za svako krivično djelo iz ove konvencije. Dalje, Istanbulska konvencija predviđa da će odgovarajuća državna naknada biti dodijeljena onima koji su zadobili ozbiljne tjelesne povrede odnosno onima kojima je narušeno zdravlje, ako šteta nije pokrivena iz drugih izvora kao što je učinilac, osiguranje odnosno državno zdravstveno i socijalno davanje, uz mogućnost države – članice zahtijeva vraćanje naknade od učinioca, dokle god se vodi računa o sigurnosti žrtve. Dodatno, Istanbulska konvencije predviđa se ove mjere treba da osiguraju dodjelu naknade štete žrtvi u razumnom vremenskom roku.

Crna Gora je donijela Zakon o naknadi štete žrtava krivičnih djela nasilja, koji je stupio je na snagu 15.07.2015. godine, ali je njegova primjena odložena sve do dana pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji. Ovaj propis uređuje uslove, način i postupak za ostvarivanje prava na naknadu štete žrtvama krivičnih djela nasilja i propisuje da žrtva može da ostvari naknadu izgubljene zarade, naknadu troškova zdravstvene zaštite, troškova liječenja i boravka u bolnici, naknadu troškova sahrane. Ukoliko je nastupila smrt žrtve, lice koje je žrtva izdržavala, u skladu sa zakonom kojim se uređuju porodični odnosi, pored prednje nabrojanog, ima pravo i na naknadu zbog gubitka zakonskog izdržavanja. Sredstva za isplatu naknada i troškova postupka za ostvarivanje prava na naknadu obezbjeđivaće se u budžetu Crne Gore, a u svrhu informisanja i poučavanja žrtve o pravu na naknadu policija, državno tužilaštvo i sudovi biće u obavezi da da žrtvi, odnosno izdržavanom licu, daju informacije o pravu na naknadu i o organu kojem se mogu obratiti radi ostvarivanja tog prava. Međutim, kao što je već navedeno, primjena ovog Zakona je odložena do dana pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, pa do tog trenutka nema pravnu težinu u kontekstu zaštite prava žrtava nasilja u porodici.

Pravo na naknadu štete žrtava nasilja u porodici zagantovano je Zakonom o krivičnom postupku (čl. 59 st.1, čl. 114 stav 1, čl. 234 – čl. 245), jer će se žrtva tokom postupka izjasniti da li želi da u krivičnom postupku ostvaruje imovinskopравни zahtjev, koji se može odnositi na naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određenog pravnog posla. Imovinskopравни zahtjev koji je

nastao usljed izvršenja krivičnog djela raspraviće ukoliko se time ne bi znatno odugovlačio postupak.

Da bi se raspravljalo o imovinsko – pravnom zahtjevu, potrebno je da žrtva određeno označi svoj zahtjev i da podnese dokaze u tom pravcu. Međutim, evidentno je da u najvećem broju slučajeva sud uputi žrtve nasilja u porodici na ostvarenje imovinsko – pravnog zahtjeva u parničnom postupku. To je još jedan o potencijalnih oblika sekundarne viktimizacije, jer se žrtva upućuje na pokretanje novog sudskog postupka, u kojem bi morala da iznosi iskaz u svojstvu parnične strane, eventualno se podvrgavala vještačenju, suočavala sa učiniocem nasilja. Dodatno, protok vremena djeluje odvrćuće na žrtve nasilja u porodici, pa nerijetko žrtve nasilja u porodici izgube interesovanje za ostvarivanje prava na naknadu štete, iako su tokom krivičnog postupka bile motivisane za tu vrstu reparacije.

6.4 PRAVO NA NEKAŽNJAVANJE

Pravo na nekažnjavanje podrazumijeva da žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici ne smiju biti kažnjavane za radnje ili prekršaje koje su počinile kao neposrednu posljedicu nasilja kojem su bile izložene. Ovaj princip, koji proizlazi iz Istanbulske konvencije i međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava, zasni-va se na razumijevanju da žene koje su žrtve nasilja često djeluju pod prisilom, prijetnjom, kontrolom ili u stanju krajnjeg straha. Država je dužna da obezbijedi da pravosudni organi prepoznaju ove okolnosti, da ne krivično gone žrtve zbog ponašanja koje proizlazi iz nasilja, te da im pruže zaštitu i podršku, a ne dodatne sankcije. Na taj način se sprječava sekundarna viktimizacija i obezbjeđuje da teret odgovornosti snosi počinilac, a ne žrtva.

6.5 PRAVO NA BESPLATNU PRAVNU POMOĆ

Član 57 Istanbulske konvencije propisuje „članice će osigurati pravo na pravni savjet i besplatnu pravnu pomoć žrtvama pod uslovima koje propisuje njihovo nacionalno zakonodavstvo.“

Besplatan pravna pomoć je ustavna kategorija – naime, član 21 stav 1 Ustava Crne Gore propisuje da svako ima pravo na pravnu pomoć, da pravnu pomoć pruža advokatura, kao nezavisna i samostalna profesija, kao i druge službe, te da pravna pomoć može biti besplatna, u skladu sa zakonom. Takođe, Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (2005) u članu 15 propisuje da će svaka članica svojim nacionalnim zakonodavstvom obezbediti pravo na

pravni savjet i besplatnu pravnu pomoć žrtvama pod uslovima koje propisuje njeno nacionalno zakonodavstvo.

Prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći (ZBPP)³³, besplatna pravna pomoć obezbjeđuje se radi ostvarivanja prava na pravnu zaštitu fizičkom licu koje, s obzirom na svoje imovno stanje, nije u mogućnosti da snosi troškove postupka bez ugrožavanja nužnog izdržavanja sebe i članova svoje porodice.

Pravno savjetovanje obuhvata pružanje pravnog obavještenja i pravnog savjeta.

Pravno obavještenje je opšte obavještenje o propisanim pravima i obavezama iz određene pravne oblasti, postupku ostvarivanja prava i obavezi pokušaja vanskudskog rješavanja spor, dok je **pravni savjet** detaljno obavještenje o načinu i mogućnostima rješavanja određenog pravnog pitanja u konkretnoj pravnoj stvari. **Sastavljanje pismena** podrazumijeva sastavljanje tužbe ili drugog akta kojim se pokreće postupak, odgovora na tužbu, žalbe, prigovora na rješenje o izvršenju, ustavne žalbe ili akta kojim se inicira postupak zaštite pred Evropskim sudom za ljudska prava, a podrazumijeva i sastavljanje žalbe ili prigovora, kao i odgovora na žalbu, odnosno prigovor, u skladu sa zakonom kojim se uređuje upravni postupak.

Zastupanje podrazumijeva preduzimanje procesnih radnji pred sudom, državnim tužilaštvom, Ustavnim sudom Crne Gore i u postupku za vanskudsko rješavanje sporova, u skladu sa posebnim zakonom.

Besplatna pravna pomoć u postupku pred javnim izvršiteljem podrazumijeva oslobađanje od troškova sastavljanja predloga za izvršenje i od plaćanja predjuma troškova javnom izvršitelju. Besplatna pravna pomoć u postupku pred notarom podrazumijeva oslobađanje od troškova za radnje notara u postupku sprovođenja ostavinske rasprave i donošenja rješenja o nasljeđivanju. Odobranje bilo kojeg oblika besplatne pravne pomoći podrazumijeva i oslobađanje od plaćanja troškova postupka utvrđenih u skladu sa zakonom, izuzev troškova branioca i punomoćnika.

Besplatna pravna pomoć ne može se odobriti za pokrivanje troškova protivne stranke u toku postupka.

Pravo na besplatnu pravnu pomoć, između ostalog, imaju i **žrtve krivičnog djela nasilje u porodici** ili u porodičnoj zajednici, kao i žrtve nasilja u porodici u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita od nasilja u porodici.

³³ Propis koji uređuje pitanje besplatne pravne pomoći je Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći ("Službeni list CG", br. 20/2011, 20/2015 i 123/2024)

Zahvaljujući izmjenama i dopunama ZBPP iz decembra 2024.godine, žrtve nasilja u porodici, pored krivičnih postupaka, imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć i u vezanim postupcima, u skladu sa zakonima kojima se uređuju porodični i obligacioni odnosi i postupak izvršenja i obezbjeđenja, nakon što pravosnažnom odlukom suda bude utvrđeno da je žrtva krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici ili žrtva nasilja u porodici u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita od nasilja u porodici. U ovim postupcima besplatnu pravnu pomoć, po pravilu, pruža isti advokat. Na prednji način su ispunjeni standardi specijalizovanog pristupa u pružanju pravne pomoći žrtvama, u skladu s preporukama Specijalnog izvjestioca UN za nezavisnost sudija i advokata i GREVIO-a.

Besplatnu pravnu pomoć pružaju advokati po redoslijedu sa spiska Advokatske komore Crne Gore koji je, uz prethodnu saglasnost advokata, sastavljen prema mjesnoj nadležnosti osnovnih sudova. Međutim, novim izmjenama i dopunama ZBPP iz decembra 2024.godine, pružanje besplatne pravne pomoći žrtvama nasilja u porodici mogu pružati samo advokati sa posebnim znanjima iz te oblasti zaštite, sa najmanje tri godine radnog iskustva u advokaturi, po redoslijedu sa spiska Advokatske komore, koji je, uz prethodnu saglasnost advokata, sastavljen prema mjesnoj nadležnosti osnovnih sudova.

Kvalitet pravne pomoći po službenoj dužnosti prati organ pred kojim se vodi postupak u kojem je odobrena besplatna pravna pomoć. Korisnik može podnijeti zahtjev za zamjenu advokata, o čemu odlučuje predsjednik suda ili sudija kojeg on ovlasti, u roku od osam dana od dana podnošenja.

ZBPP obavezuje da se ostvarivanje i korišćenje prava na besplatnu pravnu pomoć mora se obezbijediti bez diskriminacije po osnovu etničkog porijekla, rase, boje kože, jezika, vjerskog ili političkog uvjerenja, pola, seksualnog opredjeljenja, zdravstvenog stanja, invaliditeta ili nekog drugog ličnog svojstva.

6.6. POSEBAN TRETMAN RANJIVIH GRUPA

U postupanju u predmetima nasilja u porodici i nasilja zasnovanog na polu, advokati su dužni da primjenjuju pristup koji uvažava posebne potrebe i okolnosti ranjivih grupa. Ranjivost žrtve može proisteci iz uzrasta, zdravstvenog stanja, invaliditeta, trudnoće, ekonomskog položaja, migracionog statusa, jezičkih ili kulturnih barijera, kao i iz višestruke diskriminacije kojoj je žrtva izložena. Ove okolnosti mogu značajno uticati na sposobnost žrtve da prepozna nasilje, zatraži pomoć, učestvuje u postupku i ostvari svoja prava.

Advokat je dužan da već pri prvom kontaktu procijeni da li žrtva pripada nekoj od ranjivih grupa i da tome prilagodi način komunikacije, tempo razgovora, objašnjavanje pravnih procedura i strategiju zastupanja. Posebna pažnja mora se posvetiti ženama sa invaliditetom, djeci, starijim osobama, trudnicama, ženama sa malom djecom, osobama koje žive u ruralnim ili izolovanim sredinama, migrantkinjama i izbjeglicama, kao i osobama koje ne govore službeni jezik ili imaju ograničeno razumijevanje pravnog sistema.

U radu sa ranjivim grupama, advokat treba da koristi jednostavan i razumljiv jezik, izbjegava pravni formalizam koji može dodatno obeshrabititi žrtvu, te da obezbijedi dodatna pojašnjenja i podršku tokom cijelog postupka. Kada je to potrebno, advokat treba da insistira na obezbjeđivanju tumača, asistivne podrške ili drugih procesnih prilagođavanja koja omogućavaju ravnopravno učešće žrtve u postupku.

Poseban tretman ranjivih grupa podrazumijeva i povećan oprez u pogledu rizika od sekundarne viktimizacije. Advokat treba da vodi računa da postupanje nadležnih organa ne dovede do ponovnog proživljavanja traume, nepotrebnih ponavljanja iskaza ili izlaganja žrtve konfrontaciji sa učiniocem, naročito u slučajevima kada je žrtva dijete ili osoba sa psihosocijalnim poteškoćama.

U skladu sa standardima Istanbulska konvencija, mjere zaštite i podrške moraju odgovarati specifičnim potrebama ugroženih osoba i biti im stvarno dostupne, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Uloga advokata je da aktivno zagovara primjenu ovih standarda u konkretnim postupcima, da predlaže odgovarajuće zaštitne mjere i da koordinira sa drugim institucijama i službama podrške, kako bi se žrtvi obezbijedila sveobuhvatna i djelotvorna zaštita.

6.7. ZAŠTITA I PODRŠKA ZA DJECU ŽRTVE I SVJEDOKE NASILJA

Izlaganje djece fizičkom, seksualnom ili psihološkom nasilju, kao i zlostavljanju među roditeljima ili drugim članovima porodice, ima snažan i dugotrajan negativan uticaj na njihov emocionalni, psihološki i socijalni razvoj. Takva iskustva kod djece izazivaju strah, osjećaj nesigurnosti i traumu, te mogu imati ozbiljne posljedice po njihovo mentalno zdravlje, ponašanje i sposobnost uspostavljanja zdravih odnosa u budućnosti.

Polazeći od ovih saznanja, Istanbulska konvencija u članu 26 obavezuje države članice da obezbijede da se, prilikom pružanja usluga i pomoći žrtvama koje imaju djecu, posebno uzmu u obzir prava i potrebe djece koja su svjedočila nasilju. Pojam „djeca svjedoci“ ne odnosi se isključivo na djecu koja su bila nepo-

sredno prisutna tokom nasilnog događaja i koja su aktivno svjedočila nasilju, već obuhvata i djecu koja su bila izložena atmosferi nasilja, koja su se skrivala u blizini, kao i djecu koja trpe dugoročne posljedice života u nasilnom porodičnom okruženju.

Konvencija naglašava potrebu da se prepozna i adekvatno odgovori na viktimizaciju djece kao svjedoka svih oblika nasilja obuhvaćenih njenim opsegom, uključujući njihovo pravo na podršku. U tom smislu, član 26 stav 2 poziva države da obezbijede pristup dokazano djelotvornim psihosocijalnim intervencijama koje su primjerene uzrastu i razvojnem stepenu djeteta, a koje su posebno osmišljene kako bi djeci pomogle da se nose sa traumatskim iskustvima, kada je takva podrška potrebna.

Advokati treba da imaju svijest o ovim efektima nasilja na djecu i da u komunikaciji sa žrtvama, planiranju postupka i predlaganju mjera zaštite dosljedno imaju u vidu najbolji interes djeteta, kao i dostupnost odgovarajućih psihosocijalnih i drugih specijalizovanih usluga.

U domaćem zakonodavnom okviru, Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni list CG“, br. 64/2011 i 1/2018), u članu 49 propisuje da su svi učesnici u postupku dužni da, prilikom preduzimanja radnji kojima prisustvuje maloljetnik, a naročito prilikom njegovog saslušanja, postupaju obazrivo, vodeći računa o zrelosti, ličnim svojstvima i zaštiti privatnosti maloljetnika, kako postupak ne bi štetno uticao na njegov razvoj. U krivičnim postupcima u kojima je maloljetno lice oštećeno krivičnim djelom ili se sasluša u svojstvu svjedoka, procesne radnje, po pravilu, sprovode lica koja posjeduju posebna znanja iz oblasti prava djeteta i postupanja sa maloljetnicima, uz uvažavanje uzrasta, obrazovanja i životnih okolnosti djeteta.

Dalje, član 95 istog zakona propisuje da će sud, na predlog državnog tužioca, organa starateljstva ili po službenoj dužnosti, oštećenom maloljetnom licu postaviti punomoćnika iz reda advokata koji, po pravilu, imaju posebna znanja iz oblasti prava djeteta, kada ocijeni da je to u interesu zaštite ličnosti maloljetnika i u skladu sa zahtjevima pravičnosti.

Starateljstvo i pravo na kontakt u kontekstu nasilja u porodici

Posebno važan standard zaštite djece propisan je članom 31 Istanbulske konvencije, koji se odnosi na starateljstvo, pravo na posjetu i kontakt sa djetetom. Ovim članom države članice su obavezane da obezbijede da se, prilikom odlučivanja o starateljstvu i pravu na kontakt, uzmu u obzir svi oblici nasilja obuhvaćeni Konvencijom.

Konvencija jasno propisuje da ostvarivanje prava na kontakt ili starateljstvo ne smije ugroziti prava, bezbjednost i dobrobit žrtve ili djece. To znači da činjenica da je roditelj izvršio nasilje mora imati odlučujući značaj u porodičnopravnim postupcima, te da sudovi ne smiju automatski davati prednost „pravu roditelja na kontakt“ nad pravom djeteta na sigurnost i život bez nasilja.

I Porodični zakon predviđa da se roditeljsko pravo i pravo na kontakt ne mogu ostvarivati na način koji ugrožava dijete. U tom smislu, nasilje u porodici predstavlja relevantnu i odlučujuću okolnost prilikom odlučivanja o povjeravanju djeteta, vršenju roditeljskog prava i ostvarivanju ličnih odnosa djeteta sa roditeljem.

Za advokate je od ključnog značaja da u ovim postupcima insistiraju na tome da sud ne posmatra pravo na kontakt kao apsolutno pravo roditelja, već kao pravo koje je uvijek podređeno bezbjednosti, dobrobiti i psihološkom razvoju djeteta. Kada postoji rizik od nasilja ili retraumatizacije, advokat treba aktivno da predlaže mjere ograničenja ili isključenja kontakta, kao i druge zaštitne mjere koje će obezbijediti da dijete odrasta u sigurnom i nenasilnom okruženju.

Šta advokat mora provjeriti u postupcima starateljstva i kontakta kada postoji nasilje

U predmetima u kojima postoji nasilje u porodici ili nasilje zasnovano na polu, advokat je dužan da posebno provjeri:

- da li postoji istorija nasilja prema djetetu ili drugom roditelju, bez obzira na to da li je nasilje formalno prijavljeno ili procesuirano;
- da li je dijete direktna žrtva nasilja ili svjedok nasilja (uključujući izloženost atmosferi straha i kontrole);
- da li je sprovedena procjena rizika od ponovnog nasilja ili odmazde;
- da li bi ostvarivanje prava na kontakt moglo ugroziti bezbjednost i psihičko zdravlje djeteta ili nenasilnog roditelja;
- da li su predložene ili izrečene mjere zaštite (zabrana prilaska, zabrana uznemiravanja, nadzor kontakta);
- da li je potrebno predložiti nadzirani kontakt, privremenu obustavu kontakta ili njegovo potpuno isključenje;
- da li su pribavljena mišljenja organa starateljstva i stručnih službi (psiholog, pedagog, socijalni radnik);
- da li se u postupku dosljedno primjenjuje princip najboljeg interesa djeteta;
- da li su postupci i odluke usklađeni sa standardima Istanbulska konvencija, posebno članom 31.

PREPORUČENA DODATNA LITERATURA

1. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, „Službeni list CG“, br. 20/11, 123/24
2. GREVIO izvještaj za Crnu Goru, 2024.
3. UN Women, Priručnik za zakonodavstvo o nasilju nad ženama, 2012.
<https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2012/12/handbook-for-legislation-on-violence-against-women>
4. Savjet Evrope (2022) – Smjernice za pristup usmjeren na žrtvu u predmetima nasilja u porodici, Smjernice za primjenu pristupa usmjerenog na žrtvu u predmetima nasilja u porodici, 2022.
<https://rm.coe.int/guidance-on-victim-centred-approach-in-domestic-violence-cas/1680a6b6e8>
5. Centar za ženska prava – Priručnik za advokate: Pravna zaštita žena žrtava nasilja u porodici (2024).

Modul 7

ULOGA ADVOKATA U PRUŽANJU PRAVNE POMOĆI I ZAŠTITE ŽRTAVA

Tijana Živković Petraković

OPIS MODULA

Modul osnažuje advokate da prepoznaju, dokumentuju i procesno zaštite žrtve nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Fokus je na ranoj identifikaciji, procjeni bezbjednosti, upućivanju ka specijalizovanim službama, sprečavanju sekundarne viktimizacije, te na djelotvornom zastupanju u krivičnom i parničnom postupku, uključujući traženje zaštitnih mjera, ostvarenje imovinskopravnog zahtjeva, i posebne garancije za ranjive grupe, strane državljane i tražioce azila.

TEMATSKE CJELINE

- 7.1 Uloga advokata u postupku identifikacije i zaštite žrtava
- 7.2 Zastupanje u krivičnom i parničnom postupku
- 7.3. Zaštitne mjere i sigurnosni aspekti
- 7.4. Rodno zasnovani zahtjevi za azil

ISHODI MODULA

Do kraja modula učesnici će moći da:

1. Identifikuju žrtvu i procijene bezbjednosne rizike; planiraju hitne korake i upućivanje.
2. Objasne žrtvi procesne faze i pripreme je za svjedočenje bez retraumatizacije.
3. Formulšu i zastupaju imovinskopravni zahtjev u krivičnom postupku, uz minimiziranje sekundarne viktimizacije.
4. Predlože adekvatne zaštitne mjere (KZCG 77a/77b; ZZNP čl. 20) i procesne garancije.

5. Primijene zabranu obavezne medijacije i standarde dokazivanja (Istanbulska konvencija čl. 48, 54).
6. Savjetuju u migracionim/azilnim situacijama (Istanbulska konvencija čl. 60–61; načelo zabrane vraćanja/protjerivanja (fr. *non-refoulement*))

SADRŽAJ MODULA

7.1 ULOGA ADVOKATA U POSTUPKU IDENTIFIKACIJE I ZAŠTITE ŽRTAVA

Identifikacija je prvi korak u procesu koji omogućava žrtvi nasilja u porodici da pristupi odgovarajućoj i bezbjednoj pomoći, mjerama zaštite i, na kraju, da bude formalno prepoznata kao žrtva nasilja u porodici.

Procjena bezbjednosti žrtve mora se obaviti odmah nakon identifikacije, kako bi se obezbijedila njena zaštita od daljeg nasilja. Advokati imaju izuzetno važnu ulogu u ovoj fazi postupka, budući da su nerijetko prva adresa kojoj se žrtva obraća za pomoć. Ponekad je advokat i jedina osoba kojoj je žrtva povjerila svoje iskustvo nasilja. Zbog toga je važno da advokat ima ohrabrujući i podržavajući odnos prema žrtvi, ali i da joj, na otvoren i prijemčiv način, predoči sve potencijalne situacije i rizike koje može nositi ulazak u postupak.

Uloga advokata u fazi identifikacije žrtve nasilja ogleda se u tome da žrtvu na adekvatan način pripremi da svjedoči o događajima i okolnostima relevantnim za konkretan slučaj, te da joj pomogne da razumije moguće posljedice davanja iskaza i njenu kasniju ulogu svjedoka tokom postupka.

Dodatno, poželjno je da advokat usmjerava žrtvu ka specijalizovanim službama podrške, poput psihološke i socijalne podrške, medicinske pomoći i drugih relevantnih servisa, kao i da, po potrebi, ostvari komunikaciju i saradnju sa nevladinim organizacijama specijalizovanim za pružanje pomoći žrtvama, kako bi se proces identifikacije odvijao što lakše i efikasnije.

Advokati se mogu naći i u ulozi korektivnog faktora u formalnom procesu identifikacije žrtava nasilja u porodici, ukazujući na potrebu da nadležni organi i drugi uključeni akteri dosljedno poštuju propisane procedure za identifikaciju žrtava.

U praksi se advokati ponekad nađu u situaciji da sami preduzmu prvi korak u procesu identifikacije, obavještavajući nadležne organe da je određeno lice pretrpjelo nasilje u porodici. Dešava se da, tokom razgovora u vezi sa pripremom brakorazvodne parnice, stranka advokatu iznese detalje o slučajevima nasilja koji su prethodili odluci o razvodu braka, a koje nije prijavila, iz uvjerenja

da su nedokazivi. Razlozi za to mogu biti, na primjer, nepostojanje medicinske dokumentacije u kojoj bi bile konstatovane i opisane povrede koje je zadobila, ili činjenica da nasilje nije odmah prijavila nadležnim organima. U takvim situacijama, advokat treba da uputi stranku u osnovna pravila postupanja organa gonjenja, objasni na koji način se nasilje može dokazivati u postupku, te da pruži pravnu procjenu, uključujući i mišljenje o pitanju zastarjelosti krivičnog gonjenja i drugim relevantnim okolnostima.

Na kraju, važno je naglasiti da je uloga advokata da bude garant zaštite prava žrtve nasilja u porodici tokom cijelog procesa identifikacije – od prvog kontakta sa nadležnim organima, preko zaštite od sekundarne viktimizacije, do obezbjeđivanja pristupa pravnoj i socijalnoj zaštiti.

7.2 ZASTUPANJE U KRIVIČNOM I PARNIČNOM POSTUPKU

Shodno odredbi člana 58 stav 6 ZKP-a, kada se krivični postupak vodi za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora preko tri godine, a oštećeni prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove zastupanja, na njegov zahtjev može mu se postaviti punomoćnik ako je zastupanje oštećenog od strane punomoćnika u interesu pravičnosti. Ako je oštećeni maloljetno lice, sud će u toku cijelog krivičnog postupka po službenoj dužnosti cijeniti da li je potrebno da mu se postavi punomoćnik. Imajući u vidu raspon kazne propisan za izvršioce krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici iz člana 220 KZ-a, oštećena lica, odnosno žrtve nasilja u porodici, imaju pravo da im se na njihov zahtjev postavi punomoćnik, ukoliko je to u interesu pravičnosti, dok će o tome sud voditi računa po službenoj dužnosti, ukoliko su oštećena maloljetna lica.

Zastupajući interese žrtve, advokat tokom cijelog postupka, kako krivičnog, tako i parničnog, treba da vodi računa da njena prava ne budu zanemarena i da se ni u jednom trenutku ne tretira kao izvršilac prekršaja ili krivičnog djela. Advokat već prilikom prvog susreta mora žrtvi objasniti sva njena prava tokom postupka, kao i pravne posljedice davanja svjedočkog iskaza. Vrlo je važno da žrtva donese slobodnu odluku o načinu saradnje sa nadležnim organima, a ne da to bude rezultat do kojeg se došlo pod pritiskom.

Svojim aktivnim učešćem u postupku, advokat može značajno uticati na dinamiku i tok postupka, a u krajnjoj liniji i na njegov ishod. Punomoćnik žrtve ima važnu ulogu u određivanju obima i oblika zaštite žrtve tokom postupka, kako u pogledu zaštite njenog fizičkog integriteta, tako i u pogledu zaštite njenih procesnih prava i njenog procesnog položaja.

Shodno odredbi člana 58 stav 1 ZKP-a, oštećeni, odnosno žrtva, ima pravo da u toku istrage ukaže na sve činjenice i predloži dokaze koji su od značaja za krivičnu stvar i njen imovinskopравни zahtjev. U tom kontekstu, uloga advokata, odnosno punomoćnika žrtve, od posebnog je značaja, budući da žrtva posredstvom advokata može predlagati nove dokaze. Advokat, kao lice od povjerenja, može bitno uticati na tok postupka, jer od odnosa povjerenja na relaciji žrtva–advokat u velikoj mjeri zavisi i krajnja odluka žrtve o tome da li će, i na koji način, svjedočiti.

Reparacija žrtve nasilja u porodici u krivičnom postupku podrazumijeva obezbjeđivanje da žrtva, pored zaštite i sankcionisanja počinioca, ostvari i pravo na pravičnu naknadu štete koju je pretrpjela, bilo da je riječ o materijalnoj i/ili nematerijalnoj šteti. Ovo predstavlja jedan od ključnih segmenata zaštite prava žrtava, jer se zaštita ne svodi isključivo na krivično gonjenje počinioca, već i na vraćanje dostojanstva žrtve i ublažavanje posljedica krivičnog djela.

Žrtve nasilja u porodici imaju pravo da u krivičnom postupku ostvare imovinskopравни zahtjev, a zadatak advokata je da takav zahtjev precizira, obrazloži i potkrijepi odgovarajućim dokazima, sa ciljem da se obezbijedi donošenje meritorne odluke o imovinskopravnom zahtjevu u krivičnom postupku. Time bi se izbjegla ponovljena viktimizacija, do koje bi neminovno došlo ukoliko bi žrtva bila upućena na ostvarivanje naknade štete u parničnom postupku.

Iako je u krivičnim postupcima primarni fokus na krivičnoj odgovornosti počinioca, a manje na reparaciji žrtve, parnični postupak se često smatra adekvatnim putem za dokazivanje osnova i visine materijalne i nematerijalne štete. Međutim, dugotrajnost parničnog postupka, sprovođenje opsežnog dokaznog postupka, često i vještačenja, kao i potreba za ponovnim davanjem iskaza pred parničnim sudom, predstavljaju okolnosti koje mogu dovesti do sekundarne viktimizacije žrtve i u praksi djeluju odvraćajuće na žrtve od pokretanja građanske parnice.

Član 48 Istanbulske konvencije propisuje zabranu obaveznog alternativnog rješavanja sporova, uključujući medijaciju i pomirenje, u odnosu na sve oblike nasilja obuhvaćene Konvencijom. Nadalje, član 54 Istanbulske konvencije obavezuje države članice da preduzmu neophodne zakonodavne i druge mjere kako bi obezbijedile da se, tokom svakog građanskog ili krivičnog sudskog postupka, dokazi koji se odnose na seksualnu prošlost i ponašanje žrtve prihvataju isključivo kada su relevantni i neophodni.

U tom kontekstu, na advokatu je da parničnom sudu ukaže na postojanje nasilja u porodici, kako sud ne bi uputio stranke na prvi sastanak sa medijatorom

radi mirenja ili postizanja sporazuma bračnih supružnika o vršenju roditeljskog prava nakon razvoda braka, kao ni na sporazumno rješavanje pitanja podjele zajedničke imovine, u skladu sa članom 326 Porodičnog zakona.

7.3. ZAŠTITNE MJERE I SIGURNOSNI ASPEKTI

Zaštitne mjere koje predviđa Istanbulska konvencija

Istanbulska konvencija propisuje obavezu država članica da preduzmu neophodne zakonodavne i druge mjere kako bi osigurale da nadležni organi imaju ovlašćenje da, u situacijama neposredne opasnosti, izdaju nalog učiniocu nasilja u porodici da napusti mjesto stanovanja žrtve, odnosno ugroženog lica, na odgovarajući vremenski period, kao i da mu zabrane ulazak u stan i stupanje u kontakt sa žrtvom ili ugroženim licem.

Konvencija, takođe, nameće obavezu obezbjeđivanja djelotvornih mjera zabrane prilaska i drugih zaštitnih mjera koje moraju biti dostupne žrtvama svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom. U tom smislu, države članice su dužne da obezbijede zakonodavne i druge mjere kojima se osigurava da mjere zabrane prilaska i zaštite:

- budu dostupne radi neposredne zaštite žrtve, bez nepotrebnih finansijskih ili administrativnih opterećenja;
- budu izrečene na određeni vremenski period, odnosno dok se ne izmijene ili ukinu;
- kada je to neophodno, budu izdate po hitnom (ex parte) postupku, sa neposrednim dejstvom;
- budu dostupne nezavisno od, odnosno paralelno sa drugim sudskim postupcima;
- mogu biti uvedene i korišćene u kasnijim sudskim postupcima.

Kršenje izrečenih mjera zabrane prilaska ili drugih mjera zaštite mora biti sankcionisano kaznama koje su djelotvorne, srazmjerne i odvraćajuće.

Zaštita žrtava tokom istrage i suđenja

Istanbulska konvencija dodatno obavezuje države članice da preduzmu zakonodavne i druge mjere radi zaštite prava i interesa žrtava, uključujući njihove posebne potrebe u svojstvu svjedoka, tokom svih faza istrage i sudskog postupka. Ove mjere naročito podrazumijevaju:

- zaštitu žrtava, njihovih porodica i svjedoka od zastrašivanja, odmazde i ponovljene viktimizacije;
- blagovremeno obavješćavanje žrtava, naročito u slučajevima kada postoji opasnost, o bjekstvu učinioca ili njegovom privremenom ili trajnom puštanju na slobodu;
- informisanje žrtava o njihovim pravima, dostupnim uslugama podrške, ishodu prijave ili žalbe, toku i ishodu postupka, kao i o njihovoj ulozi u postupku;
- omogućavanje žrtvama da budu saslušane, da iznose dokaze i izraze svoje stavove, potrebe i zabrinutosti, neposredno ili preko punomoćnika, uz obavezu da se ti navodi uzmu u razmatranje;
- obezbjeđivanje odgovarajućih usluga podrške kako bi prava i interesi žrtava bili adekvatno zastupljeni;
- zaštitu privatnosti i ugleda žrtve;
- izbjegavanje, kada god je moguće, susreta žrtava i učinilaca u prostorijama suda i organa unutrašnjih poslova;
- obezbjeđivanje nezavisnih i stručnih prevodilaca kada žrtve učestvuju u postupku ili iznose dokaze;
- omogućavanje žrtvama da svjedoče bez prisustva optuženog, ili makar bez njegovog neposrednog prisustva, naročito korišćenjem savremenih komunikacionih tehnologija, gdje god je to moguće.

Djeci žrtvama svjedocima nasilja nad ženama i nasilja u porodici, prema potrebi, moraju biti obezbijeđene posebne mjere zaštite koje su u najboljem interesu djeteta.

Zaštitne mjere u nacionalnom krivičnom zakonodavstvu

U skladu sa Krivičnim zakonikom Crne Gore, mjera bezbjednosti Zabrana približavanja može se izreći učiniocu krivičnog djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici, krivičnih djela protiv polne slobode, krivičnog djela rodoskrvnjenja, kao i drugih krivičnih djela kojima se ugrožava život ili tijelo lica, kada postoji opasnost da bi učinilac mogao ponoviti isto ili istovrsno krivično djelo (član 77a stav 1 KZ).

Učiniocu krivičnog djela nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici sud će izreći mjeru bezbjednosti udaljenja iz stana ili drugog prostora za stanovanje, ukoliko postoji opasnost od ponavljanja krivičnog djela (član 77b KZ). Lice kome je izrečena ova mjera dužno je da, u prisustvu policijskog službenika, odmah po pravosnažnosti presude napusti zajednički stambeni prostor.

Zaštitne mjere u prekršajnom postupku

Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici (ZZNP) sud za prekršaje može, prije pokretanja postupka i tokom njegovog trajanja, izreći sljedeće zaštitne mjere:

1. udaljenje iz stana ili drugog prostora za stanovanje;
2. zabranu približavanja;
3. zabranu uznemiravanja i uhođenja;
4. obavezno liječenje od zavisnosti;
5. obavezni psihosocijalni tretman (član 20 ZZNP).

Radi unapređenja koordinisane i efikasne zaštite, zakon predviđa obrazovanje stručnih timova i donošenje strategije i akcionih planova Vlade Crne Gore, usmjerenih na procjenu stanja i unapređenje sistema zaštite od nasilja u porodici.

Koordinisana institucionalna zaštita prema ZZNP

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (ZZNP) propisuje obavezu policije, suda za prekršaje, državnog tužilaštva, centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova i drugih relevantnih institucija da, u okviru svojih ovlašćenja, žrtvama nasilja u porodici obezbijede potpunu i koordinisanu zaštitu, u skladu sa stepenom njihove ugroženosti (član 5 ZZNP).

Svi organi i ustanove uključeni u postupak dužni su da postupaju hitno, uz prioritetno uvažavanje interesa i dobrobiti žrtve, naročito kada je riječ o djeci, starijim licima, osobama sa invaliditetom i licima koja nijesu sposobna da se sama staraju o sebi (član 6 ZZNP).

7.4. RODNO ZASNOVANO NASILJE I PRAVO NA AZIL

Istanbulska konvencija u članu 60 uvodi važan standard prema kojem su države članice obavezne da obezbijede da se rodno zasnovano nasilje nad ženama prepozna kao oblik proganjanja, u smislu člana 1A(2) Konvencije o statusu izbjeglica (iz 1951). Takvo nasilje istovremeno se smatra i vidom ozbiljnog ugrožavanja koje može opravdati dodjelu komplementarne, odnosno supsidijarne zaštite.

Za advokate ovo znači da nasilje nad ženama, uključujući nasilje u porodici, prisilne brakove, seksualno nasilje, sakaćenje ženskih genitalija i druge oblike rodno zasnovanog nasilja, može predstavljati osnov za međunarodnu zaštitu, ukoliko postoji osnovani strah od ponavljanja nasilja u zemlji porijekla.

Rodno osjetljivo tumačenje razloga za azil

Države članice su obavezne da obezbijede rodno osjetljivo tumačenje svih osnova za prijem i azil, uključujući rasu, vjeru, nacionalnost, pripadnost određenoj društvenoj grupi ili političko mišljenje. Kada se utvrdi da strah od proganjanja proizlazi iz jednog ili više ovih osnova, a povezan je sa rodno zasnovanim nasiljem, podnosiocima zahtjeva treba priznati izbjeglički status, u skladu sa važećim međunarodnim i nacionalnim propisima.

U praksi, advokati treba da pomognu žrtvama da jasno povežu iskustvo nasilja sa relevantnim azilnim osnovom, naročito sa pripadnošću određenoj društvenoj grupi (npr. žene koje ne mogu da dobiju zaštitu države od porodičnog nasilja).

Rodno osjetljive procedure prijema i azila

Istanbulska konvencija obavezuje države da razviju **rodno osjetljive procedure prijema i azila**, kao i odgovarajuće usluge podrške za azilantkinje. Ove procedure obuhvataju:

- način vođenja intervjua i saslušanja,
- procjenu kredibiliteta iskaza u kontekstu traume,
- obezbjeđivanje sigurnog i povjerljivog okruženja,
- pristup psihosocijalnoj i pravnoj podršci tokom postupka.

Uloga advokata je da insistira na primjeni ovih standarda i da reaguje u slučajevima kada postupanje nadležnih organa dovodi do sekundarne viktimizacije ili diskriminacije.

Zabrana protjerivanja i vraćanja (non-refoulement)

Član 61 Istanbulske konvencije propisuje obavezu poštovanja načela zabrane protjerivanja odnosno vraćanja (non-refoulement), u skladu sa međunarodnim pravom. To znači da žrtve nasilja nad ženama kojima je potrebna zaštita **ne smiju biti vraćene ni u jednu državu** u kojoj bi bile izložene riziku od proganjanja, mučenja ili nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, bez obzira na njihov boravišni status.

Za advokate je od ključne važnosti da u postupcima azila i migracija jasno ukažu na ovaj princip, posebno u hitnim situacijama kada prijeti deportacija.

Nezavisna dozvola boravka za žrtve nasilja

Konvencija dodatno obavezuje države da omoguće nezavisnu dozvolu boravka žrtvama čiji boravišni status zavisi od supružnika ili partnera. U slučaju

raskida braka ili veze, a naročito u okolnostima nasilja, žrtva ima pravo da, na sopstveni zahtjev, dobije dozvolu boravka nezavisno od trajanja braka ili zajednice. Uslovi za dodjelu i trajanje ove dozvole uređuju se nacionalnim zakonodavstvom.

Države su, takođe, dužne da omoguće obustavu postupka protjerivanja pokrenutog zbog zavisnog boravišnog statusa, kako bi žrtva mogla da podnese zahtjev za nezavisnu dozvolu boravka.

Dozvola boravka iz humanitarnih i procesnih razloga

Žrtvama nasilja može se izdati dozvola boravka sa mogućnošću produženja u sljedećim situacijama:

- kada nadležni organ ocijeni da je boravak neophodan zbog lične situacije žrtve;
- kada je boravak neophodan radi saradnje žrtve sa nadležnim organima u istrazi ili krivičnom postupku.

Ove mjere imaju za cilj da spriječe dodatnu viktimizaciju i omoguće žrtvama da bez straha od deportacije ostvare svoja prava.

Posebna zaštita žrtava prinudnog braka

Istanbulska konvencija obavezuje države da obezbijede da žrtve prinudnog braka, koje su dovedene u drugu državu radi zaključenja braka i koje su zbog toga izgubile boravišni status u zemlji u kojoj inače borave, imaju pravo da ponovo ostvare taj status.

Advokati treba da prepoznaju ove situacije kao posebno rizične i da hitno preduzmu korake radi zaštite boravišnih i drugih prava žrtava.

PREPORUČENO DODATNO ŠTIVO

1. Istanbulska konvencija – naročito čl. 18–31, 42, 48, 54, 60–61.
2. Krivični zakonik Crne Gore – čl. 77a, 77b, 220 i dr.
3. Zakonik o krivičnom postupku – čl. 58, 64, 234–245.
4. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (ZZNP).

